

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ — ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ

1) Ἀπομνημονεύματα τοῦ περὶ αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος πολέμου τῶν κρητῶν, συνταχθέντα ὑπὸ Κ. Κριτοβουλίδου. Ἐν Ἀθήναις (ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀθηνᾶς) 1859 (= Κριτοβ.).

2) Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης μετὰ διαφόρων γεωγραφικῶν, ἱστορικῶν ἀρχαιολογικῶν ἐκκλησιαστικῶν κλπ. εἰδήσεων περὶ τῆς νήσου ὑπὸ Νικολάου Σταυράκη. Ἀθήνησι 1890 (= Σταυρ. ΣΚ).

3) Στεφάνου Ξανθουδίδου, Χριστιανικαὶ Ἐπιγραφαὶ Κρήτης. Ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. ΙΕ' σ. 49 - 163. Ἀθήναι 1903 (= Χρ. Ἐπιγρ.).

4) Ἐπαρχιακὰ Ἐκκλησίας Κων/πόλεως ἐκδοθέντα ὑπὸ Ἰ. Σοκολῶφ ἐν Κων/λει (= ΕΕΚ).

5) Εὐμενίου (Ἐηρουδάκη), μητροπ. Κρήτης, Οἱ ἀφιερῶται τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Περιοδικὸν Κρητικὸς Λαὸς 1909. Ἡράκλειον (Κρ. Λαός).

6) Χριστιανικὴ Κρήτη Α-Β περιόδ. Ἡράκλειον 1912 - 1915 (= Χρ. Κρ.).

7) Ἀρχιμ. Τιμ. Βενέρη (νῦν μητροπ. Κρήτης), Ποίημα Παύλου Πρεσβυτέρου περὶ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ ἱερ. ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Χρ. Κρ. Α' σ. 379 - 437 (= Παυλ. Οἰκ.).

8) Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια, εἰς τὰ σχετικὰ ἄρθρα (= ΜΕΕ).

9) Ν. Β. Τωμαδάκη καὶ Σ. Π. Βογιατζάκη, Σημειώματα ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γωνιάς. Ἐν Χανίοις 1931 (= Σημ. Γωνιάς).

10) Ν. Τωμαδάκη, Ἡ ἱερ. μονὴ Ἁγ. Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων ἐν Ἀκρωτηρίῳ Μελέχα Κρήτης. Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν Θ' σ. 289 - 350, Ἀθήναι 1932 (= ΕΕΒΣ. Θ' σ. ...).

11) Συλλογαὶ ἐγγράφων Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης (= ΙΑΚ συλλογῆ).

Α'.

Διὰ τὴν πολυκύμαντον περίοδον τῆς ἐν Κρήτῃ ἑνετοκρατίας (1210-1669) ὑπάρχουν ἱστορικαὶ ἐργασίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἐκκλησίαν τήν τε γηγενῆ ὀρθόδοξον καὶ τὴν ἐπιβληθεῖσαν λατινικὴν¹ δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον προκει-

¹ Fl. Cornelli, Creta Sacra I - II, Venetiis 1755. Eva Tea, Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630, Venezia 1913, (περίληψις του ἐν Χρ. Κρ. Β' σ. 247 - 296), G. Gerola, Per la cronotassi dei vescovi cretesi all' epoca veneziana,

μένον περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς μεγαλονήσου ἐπὶ τουρκοκρατίας. Καὶ ἱστορία μὲν ἐκκλησιαστικὴ δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἀπλὴ τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν γνῶσις καὶ ἡ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀναβάντων εἰς αὐτὰς ἔξακριβώσεις, οὔτε ἡ μεμονωμένη μελέτη τῆς ἱστορίας τῶν μοναστηρίων τῆς Κρήτης. Τοῦτο δὲν διαφεύγει τὸν συγκεντρώνοντα τὰς κατωτέρω παρατιθεμένας εἰδήσεις, τὸν ὁποῖον παρεκίνησαν εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀνάγκη τῆς γνώσεως τῶν κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν καὶ δρᾶσιν, προϋποθέτουσα γνωστὴν τὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως καὶ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς κατὰ τοὺς ρεῖς τελευταίους αἰῶνας, καὶ ἐξ ἄλλου αὐτὸ τὸ τῶν πραγμάτων ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ μάλιστα οὐδὲν συστηματικὸν ἢ μὴ ἐγράφη μέχρι τοῦδε ἀπληκρῶν ἱστορικῶς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς περὶ τῶν κρητικῶν μονῶν ἐργασίας¹.

Venezia 1914 (περὶλήψις τοῦ ἐν Χρ. Κρ. Β' σ. 296-300), τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι ἐν Κρῆτῃ ἐπὶ Ἑνετοκρατίας. Χρ. Κρ. Β' 301-316, Στ. Α. Ξανθοῦδίδου, Περὶ τῆς μητροπόλεως Κρήτης καὶ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Τίτου κατὰ τὴν β' Βυζαντινὴν περιόδον (961-1204). Χρ. Κρ. 317-338, ἀρχ. Χρυσοστ. Ἀγγελιδάκη, Ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ ἑνετοκρατίας (1204-1669) Ἀθήναι 1926, ἀρχ. Ἁγαθ. Ξηροῦδάκη, Περὶ τῶν τριῶν συνόδων τοῦ Gerolamo Landolaino λατίνου ἀρχιεπισκοπικοῦ ἐπὶ βενετοκρατίας ἐν Κρῆτῃ (1467-1474) Θεολογία Η' σ. 97-109, Θ' 27-45, 114-125 καὶ Ι' σ. 156-162, 250-261. Ἀθήναι 1930-1932, τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐν Κρῆτῃ ἐπανάστασις τοῦ 1363-1366 καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς Βενετίας ἀπέναντι τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν μακρὰν περιόδον τῆς ἐν τῇ νήσῳ κυριαρχίας αὐτῆς. Ἀλεξάνδρεια 1932. Διὰ τὴν πρὸ τῆς ἑνετοκρατίας ἱστορίαν: Ἐμ. Α. Πετρακί, Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας ἐν Κρῆτῃ Μέρος Α' [Β' δὲν ὑπάρχει]. Ἡράκλειον 1925.

¹ Γενικῶς: Ξανθοῦδ. Χρ. Ἐπιγρ. G. Gerola, Monumenti Veneti nell' isola di Creta 3 Ven. 1917 (καὶ ἰδίᾳ I monasteri Greci p. 156-197). Σταυρ. ΣΚ. σ. 173-183 καὶ 202-205 καὶ πίναξ 18.—ΜΕΕ ἐν λέξεσιν (Ἄσωμάτων μονή, Γουβερνέτου, Ἀρκαδίου κλπ.).

Εἰδικώτερον: Περὶ τῶν ἐν νομῶ Χανίων μονῶν 1) Χρυσοπηγῆς: Στεφ. Ξανθοῦδίδου, Δουκικὰ διατάγματα καὶ πατριαρχικὰ σιγίλλια καὶ γράμματα Χρυσοπηγῆς. Χρ. Κρ. Β' 195-246.—Ν. Ἰ. Παπαδάκη, Τὸ οἰκόσημον τοῦ Χαρτοφύλακος καὶ ἡ μ. Χρυσοπηγῆς. Περ. Δελτίον Κ. Φ. Σ. Α' σ. 19-30 καὶ 149-152. Χανιά 1927-28. 2) Γωνιάς: Ἀνθίμου Λελεδάκη, Περὶ τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κισάμου τῆς Κρήτης... μονῆς... τῆς Κυρίας Ὀδηγηρίας τῆς ἐπικαλουμένης Γωνιάς. Χρ. Κρ. Β' 3-53, Ἐμ. Μ. Γ. Γενεράλι, Ἡ Κυρία Γωνιά. Χριστιανικὸν Φῶς ΣΤ' καὶ Ζ'. Χανιά 1921-22. Σημ. Γωνιάς (δρα βιβλιογραφ.-συντομογρ.) ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.—3) Ἁγίας Τριάδος: ΕΕΒΣ. Θ' σελ. 289-350. 4) Γουβερνέτου: Ἐμ. Μ. Γ. Γενεράλι, Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Κρήτης Γουβερνέτου, Κρητικὰ Α' 5-15. Χανιά 1930. 5) Μονῆς Καλογραιῶν (Κορακίε): Σπ. Λάμπρου, Λόγοι καὶ ἄρθρα, Ἀθήναι 1902 εἰς σελ. 473-477.—Καὶ περὶ τῶν πέντε συλλογῆ ἔγγρ. Μονῶν ΙΑΚ Α'. Περὶ τῶν ἐν τῷ νομῶ Ρεθύμνης μονῶν δρα 1) Περὶ τῆς μονῆς τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ τῶν Ρουστικῶν ὑπὸ Ἄνδρ. Π. Βουρδουμπάκη, Χρ. Κρ. Β' 339-341 καὶ 2) συλλογὴ μονῶν Β' ΙΑΚ. ἀνέκδοτα ἐγγραφα περὶ Ἀρκαδίου.

Περὶ τῶν ἐν τῷ νομῶ Ἡρακλείου δρα: Ἐμ. Μ. Γ. Γενεράλι, Ἀπεξάνες. ΜΕΕ Ε' 85, τοῦ αὐτοῦ, Γορρολαήνης αὐτόθι Η' 626-7.

Περὶ τῶν ἐν τῷ νομῶ Λασιθίου δρα συλλογῆν ἔγγρ. μονῶν ΙΑΚ Β', ὅπου ἐργασίαι περὶ τῶν μονῶν Σητείας (Φανερωμένης, Ἁγίας Σοφίας, Καψά ἢ Ἁγ. Ἰω. Προδρόμου καὶ Τοπλοῦ) καὶ Ἱεραπέτρας (Φανερωμένης καὶ Ψάθης) ὑπὸ Ν. Ι. Παπαδάκη. Ὁμοίως

Είναι γνωστόν, ὅτι τὸ Βυζάντιον ἀνακτῆσαν τὴν Κρήτην ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἐπανεφέρεν εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, δι' ὃ διετήρησε τὰς παλαιὰς ἐπισκοπὰς μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχαίων πόλεων (ἐξαιρέσει τῶν τῆς Καντάνου Σελίνου καὶ Φοίνικος Σφακίων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀνιδρῦθησαν). Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀρχαῖαι πόλεις, ὧν τὰ ὀνόματα ἔφερον αἱ ἐπισκοπαὶ εἶχον καταστραφῆ καὶ ἐκλείψει, οἱ ἀρχιερεῖς ἤδρευον εἰς ἐπαρχιακὰ κέντρα, μοναστήρια ἢ χωρία παρέχοντα μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν ἐκ τῶν πειρατικῶν ἐπιθέσεων. Ἡ ἐπισκοπὴ Κισάμου διετήρησε τὸ ὄνομα, ἀλλὰ μετεκομίσθη εἰς χωρίον ἐπικληθὲν ὡς ἐκ τούτου Ἐπισκοπὴ, ἢ τῆς Κυδωνίας μετηνέχθη ἔξω τῶν Χανίων εἰς τόπους ἐπικληθέντας Πισκοπὴ καὶ Ἁγία (Ἐπισκοπὴ) καὶ ἥλλαξε τὸ ὄνομα, τοῦ Ἀγρίου διετήρησε τὸ ὄνομα, ἢ Λάμπας μετεκομίσθη εἰς Καλαμῶνα Ρεθύμνης (Μεγ. Ἐπισκοπὴ), πιθανὸν ἢ τῆς ἐν Μυλοποτάμῳ Ἐλευθέρης ἐγένετο Αὐλοποτάμου (ἔδρα ἢ Πισκοπὴ), ἢ Κνωσοῦ μετηνέχθη εἰς Ἀγ. Μύρωνα Μαλεβιζίου ἢ τὸν Χάνδακα, ἢ Χερρονήσου διετήρησε τὸ ὄνομα (ἔδρα εἰς Πισκοπιανῶ), αἱ δὲ Σητείας καὶ Ἱεραπέτρου ἤχθησαν εἰς μεσόγεια χωρία κληθέντα διὰ τοῦτο Πισκοπὴ¹, χωρὶς νὰ χάσουν τὸ ὄνομα.

Οἱ Ἐνετοὶ καταλαβόντες τὴν νῆσον ἀπηγόρευσαν μὲν τὴν ὑπαρξίν ἢ διαμονὴν ἐν Κρήτῃ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων², ἔδωσαν δὲ κατὰ μικρὸν τὰς ὑπαρχούσας εἰς λατίνους, διατηρήσαντες τὴν ὑπάρχουσαν ἐκκλησιαστικὴν διαίρεσιν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐπισκοπῶν καὶ τὰς ἔδρας τῶν. Οὕτως ἔχομεν εἰς ἐνετικά ἔγγραφα ἐπισκοπὰς Κισάμου, Ἁγιάς, Καλαμῶνος, Ἀ(γ)ρίου, Μυλοποτάμου, Ἀγ. Μύρωνος, Χερρονήσου, Ἀρκαδίας, Ἱεραπέτρας, Σητείας, δι' ὀλίγον δὲ (1346) καὶ Καντάνου. Βραδύτερον ὑπῆχθη ἢ τῆς Καλαμῶνος εἰς Ρεθύμνην, ἢ τῆς Ἁγιάς εἰς τὰ κτισθέντα Χανιά καὶ τῆς Σητείας εἰς τὴν ἀνακαινισθεῖσαν κωμόπολιν. Ἡ μητρόπολις παρέμενεν εἰς τὸν Χάνδακα. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἐπίσκοποι διέμενον ἔξω τῶν ἄνευ ποιμνίου ἐπισκοπῶν τῶν, ὧν μόνον ἐνέμοντο τὰ εἰσοδήματα, συχνὰ ἔμενον αὐταὶ ἐν χρεῖα ἢ συνεχωνεύοντο μετὰ παρακειμένων ἢ ἀπομακρυσμένων ἐπισκοπῶν³: οὕτως ἠῦξανε καὶ τὸ εἰσόδημα τοῦ ἐπισκόπου.

Μὲ τοὺς Τούρκους ἔρχεται εἰς Κρήτην (1645) καὶ ὀρθόδοξος μητροπολίτης καὶ ἐπίσκοποι. Ὁ μητροπολίτης μάλιστα μέχρι τῆς παραδόσεως τοῦ

1) περὶ μονῆς Ἀρετίου ὑπὸ Σ. Ξανθοῦ διδου, ἐν Χρ. Κρ. Α' σ. 2-6. 2) Περὶ Τοπλοῦ: Μ. Καταπότη, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα μονῆς Τοπλοῦ Μύσων Α' 4-20 Ἀθήναι 1932. — τοῦ αὐτοῦ, Ἰστ. σημειώματα περὶ τῆς μονῆς Τοπλοῦ αὐτ. 38-40. — τοῦ αὐτοῦ, Μονὴ Τοπλοῦ. Χειρόγραφα, αὐτόθι Β' σελ. 3-5. Ἀθήναι 1933. — 3) περὶ μονῆς Τράχλα ἢ Κυρίας Φανερωμένης. Μ. Καταπότη, Μύσων Α' 33-37. — 4) περὶ μονῆς Ἁγίου Νικολάου ὑπὸ Μ. Καταπότη, Μύσων Α' 59-62. — καὶ 5) περὶ τῆς μονῆς Ἁγίας Σοφίας ὑπὸ Ἐ. Σ. Ἀγγελάκη, Μύσων Α' 75-78.

¹ Χρ. Κρ. Β' 297 καὶ σημ.

² Περὶ τῶν ἐξαιρέσεων τοῦ κανόνος τούτου Χρ. Κρ. Β' 299, 306, 316.

³ Περὶ τῶν συγχωνεύσεων καὶ καταργήσεων Χρ. Κρ. Β' 298.

Χάνδακος (1669) καὶ ἀρκετὰ μετὰ ταῦτα ἔτη, ἤδρευεν εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας.

Ποίαι καὶ πόσαι ἐπισκοπὰς ἀνασυνέστησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ πόσους ἐπισκόπους ἐγκαθίδρυσεν τὸ πατριαρχεῖον δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς, οὔτε εἶναι εὐκολὸν νὰ γνωσθῇ. Ἐκτὸς τῆς μητροπόλεως, κατὰ τὸ 1756 ἀναφέρονται εἰς σουλτανικὸν φερμάνιον αἱ ἐπισκοπαὶ Κνωσοῦ, Ἀρκαδίας, Χερρονήσου, Μυλοποτάμου, Ἀμαρίου (ἴσως ἤδρευεν ἐκεῖ ὁ Ρεθύμνης), Ἁγίου Βασιλείου (Λάμπης), Κυδωνίας, Κισιάμου, Πέτρας Μεραμπέλλου, Ἱερᾶς, καὶ Σητείας ¹. Μετὰ μίαν τριακονταετίαν (1786) ὁ καταγράφων τὰ κανονικὰ πεσκέσια τοῦ μητροπ. Κρήτης ἐσημείωσεν ἐπισκόπους Κνωσοῦ, Ἀρκαδίας, Χερρονήσου, Αὐλοποτάμου, Ριθύμνης, Κυδωνίας, Λάμπης, Πέτρας, Ἱερᾶς καὶ Κισιάμου. Ἴσως ὁ Σητείας νὰ εἶχεν ἀποθάνει καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἀνεφέρετο ². Εἰς φερμάνιον ἐκδοθὲν τῷ 1823 αἱ ἐπισκοπαὶ δὲν ἀναφέρονται, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι οὐδεὶς ὡς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπίσκοπος ἐπέζησεν ἐν Κρῆτῃ ³. Ἄλλ' αἱ ἐπισκοπαὶ ἦσαν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἕνδεκα, πλὴν τῆς μητροπόλεως, δωδεκάτῃ δ' ἦτο ἡ ψιλὴ τοῦ τιτουλαρίου Διοπόλεως, ἐξάρχου τοῦ μητροπολίτου εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Μεσαρᾶς καὶ πιθανῶς τῶν Σφακιῶν. Ἐξ ὅσων δὲ περαιτέρω δι' ἐκάστην τῶν ἐπισκοπῶν σημειοῦνται, πρὸ τοῦ 1756 ἀπαντῶμεν τὰς ἐπισκοπὰς Κνωσοῦ (1744), Χερρονήσου (πρὸ τοῦ 1669), Ρεθύμνης (1684), Κυδωνίας (1684), Ἱερᾶς (1701), Σητείας (1745) καὶ Κισιάμου (1684) ⁴.

I. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΑΙ ΚΡΗΤΗΣ ⁵

1. Νεόφυτος Πατελλάρος.

Φίλος τοῦ Παναγιωτάκη Νικοσίου (1613-73) μεγάλου διερμηνέως, συγγενῆς τοῦ πατριάρχου Κων/λεως Ἀθανασίου Γ' (1633-1652), Κρής, Ρεθύμιος, ἔχων τὴν μετάνοιάν του εἰς τὴν μονὴν Ἀρκαδίου, τουρκομαθῆς καὶ

¹ Γ. Ἱ. Οἰκονομίδου, Βεράτιον καὶ φερμάνιον μητροπολ. Κρήτης. Χρ. Κρ. Β' 109-120. Οὗτος ὑποθέτει μίαν τὴν ἐπισκοπὴν Ἀμαρίου καὶ Ἁγ. Βασιλείου, χωρὶς νὰ προσέξῃ, ὅτι εἰς τὸ φερμάνιον ἐτέθησαν αἱ ἐπαρχίαι τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἐπισκόπων, δὲν ἦτο δὲ δυνατόν νὰ ἔμμενεν ἡ τῆς Ρεθύμνης ἄνευ ἐπισκοπῆς.

² Χρ. Κρ. Β' σ. 67-68.

³ Γ. Ἱ. Οἰκονομίδου, Φερμάνιον αὐτοκρατορικῶν Χρ. Κρ. Β' 237-246.

⁴ Ὁ Παῦλος Οἰκονόμος προσφωνῶν τῷ 1736 τὸν μητροπολίτην Γεράσιμον, λέγει:

Χαίροις λυχία φωτεινὴ με δώδεκα λαμπάδες

λέγω οἱ ἐπισκοποὶ σου κι' οἱ περισοὶ παπᾶδες (στ. 313).

⁵ Ὁ μητροπ. Ἀμασείας Ἀνθιμος Ἀλεξούδης ἐν τοῖς χρονολογικοῖς καταλόγοις τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ' ἐπαρχίας (συμπληρωθεῖσι ἐκ τοῦ Νεολόγου Κων/πόλεως 28 Φεβρουαρίου 1890 κέ. ὑπὸ Μ. Γεδεῶν) ἐν τῷ Πανελληνίῳ Λευκάματι ἔθν. ἑκατονταετηρίδος ἐκδιδομένῳ ὑπὸ Ἰω. Χ. Χατζηωάννου Δ' (1927) ἐν Ἀθήναις σελ. 215-216, οἰκτρῶς παρεμόρφωσε τὴν σειρὰν καὶ τὴν ἀλήθειαν ὡς πρὸς τοὺς Κρήτας τοῦλάχιστον. Οὕτω θέτει μετὰ τὸν Νεόφυτον Πατελλάρον Γεράσιμόν τινα τῷ 1672, τὸν Κωνσταντῖον δὲ (ἀγνοῶν τοὺς ἐν τῷ μεταξὺ ἑπτὰ μητροπ.) θέτει τῷ 1672-1717, τὸν

έλληνομαθέςτατος, προοδευτικός, ἄν κρίνωμεν ἀπὸ ἐπίγραμμα ποιηθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τῇ μεταφράσει τοῦ εὐαγγελίου εἰς τὴν δημόδη, τῇ γενομένη ὑπὸ Μαξίμου τοῦ Καλλιπολίτου ¹. Ἰσχυρὸς ἐν Κων/πόλει τόσον ὅσον καὶ ἐν Ρεθύμνῃ, ὁ πρῶτος μητροπολίτης Κρήτης Νεόφυτος ἐχειροτονήθη καὶ ἐστάλη ἐκ Κων/πόλεως εἰς Κρήτην. Ὡς ἔτος τῆς ἀναρρήσεώς του θέτουν τὸ 1645, πρᾶγμα ἀβέβαιον. Κατὰ τὸν Παῦλ. Οἶκ. ἐστάλη εἰς Κρήτην, ἀφοῦ ὁ Νικουσίος ἠγόρασε τὸν ναῖσκον τοῦ Ἀγ. Ματθαίου, τῷ 1669 ἢ 1670. Ἄλλ' ἂν καὶ πρὸ τῆς χρονολογίας ταύτης, ὡς κρίνομεν πιθανόν, ὑπῆρξε Κρήτης ², θὰ ἤδρευεν εἰς τὴν μονὴν Ἀρκαδίου ἢ ἀλλοῦ, ἔξω τοῦ Χάνδακος. Οὕτω εἰς ἔγγραφον 14 Ἰανουαρίου 1664 Ρουσιτικῶν Ρεθύμνης ἢ Ἐργίνα Κουμιοτοπούλα δηλοῖ, παρόντος καὶ τοῦ συζύγου της, ὅτι ἐξωφλήθησαν αἱ πρὸς τὸν Γ. Κλιναραῖτον ὑπηρεσίαι της διὰ τῆς ἐκ μέρους του καταβολῆς ἕξ ρεαλιῶν ὡς δαπάνης ὑπανδρείας της εἰς τὸν μητροπολίτην καὶ δωρεᾶς ἐνδυμάτων τινῶν· «ἔδωκα ρεάλια 5' εἰς ἔξοδον τῆς παντρειᾶς των ἡγουν τοῦ μητροπολίτη βοῖβότα εἰς εὐλογητικά, τὰ ὁποῖα...» ³.

Ὅταν ὁ Χάνδαξ παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ χριστιανοὶ ἔφυγον ἐξ ὀλοκλήρου, αἱ ἐκκλησίαι μετεβλήθησαν εἰς τζαμιά καὶ διὰ νὰ προσελκύσῃ ραγιαῖδες μᾶλλον ὁ πασᾶς ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Νικουσίον νάγοράσῃ τὸ κατόπιν μονύδριον τῶν σιναϊτῶν, τὸν Ἅγιον Ματθαῖον ⁴. Τὴν μικρὰν αὐτὴν ἐκκλησίαν προσέφερον ὁ Νικουσίος εἰς τὸν Πατελλάρον, ὡς καθεδρικὸν ναόν, ἀλλὰ ἐπελθούσης μεταξὺ των διενέξεως, ὁ Νικουσίος ἔδωκε τὴν ἐκκλησίαν εἰς τοὺς ἰσχυροὺς σιναίτας, καὶ ἀφῆκε τὸν Νεόφυτον ἄνευ ἐκκλησίας, ὑποχρεωμένον καὶ «μετάνοιαν νὰ ποιήσῃ» εἰς τοὺς καλογήρους, διὰ νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ λειτουργήσῃ ἐν αὐτῇ. Θλιβεῖς ἐκ τῆς αἰσχροκερδεῖας τῶν σιναϊτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀπὸ τῶν Τούρκων δυσχερειῶν ὁ ἱεράρχης, ἀπῆλθεν εἰς Κων/πολιν, ἴσως

Γεράσιμον 1734-48, τὸν Ἰωάσαφ τῷ 1752, τὸν Γεράσιμον (Χιον) τῷ 1752-69, τὸν Παρδάλην τῷ 1793-1821, τὸν Καλλίνικον ἐξ Ἀγχιάλου τῷ 1831. Χάριν ἡμῶν τὸ σχετικὸν μέρος τοῦ καταλόγου ἀντέγραψεν ὁ φίλος κ. Εὐάγγ. Σαβράμης, καθηγητῆς, φ ὁμολογούμεν εὐχαριστίας.

¹ Σημ. Γων. σ. 5. Ὅρα τὰ εἰς τὸν 1ον κώδικα σημειούμενα.

² Ὁ Ἄνθ. Ἀλεξοῦδης, Ἐνθ' ἄν. σημειοῖ παρά τὸν Πατελλάρον τὸ ἔτος 1655.

³ Χρ. Κρ. Β'. 387-8. Ὁ τίτλος τοῦ βοῖβότα ξενίζει ἡμᾶς, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα καὶ νὰ τὸν ἐξηγήσωμεν ἐπιτυχῶς, προκειμένου περὶ ἱεράρχου.

⁴ Οἱ ἰσχυρότατοι ἐν Χάνδακι σιναῖται εἶχαν μετόχιον μ' ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, ἣν ἡ Τοῦρκου μετέβαλον εἰς Ἁγία Κατερίνα τζαμί (1669). Περὶ τῆς ἐπὶ ἐνετοκρατίας ἐπιβολῆς των βλέπε G. Martin Thomas, Commission des Dogen Andreas Dandolo für die Insel Creta 1350, München 1887. Προστατευτικὰς διατάξεις τῆς περιουσίας των καὶ ἀπαγορεύσεις καταπιέσεων (§ § 30, 104-106). Περὶ τῶν σιναϊτικῶν ἐν Χάνδακι ναῶν βλέπε Σ. Ξανθοῦδίδου, Χάνδαξ-Ἡράκλειον. Ἡράκλειον 1927 εἰς σελ. 78 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Χρ. Ἐπιγ. σ. 163, ὅπου ἐπιγραφή «τέμενος θεῖον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου ,αχ' μηνὶ Μαρτ. α'».

πρὸς διόρθωσιν τοῦ κακοῦ (1679). Εἰς ἀντικατάστασίν του ἐστάλησαν ἄλλοι:

*καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐστείλασιν ἄλλο μητροπολίτη
κί' ἀκόμη ἄλλοι ἀρχιερεῖς ἦρθαν ἐδῶ στήν Κρήτη
ὁμως ὅλοι περάσασι θλιμμένη τῇ ζωῇ τους
μὲ κόπους καὶ μὲ βάσανα πὺν νάχω τὴν εὐχὴ τους*

ὡς λέγει ὁ Παῦλ. Οἶκ. μοναδικὸς πληροφορητὴς περὶ τῶν πρώτων ἀρχιεπισκόπων Κρήτης. Ὁ δὲ Πατελλάρος ἀπέθανε «στὴ Βλαχία»¹.

2. Νικηφόρος Σκωτάκης (1679 - 1683).

Οὗτος ἐστάλη εἰς διαδοχὴν τοῦ Πατελλάρου. Κάτωθι σιγιλίου τοῦ πατρ. Ἰακώβου (1681) ἀποκειμένου εἰς μ. Χρυσοπηγῆς, ἀνεγνώσθη ἡ ὑπογραφή του «ὁ Κρήτης Νικηφόρος ἐχαίτω τῷ Κύρως ἀπαραλακτως ἀμετασάλευτα². Ὁμοίως καὶ κάτωθι ἐγγράφου τοῦ Ν. Πατελλάρου³. Περὶ τούτου οὐδὲν ἕτερον θὰ ἐγνωρίζομεν, ἂν δὲν ἐδημοσιεύοντο αἱ διαθηκαὶ του⁴.

Ὁ Μητροπολίτης οὗτος, μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐπιτύχῃ πλειότερον τοῦ προκατόχου του, παρητήθη καὶ ἄγνωστον διατι ἦλθεν εἰς Ζάκυνθον. Ἀπὸ τὴν διαθήκην του φαίνεται ὅτι πολλὰ εἶχε πλοῦτη, ἐπομένως ἀρκετὰ ἔτη ἱερωσύνης, τέσσαρα δ' ἀρχιερατείας τοῦλάχιστον (1679 - 1683). Ἐπίσης ὅτι δὲν ἤδρευεν εἰς Μεγάλο Κάστρο (Χάνδακα), ὅπως καὶ ὁ διάδοχός του Καλλίνικος, ὁ πρῶν Κυδωνίας. «Ἀκόμη ἀφήνω τοῦ πρῶν Κυδωνίας⁵ κύρ Καλλινίκου ρεάλια ἑκατὸ (100) νὰ λειτουργᾷ κάθε χρόνον ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἡμέρα ὅπου ἀποθάνῃ καὶ ἂν ἴσως καὶ αὐτὸς ὁ κύρ Καλλίνικος βρίσκειται εἰς τὴν αὐτὴν μητρόπολιν, τοῦ ἀφήνω τὸ μπλάβο μου σάκκο καὶ τὸ μανδύ μου καὶ τὴν πατερίτζα μου τὴν ἀργυρῆ καὶ τὸ ὠμόφορόν μου τὸ καινούργιο, νὰ τὰ ἔχῃ ἕως νὰ βρίσκειται εἰς τὴν αὐτὴν μητρόπολιν καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀποβίωσιν νὰ τὰ γοντέρουν (ἀπολαύουν) καὶ οἱ καθ' ἑξῆς μητροπολιτᾶδες τῆς Κρήτης, ἡ δὲ πατερίτζα νὰ πηγαίη ὅπου εὐρίσκειται ζωντανὸς ἢ ἀποθαμένος ὁ πρῶν Ρεθύμνης κύρ Φιλόθεος ὁ Πατελλάρος»⁶.

Πιθανώτατον εἶναι ὅτι ὁ μητροπολίτης οὗτος ἤδρευεν εἰς Γουβερνέτο, εἰς τὴν μονὴν δηλαδὴ, ἐξ ἧς κατήγετο «εἰς τὴν πατρίδα μου εἰς τὸ Γδερνέτο»

¹ Παυλ. Οἶκ. δίστ. 32-50. Ὁ Ἀρχανιώτης οὗτος στιχουργὸς τὸν χαρακτηρίζει οὕτω:

*Νεόφυτον τὸν λέγασι, σοφώτατος περισσά
καὶ Πατελλάρο σὴ γενιά, π' ὅσοι κί' ἂν τὸν γνωρίσα
ὅλοι μεγάλως τὸν παινοῦν πὼς ἦτον προκομμένος (32-33α).*

² Χρ. Κρ. Β' σ. 215.

³ Χρ. Κρ. Β' σ. 216.

⁴ Λεων. Χ. Ζώη, Νικηφόρου Σκωτάκη (μητροπολίτου Κρήτης) διαθήκη. Χρ. Κρ. Α' 507-518.

⁵ Κακῶς ἀνέγνωσεν ὁ Ζώης «Κυδωνίων».

⁶ Χρ. Κρ. σ. 512.

ὅπως λέγει ¹. Καὶ ὄχι μόνον αὐτὸς ἠδρευεν ἐκεῖ, ἀλλὰ καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν μητροπ. Καλλίνικος, ὁ πρὸ τῆς ἀναρρήσεώς του ἐπίσκοπος Κυδωνίας, περὶ οὗ ἀνωτέρω. Ἐφαίνεται δὲ εἰς τὸν Σκωτάκην εὐλογώτατον τότε (1684) νὰ ἐδρεύη ὁ διάδοχος τοῦ Καλλινίκου εἰς τὸ ἴδιον μοναστήριον καὶ οὐχὶ εἰς Μεγ. Κάστρον, δι' ὃ καὶ ἄφηνεν εἰς αὐτὸν τὰμφιά του.

3. Καλλίνικος, ὁ κατὰ τὰνωτέρω λεχθέντα διαδεχθεὶς τὸν Νικηφόρον. Θὰ παύσῃ δὲ ν' ἀμφιβάλλῃ τις περὶ τοῦ ὑπαρχτοῦ μητροπολίτου Κρήτης Καλλινίκου ὡς διαδόχου τοῦ Νικηφόρου, ἂν ἴδῃ ὅτι τῇ 14 Νοεμβρίου 1685 ὁ Θ. Γουρίας κρατῶν ὡς ἐνέχυρον παρὰ τοῦ Μ. Βαριζάκη ἓνα πετραχήλι καὶ ἓνα σταυρὸν ἀσημένιον διὰ 15 ρεάλια, ἐξήτει νὰ τὰ πωλήσῃ, ὁ πρῶην ὅμως μητροπ. Κρήτης Νικηφόρος Σκωτάκης, ὑποπευόμενος ὅτι ταῦτα ἀνήκον τῷ μητροπ. Κρήτης Καλλινίκῳ, δὲν ἐπέτρεψε τὴν πώλησιν αὐτῶν ². Ὡστε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1685 ἦτο ἔτι ὁ Καλλίνικος μητροπολίτης Κρήτης καὶ ἔδραν εἶχε τὸ Γουβερνέτο. Περὶ τούτου οὐδὲν ἕτερον γνωρίζομεν.

4. Ἀρσένιος. Κατὰ τὸν κατάλογον Νικολαΐδου δεύτερος μητροπολίτης ³.

5. Ἀθανάσιος Καλλιπολίτης (1688 - 3 Φεβρουαρίου 1697).

Οὗτος προσεπάθησε νὰνακαινίσῃ τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Μ. Κάστρου, ἀλλ' οἱ Σιναῖται κατώρθωσαν νὰ κατεδαφισθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων τὴν παραμονὴν τῶν ἐγκαινίων του. Ὁ Ἀθανάσιος ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν λύπην του ⁴.

6. Καλλίνικος (1697 -)

Λοιπὸν ἀπῆς ἀπέθανεν ὁ τρισμακαρισμένος,

λέγω ὁ κὺρ Ἀθανάσιος ὁ μυριοαγιασμένος,

ἦρθεν ὁ κὺρ Καλλίνικος ἄνδρας ἡγιασμένος (Παῦλ. Οἰκ. 110-111^α).

Οὗτος εἶναι γνωστὸς καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἣν ἐγράψεν ὑπερθεὶν βρύσεως, ἣν ἄφκοδόμησεν ἔναντι τῆς εἰσόδου τῆς μονῆς Γωνιάς (1708).

Πηγῇ χαριτόβρυτε, ὕδαρ μοι βλῦσον

ὕδαρ γὰρ ζοηρὸν ἡδιστον παντὶ γένει

οἰκοδομήθοι διὰ δαπάνης τοῦ πανιερωτάτου

μητροπολίτου πρώην Κρήτης κὺρ κὺρ

Καλλινίκου Αὐγούστου 10

,αρη' ⁵

¹ Ὁρα Ν. Β. Τομαδάκη, Τὸ Γουβερνέτον ὡς ἔδρα μητροπόλεως. Ἠχώ τῆς Κρήτης (ἐφ.) ἀριθ. 2228, Χανιά 25 Νοεμβρ. 1931. Περὶ δὲ τοῦ τοπωνυμίου Γουβερνέτο, (τὸ) ὁ φίλος κ. Σ. Βογιατζάκης μοῦ ἀνεκοίωσεν, ὅτι εἰς τὸν κώδικα τῆς μ. Γωνιάς ἀπῆντησεν «ἐκ τοῦ χωρίου Γδερνέτο», ὅπερ ἐπιβεβαίωσεν τὴν προὔπαρξιν χωρίου εἰς τὴν τοποθεσίαν τῆς μονῆς τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων. Ὡστε οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει τὸ τοπων. μετὰ τὸ gubernare, ὡς ἠθέλησάν τινες νὰ παραστήσουν, προερχόμενον ἐξ ἐπιθέτου ὁ Γδερνέτος (γδέρνω ρ. καὶ ἡ κατάληξις ἰταλ. - etto). Καὶ εἰς συμβόλαιον ἐκδοθησόμενον παρ' ἡμῶν τοῦ ἔτους 1837 ἀπαντᾷ ἡ φράσις «τὰ καταλύματα τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Γδερνέτου».

² Χρ. Κρ. Α' σ. 509.

³ Σταυρ. ΣΚ. 178 καὶ σημ. 2.

⁴ Παῦλ. Οἰκ. διστ. 54 - 101.

⁵ Χρ. Ἐπιγρ. σ. 121. Χρ. Κρ. Β' σ. 4.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συμπεραίνεται, ὅτι ὁ μητροπολίτης μετὰ τὴν λόγῳ ἀδήλου αἰτίας παραίτησίν του ἀπὸ τὸν θρόνον, ἦλθε καὶ ἀνεπαύθη εἰς τὴν Γωνιάν ἵσως δ' εἶχεν ἐκεῖ τὴν μετάνοιάν του ¹.

7. Ἀρσένιος.

*ἦρθεν ὁ κὺρ Καλλίνικος ἄνδρας ἡγιασμένους
καὶ ἀντ' αὐτοῦ Ἀρσένιος ὁ πολιαρωσθημένος* ².

Εἶναι δ' ἡ μοναδικὴ τὸ δίστιχον τοῦτο εἰδήσις ἦλθεν ὁμως ὁ Ἀρσένιος πρὸ τοῦ 1708, ὅτε ὁ προκάτοχός του ἦτο «πρώην Κρήτης».

8. Ἰωάσαφ.

*Καὶ ἀντ' αὐτοῦ [τοῦ Ἀρσενίου] εἶχον ἐρθεῖ λέγω κὺρ Ἰωάσαφ
ἄνθρωπος νέος ἦτονε μὰ κείνα ἐπεράσα* ³.

Ἐκ τοῦ πικροχόλου σχολίου φαίνεται ὅτι ὁ Ἰωάσαφ δὲν ἔζησε σεμνῶς.

9. Κωνστάντιος Χαλκιόπουλος.

*Καὶ ἀντ' αὐτοῦ [τοῦ Ἰωάσαφ] μᾶς στέλλουσι ἄνδρα ἡγιασμένον
λέγω τὸν κὺρ Κωνστάντιον τὸν περιβλογημένον
τὸ γένος τοῦ ἴτον ἀπεδῶ, Χαλκιόπλος ἡ γενιά του,
μικροὺς μεγάλους κρητικούς τοὺς εἶχε σὰν παιδιὰ του* ⁴

Κατὰ τὴν ἐξακολουθητικὴν διήγησιν τοῦ στιχοφυτοῦ ὁ Κωνστάντιος ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ δύο ἄρχοντας τοῦ Μ. Κάστρου, οἱ ὁποῖοι ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον Κρήτης τὸν Κισάμου Γεράσιμον, κηρύξαντα τὴν ἐκκλησίαν τῆς νήσου αὐτοκέφαλον. Ὁ Κωνστάντιος ἐξωρίσθη (1716), ἀλλ' ὅτε ὁ οἰκουμενικὸς θρόνος ἐπανέφερε τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, ὁ Κωνστάντιος ἐπανῆλθε καὶ «ἔκαμε χρόνον ἰκανόν» ἕως οὗ ὁ ἀπὸ Ρεθύμνης Δανιὴλ τὸν ἀπεμάκρυνεν εἰς Ἄγιον Ὄρος, ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

10. Γεράσιμος ἀπὸ Κισάμου. Ὁ περὶ οὗ ἀνωτέρω ἀποστάτης.

¹ Τοῦτ' αὐτὸ ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ κώδικος τῆς μονῆς Γωνιάς σ. 271. Ὅρα καὶ Χρ. Κρ. Β' 35-36. «Καλλίνικος ὁ πανιερώτατος καὶ λογιώτατος μητροπολίτης πρώην Κρήτης μετὰ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ τῆς μητροπόλεως, ἦλθεν ἐδῶ εἰς τὴν ἡμετέραν μονὴν τῆς Ὁδηγητίας. Πρῶτον μὲν νὰ προσκυνήσῃ, δεύτερον δὲ νὰ ἡσυχάσῃ καὶ νὰ ἀναπαυθῇ ἐνδον τῆς μονῆς ὡς τέκνον καὶ ἀναθροφῆ αὐτῆς...».

² Παῦλ. Οἶκ. δίστ. 111.

³ Αὐτόθι δίστ. 112. Ὁ Ἰωάσαφ καθηρέθη. Τοῦτου ἡ καθαιρέσις σφίζεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 482 Συναϊτικῷ κώδικι. Ἄρχ. «Οὐδένα οἶμαι τῶν καὶ καλοῦ μικρὸν γευσαμένου καὶ θεοπνεύστου ὀήματος, ἀγνοεῖν καὶ ἀμφιβάλλειν». (*Ἴδε V. Benesevic, Catalogus Cod. mss. Graec. qui in monasterio S^{ae} Catharinae in Monte Sina asservantur tom. A' σελ. 367. Petropoli 1911), ὡς σημεῖοι ἡμῖν ὁ συνάδελφος κ. Εὐαγγ. Ἰω. Σαβράμης.

⁴ Αὐτόθι δίστιχ. 113-114.

11 Δανιήλ ὁ ἀπὸ Ρεθύμνης, ὁ δεῦτερος ἀποστατής.

Ἐπειτα εἰς ἐπίσκοπος πὸν λέγετον Ρεθύμνης,

ἐλέγαν τον κὺρ Δανιήλ, λέγει μὴν ἀπομείνης.

Ἐγὼ Κρήτης θεὸς νὰ γενῶ και σένα νὰ ξορίσω ...

Ἐπειτα συλλογίζεται διὰ νὰποστατήση

*κὶ ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ θρόνον νὰποχωρήση*¹.

Ἐπιστολαί του, σχετικαὶ μὲ τὴν ἐπιζητουμένην ἀποστασίαν, περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς συνόδου, ἥτις τὸν καθήρесе².

12 Γεράσιμος Λετίτζης ὁ ἀπὸ Μονεμβασίας, Κρής (1725 - 1755). Κατήγετο ἐκ τῆς κώμης Βενεράτο τοῦ Τεμένους³, μητροπολίτης δὲ Μονεμβασίας ὢν, εὐρέθη εἰς Κων/λιν, ἐνῶ τὰ πατριαρχεῖα, ἀπησχόλει ἢ διευθέτησις τῶν ἐν Κρήτῃ ὄλοι τότε ἐστράφησαν πρὸς αὐτόν. Ἀποδεχθεὶς τὴν μετάθεσιν εἰς τὴν μητρόπολιν Κρήτης κατήλθεν εἰς Χανιά⁴ κὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Μ. Κάστρο· ἀλλὰ, λόγῳ τῶν ἐρίδων, ἀπῆλθεν εἰς Κων/λιν, ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ μίαν τριετίαν. Κατελθὼν πάλιν εἰς Κυθωνίαν καὶ ἐκεῖθεν μεταβάς εἰς Μ. Κάστρον, ἐκόμισε φερμάνιον, δι' οὗ τῷ ἐπετρέπετο νὰνεγείρη ναὸν μητροπολιτικὸν καὶ κατώρθωσε νὰ τὸ καταστήσῃ σεβαστὸν παρὰ τῷ πασᾶ δι' ἀφθόνων χορηγιῶν. Οὕτως ἡ μητρόπολις ἀπέκτησε τὸν παλαιὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος Γεράσιμος ἐνεκαινίασε λαμπρῶς τῷ 1735⁵.

Ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Γερασίμου τούτου τὰ ἐν Κρήτῃ μοναστήρια ἐγένοντο ἐνοριακά, δι' ὀλίγον ὅμως χρόνον⁶. Τῷ 1756 ὁ Γεράσιμος ἀπεχώρησε τῆς ἔδρας του, παραιτηθεὶς. Ἐκτοτε (1757) τὸν συναντῶμεν ὑπογραφόμενον «ὁ πρῶην Κρήτης Γεράσιμος» εἰς τὸ τοῦ Ἱεροσολύμων Παρθενίου καὶ συνόδου καὶ τοῦ κλήρου καὶ ἀρχόντων κοινὸν ἐνυπόγραφον καὶ ἐμμάρτυρον γράμμα, περὶ τοῦ ὅτι ὁ Κων/λεως Καλλίνικος Δ' δὲν λατινίζει⁷.

¹ Αὐτόθι δίστιχ. 122 - 124^α καὶ 127.

² Αὐτόθι δίστιχ. 136. Αἱ συχναὶ μεταβολαὶ μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶν. ἔχουν ὁμοίας τὰς αἰτίας μὲ τῶν πατριαρχῶν τὴν καταπληκτικὴν ἐναλλαγὴν κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους.

³ Ὡς δῆλον γίνεται ἐκ τῶν στίχων «Κρήτης ὄρπιξ ὢν | ἥς καὶ μητροπολίτης | Γεράσιμος δόμουίτε τοῦδε δομήτωρ | Προῆγε τοῦτον | Βενεράτων ἅ κώμα | Λετίτζη ἐπίκλην | γε φάμα σαῶζει». Χρ. Κρ. Α' 380 σημ.

⁴ Τὸ δίστιχον 155, κακῶς παραδοθέν, ὁ ἐκδότης ἐτύπωσε ἀμέτρως

Ἦχεν [ερθη ἐδων.] πουφτάξε σταχάνια

ἐκὶ ξεβαρκαριστήκε μόμερφη παρισία

θὰ ἡδύνατο, τολμηρῶς ὅμως, νὰ διορθωθῇ:

Εἶχεν [περάσει καὶ καιρός] ποῦφταξε σιὰ Χανιά ...

⁵ Παῦλ. Οἰκ., Ἐνθ' ἄν. κέ.

⁶ Ἐπὶ Παΐσιου Β' 1744. Χρ. Κρ. Β' 229.

⁷ Περιοδ. Θεολογία Ζ' σ. 179. Εἰς διαδοχὴν του ὁ νῦν Κρήτης Τιμόθεος θέτει εἰς τὸν κατῶλογον τῶν μητροπολ. Κρήτης Ἄνθιμόν τινα τῷ 1756. Ἡμεῖς ὅμως δὲν ἐπέι-

13. Γεράσιμος ὁ Χῖος (1756-1769).

Ἐκ τῆς προαναφερθεῖσης φερμένης ἐκ τοῦ 1756 μανθάνομεν, ὅτι «ὅ ἔτι καὶ νῦν μητροπολίτης Κρήτης Γεράσιμος ἔχων πρὸς τὸ κράτος παλαιὰς ἐκδουλεύσεις καὶ ὑπηρεσίας πολλῶν ἔτων, οἰκειοθελῶς καὶ αὐτοπροαιρέτως ἀπεχώρησε τῆς θέσεως τοῦ μητροπολίτου Κρήτης, ἐπομένως παρακαλεῖ μετὰ τῶν δημογερόντων καὶ προκρίτων τῆς χρ. κοινότητος... ὅπως... διορισθῆ ὁ ἕτερος Γεράσιμος ἱερεὺς ἐκ τοῦ γένους τῶν ρωμαίων, κατάλληλος καὶ ἱκανὸς εἰς τὴν θέσιν τοῦ μητρο. Κρήτης...»¹. Ἦτο δὲ Χῖος².

14. Ζαχαρίας Μαριδάκης (1769-1786).

Τούτου τὴν ὑπαρξιν γνωρίζομεν ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ Νικολαΐδου³ καὶ ἐκ σιγίλλου τοῦ πατριάρχου Θεοδοσίου, ἐκδοθέντος τῷ 1769, δι' οὗ ἅπαντα τὰ ἐν Κρήτῃ σταυροπήγια μοναστήρια καὶ χωρία μετατρέπονται εἰς ἐνοριακά, «ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ μητρο. Κρήτης Ζαχαρίου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ»⁴.

15. Μάξιμος Προγιαννακόπουλος (1786-1800).

Οὗτος ἔκαλεῖτο Μάξιμος καὶ οὐχὶ Γεράσιμος, ὥς φέρεται εἰς τὸν κατάλογον Νικολαΐδου⁵. Περὶ τούτου ἔχομεν τὰς ἐπομένας ἐνθυμήσεις. «Ἔτος 1786 Μαΐου 19 ἡμέρα Τρίτη ἐχειροτονήθη ὁ κὺρ Μάξιμος Κρήτης καὶ ἦρθε εἰς τὸ αὐτὸ ἔτος Ὀκτωβρίου 19 ἡμέρα Δευτέρα καὶ ἐκοιμήθη εἰς τοὺς 1800 Μαΐου 4 ἡμέρα Παρασκευή»⁶. «Τοῦ ἁγίου Κρήτης Μαξίμου εἶναι ἔτουτὰ ὅπου ἔδωκεν ὅταν ἦλθεν νέος ἀπὸ τὴν Πόλιν»⁷. «Ἐδωκεν ὁ πανιερώτατος κυριάρχης κύριος κὺρ Μάξιμος εἰς τὴν ἐκκλησίαν χρ. 500, λέγω πεντακόσια, διὰ τὰ μνημονεύεται οἱ γονεοὶ του. Ἔτι ἀφιέρωσε εἰς τὰ σπιτάλια γρόσια 500, λέγω πεντακόσια, διὰ τοὺς πτωχοὺς»⁸. «1800 τῷ αὐτῷ ἔτει οἱ κληρονόμοι τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει πρῶην ἁγίου Κρήτης κυρίου κυρίου Μαξίμου ἀφιέρωσαν μίαν ἀρχιερατικὴν στολὴν, δηλαδὴ στιχάρην, σάκκον, ἐπιτραχήλιον, περιζώνιον, ὑπομάνικα, ὠμοφόριον, μίτραν, πατερίτζαν, καὶ μανδύ, ἐκτὸς ἐπιγονατίου...»⁹.

σθημεν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιοῦτου μητροπολίτου, ἀμαρτύρου. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ πρῶην Κρήτης Γεράσιμος ὑπογράφεται ἐν τῇ Α' καθαιρέσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Ε' τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας τὸ 1757. (Ἴδε Εὐαγγ. Ἰω. Σαβράμη, Ἡ πρώτη καθαιρέσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Ε' τοῦ Καρακάλου, ἐν τῷ παρόντι τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος σελ. 186).

¹ Χρ. Κρ. Β' 110. Τοῦτο ἐνισχύει τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ Ἀνθίμου, περὶ οὗ ἡ προηγουμένη σημείωσις.

² Χρ. Κρ. Β' σ. 120.

³ Σταυρ. ΣΚ σ. 178.

⁴ Χρ. Κρ. Β' 229.

⁵ Σταυρ. ΣΚ σ. 178.

⁶ Χρ. Κρ. Β' σ. 91.

⁷ Αὐτόθι Β' σ. 60.

⁸ Κρ. Λαὸς σ. 143.

⁹ Αὐτόθι σ. 116.

16. Γεράσιμος Παρδάλης (1800 - 1821).

Πόθεν μὲν ἀκριβῶς τῆς Κρήτης κατήγετο ὁ μητρ. οὗτος δὲν γνωρίζομεν. Οἰκογένεια ὅμως Παρδάληδων ἢ — ἀκηδων ὑπῆρχεν ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει Χανίων ¹. Ὁ Παπαδοπετρακῆς εἰκάζει, ὅτι εἴλεκε τὴν καταγωγὴν του ἐκ Σφακιῶν ².

Κατὰ σωθεῖσαν ἐνθύμησιν «Καὶ εἰς τοὺς 1800 Μαΐου 25, ἡμέρα Παρασκευῆ, ἐχειροτονήθη ὁ κύρ Γεράσιμος Κρήτης καὶ ἤρθεν εἰς τὸ αὐτὸ ἔτος Ὁκτωβρίου 17, ἡμέρα Τετάρτη. Καὶ ἔμεινε εἰς τὸ καράβι ἕως τὴν Πέφτην δὲν ἐβγήκεν ἔξω, ἤγουν 18. Καὶ εἰς τοὺς 1814 Ἰουνίου 18 ἡμέραν Δευτέραν εἰς τὰς 9 ὥρας [τῆς ἡμέρας] ἐμίσησε καὶ πάλιν εἰς τὴν Πόλιν. Ὅμοίως καὶ εἰς τοὺς 1815 Μαρτίου 18 Πέφτην τὸ πουργόν, ἤρθεν πάλιν ἀπὸ τὴν Πόλιν. Καὶ πάλιν ὑπῆλθεν εἰς τὴν Πόλιν ὁ αὐτὸς εἰς τοὺς 1817 Ἰουνίου 4 ἡμέραν Δευτέραν καὶ εἰς τοὺς 1820 Νοεμβρίου 13 ἡμέραν Σαββάτο ἤρθεν πάλιν ἀπὸ τὴν πόλιν» ³. Τὰ εἰς τὴν ἐνθύμησιν ἀναφερόμενα ταξίδια (1814 - 15 καὶ 1817 - 1820) ἐγένοντο διὰ λόγους μὴ ἀναφερομένους ἐν αὐτῇ φαίνεται ὅμως ὅτι κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ὁ Γεράσιμος ἐχρημάτισε συνοδικὸς εἰς τὴν Κων/λιν. Τοῦτο βεβαίωσι μὲν ἐγκύκλιος Γρηγορίου τοῦ Ε' ἐν ἔτει αἰωθ' (1819) ἐκδοθεῖσα, ἐν ἣ μετὰ τῶν ἄλλων συνοδικῶν υπογράφεται καὶ «ὁ Κρήτης Γεράσιμος» ⁴, ἐνισχύει δὲ τὸ δημοσιεύμενον γράμμα του (ἀρ. 4) ἀποστελλόμενον ἐκ Κων/λεως, εἰς ὃ ἐπισεῖει συνοδικὸν ἀφορισμὸν κατὰ συγγενοῦς του, ἣν ὀνομάζει «Κεραλενιό».

Τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀρχιερατείας του εἶναι τὰ ἐνθυμήματα «1800 ὁ πανιερώτατος καὶ θεοπρόβλητος ἡμῶν δεσπότης ἅγιος Κρήτης κύριος κύριος Γεράσιμος ἀφιέρωσεν ἕνα ἐπιτάφιον κεντητόν» ἔτι ἀφιέρωσεν ἢ αὐτοῦ πανιερότης ἐν σκαμνί δι' ἀρχιερατικὴ λειτουργία... μίαν κανδήλαν ἀσημένιαν, ἣτις ζυγίζει δράμια 80» ⁵. «1800 ὁ πανιερώτατος καὶ θεοπρόβλητος ἡμῶν δεσπότης ἅγιος Κρήτης κύριος κύριος Γεράσιμος ἀφιέρωσεν ἕνα ἐπιτάφιον κεντητόν.» ἔτι ἀφιέρωσεν ἢ αὐτοῦ πανιερότης, πέντε εἰκόνας μεγάλας τοῦ Βροντησίου...» ⁶. «1800 ὁ πανιερώτατος καὶ θεοπρόβλητος ἡμῶν δεσπότης ἅγιος Κρήτης κύριος κύριος Γεράσιμος ἀφιέρωσε μίαν ἀρχιερατικὴν στολὴν ἀπὸ στόφα δίχα ὄμοφορίου. 1800 ἔτι ἀφιέρωσεν ἢ αὐτοῦ πανιερότης ἐν φελώνιον ἀπὸ στόφαν γύρωθεν ἀπὸ ἀτλάζι» ⁷.

Πιθανώτατα εἰς τὴν Κων/λιν ὁ Γεράσιμος ἐμνήθη εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς

¹ Καὶ σήμερον δὲν εἶναι τὸ ἐπίθετον σπάνιον.

² Γρ. Παπαδοπετρακῆ, Ἱστορία Σφακιῶν σ. 178 κέ. Ἀθήνα 1888

³ Χρ. Κρ. Β' σ. 91.

⁴ Δύο ἐγκύκλια ἔγγραφα Γρηγορίου Ε' ΔΙΕΕ τόμ. Δ' 1892 σ. 271 - 5.

⁵ Κρητ. Λαὸς σ. 118.

⁶ Αὐτόθι σ. 84.

⁷ Αὐτόθι σ. 116.

Ἐταιρείας¹, ἡ δὲ κάθοδος τοῦ λήγοντος τοῦ 1820 θὰ ἐνέτεινε τὴν σχετικὴν ἐν Κρήτῃ κίνησιν, εἰς ἣν ἦσαν καὶ ἄλλοι μεμνημένοι, κληρικοί τε καὶ λαϊκοί.

Ἐκραγείσης τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου, ἐντολῇ τοῦ ἐν Μ. Κάστρω πασᾶ, εἰς τὴν ἔδραν του᾽ ἐσκοπεύετο, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ πιέσουν λαὸν καὶ προκρίτους νὰ μὴ συμμετάσχουν τῆς πανελληνίου ἐξεγέρσεως, ἕξ ἄλλου δὲ νὰ κρατηθῶν οἱ πνευματικοὶ ἡγήτορες τοῦ τόπου ὡς ὄμηροι. Ὡς δ' ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' ἐν Κων/λει, οὕτω καὶ ὁ Γεράσιμος μετὰ τῆς συνόδου τοῦ ἐξέπεμπον φρικτοὺς κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἀφορισμοὺς καὶ ἐξώρκιζον τὸν λαὸν νὰ μένη πιστὸς εἰς τὴν τουρκικὴν αὐθεντιάν². Ἀλλὰ μετὰ τὸν ἐν Χανίοις, μεσοῦντος τοῦ Μαΐου ἀπαγχονισμὸν τοῦ Κισάμου καὶ Σελίνου Μελχισηδὲκ Σαρπάκη καὶ τοῦ Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου Καλλινίκου Δεσποτάκη τὴν κάθειρξιν³, μαθόντων τῶν ἐν Μ. Κάστρω τούρκων τὰ τῶν σφαγῶν τῆς Σμύρνης καὶ Κων/λεως⁴ καὶ γενομένης «ὄχλαγωγίας», ὁ μὲν μητροπολίτης μετὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Κνωσοῦ Νεοφύτου Φυντικιάκη, τῆς Χερσονήσου Ἰωακείμ, τῆς Λάμπης Ἱεροθέου καὶ τῆς Σητείας Ζαχαρίου καὶ πιθανῶς τοῦ Διοπόλεως Καλλινίκου⁵ ἐσφάγησαν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὁ δ' ἐπίσκοπος Πέτρας Ἰωακείμ,

¹ Ξανθοῦδίδου, Κρήτη Ἀθ. 1909 σ. 126 κέ.

² Πρβλ. τὴν πηγὴν τῆς ἱστορίας ταύτης Κριτοβ. σελ. 39 κ.έ. «Εὐθύς δ' ἅμα ἔγιναν γνωστὰ καὶ ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὴν Κυδωνίαν καὶ Ρεθύμνην γεγονότα, ὁ Σερίφ πασᾶς τοῦ Ἡρακλείου . . . ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἐπίμονον αἵτησιν τοῦ νὰ ὀπλοφορήσωσιν ἅπαντες οἱ τούρκοι· καὶ παρευθὺς δὲν ἤκούετο ἄλλο ἢ κρότος τρομακτικῶς διηνεκῶν πυροβολισμῶν νυχθημερὸν ὡς εἰς πολυστένακτον μάχην. . . Συνεχῶς ἐπρόσταξεν ἡ ἐξουσία τὸν μητροπολίτην καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους καὶ ἐξέδιδον προκηρύξεις καὶ φρικτοὺς ἀφορισμοὺς συνάμα καὶ ἰδίως ἕκαστος πρὸς τὸν κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ λαόν, διὰ νὰ εἶναι πιστοὶ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν βασιλείαν· καὶ τέλος ἐπέβαλον εἰς τὸν πρῶτον ὥστε ὅσον τάχος νὰ μετακαλεσθῶσιν οἱ ἐπίσκοποι ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας, οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηριῶν, οἱ πρότερον ἀποδράντες τοῦ φρουρίου διάσημοι πολῖται καὶ νὰ ἐπιστραφῶσι τάχιστα εἰς τὸ φρούριον, ἐπὶ ἀπειλῇ, ὅτι, ἐὰν ἀπειθῶσαι θέλουσι δημευθῆ αἱ περιουσίαι των . . .».

³ Κριτοβ. σ. 1 κ.έ. Ξανθοῦδίδης, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 126-7. Ἐπισκόπου Κυδωνίας Ἀγαθαγγέλου Νινολάκη, Λόγος ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς ἑκατονταετηριδος, ἐν Χανίοις 1930 σελ. 7 κ.έ.

⁴ Κατὰ Κριτοβ. τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Ἰουνίου κατέπλευσεν ἕξ Ἀλικαρνασσοῦ τουρκοκρῆς τις Μπιλὰλ Πουλάκας· «οὗτος μετακόμισε καὶ τάταριν ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἀποστελλόμενον μὲ σουλτανικά προστάγματα καὶ ἓνα δερβίσην», οἵτινες μετέδωκαν τὰς περὶ σφαγῶν εἰδήσεις. Ἡ δ' ἀποστολὴ μετὰ τοῦ δερβίσσου καὶ τῶν σουλτανικῶν διαταγῶν δεικνύει πόσον ὀλίγον ἀμέτοχος ἦτο ἡ ἐπίσημος Τουρκία εἰς τὰς «ὄχλαγωγίας», καθ' ἃς ἐφρονεῦντο χιλιάδες χριστιανῶν μετὰ τῶν προκρίτων των καὶ τῶν πνευματικῶν ἀρχηγῶν.

⁵ Κατ' ἐπιστολὴν τοῦ φιλόστοργου γέροντος Σ. Νικολαΐδου, χρονολογουμένην ἀπὸ τοῦ 1900 «ὁ Διοπόλεως Καλλίνικος καὶ ὁ Αὐλοποτάμου ἦσαν πεθαμένοι εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἀπεξανῶν πρότερον». Πρβλ. Αἱ σφαγαὶ ἐπὶ Ἀγριολιθῆ, ἐφ. Ἐλ. Σκέψις Β' ἀρ. 526

καθυστερῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του εὗρεν ἕκῃ ὑπὸ τῶν τούρκων τοῦ Χουμεριακού τὸ αὐτὸ τέλος ¹. Δεδομένου δ' ὅτι καὶ ὁ Ρεθύμνης ἀπέθανεν εἰς τὰς φυλακάς, ὅπου ἐρρίφθη κατόπιν «ὄχλαγωγίας» τοπικῆς ², μόνον ὁ Ἱεραῶς Ἀρτέμιος διεσώθη καὶ οὗτος, διότι εὕρισκετο ἔξω τῆς νήσου ³. Ὁ Αὐλοποτάμου εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1820 ἐκ πανώλους ⁴, ὁ δ' Ἀρκαδίας Νεόφυτος ἀχθεῖς εἰς Μ. Κάστρον ὡς μητροπ. ἐπίτροπος ἀπέθανεν ἐκ τῆς ἰδίας νόσου (θέρους 1821), ἔμεινε δ' ἐπιτροπεύων ὁ Μελέτιος Νικολετάκης, τότε ἀρχιδιάκονος ⁵.

Ἐκ τῶν δεκατριῶν δ' ἀρχιερέων τῆς νήσου οὐδεὶς ὑπελείφθη διὰ τὸ μυστήριον τῆς χειροτονίας καὶ τὴν καθιέρωσιν ναῶν, ὥστε εἰς ἔγγραφόν των οἱ κάτοικοι Σφακίων ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρείας Θεόφιλον ἔνδοσιν πατριαρχικὴν πρὸς ἀναστήλωσιν καὶ καθαγιασμόν μιανθέντων ναῶν, ἐν ἀπουσίᾳ ἀρχιερέων «...καὶ ἀφάνισαν καὶ ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Κρήτης ἐκτὸς τοῦ Ρεθύμνης καὶ Κυδωνίας, τὸν μὲν Κυδωνίας ἔχουν εἰς τὴν πλεον ἔσωτερικὴν καὶ ἀσφαλῆ φυλακὴν, τὸν δὲ Ρεθύμνης εἰς ἓνα καταφρονημένον καὶ ἄχρηστον ὄσπιτιον καὶ τόσον δυσῶδες, ὅπου μόνον δι' αὐτοὺς ἐχρησίμευε. Τοὺς δ' ἄλλους ἀπὸ φοῦρκα, σπαθὶ καὶ μπάλα τοὺς ἐφόνευσαν» ⁶.

17. Μεθόδιος ὁ ἀπὸ Καρπάθου (1823).

Οὗτος ἐκλεγείς Κρήτης δὲν ἀπεδέχθη τὸ ἀξίωμα διὰ τὴν ἀκαταστασίαν τῶν καιρῶν ⁷.

18. Καλλίνικος ὁ ἐξ Ἀγχιάλου (1823-1831).

Δύο καὶ πλεον ἔτη μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Γερασίμου ἡ ἱερά Σύνοδος Κων/πόλεως ἐξέλεξε τὸν ἐξ Ἀγχιάλου Καλλίνικον. Τὸ ἐπικυρωτικὸν

10 Μαΐου 1930. Ἡράκλειον. Πάντες ὅμως οἱ γράψαντες φέρουν τὸν Καλλίνικον σφαγῆντα τῷ 1821, ἀπὸ τοῦ Κριτοβουλίδου ἀντλοῦντες. (Παπαδοπετράκη, Ἱστορ. Σφακίων σ. 220 κ.ά.).

¹ Κριτοβ. σ. 42 καὶ Νινολάκη, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 9. Ὁ δευτέρος λέγει καὶ τὸν Ἀρκαδίας σφαγῆντα εἰς τὴν ἐπαρχίαν του· ἀλλὰ περὶ τούτου ὄρα περαιτέρω καί, εἰς τὰ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Ἀρκαδίας.

² Κριτοβ. σ. 10, Νινολάκη σ. 9.

³ Ὅρα ἐπιστολὴν Σ. Νικολαΐδου, Ἐνθ' ἄνωτ.

⁴ Τινὲς ἠμφεσβήτησαν τὴν ὑπαρξίν πανώλους κατὰ τὸ 1820, ἀλλ' ἐκ τοῦ παρατιθεμένου ἀνεκδότου σημειώματος τοῦ Ζ. Πρακτικίδου (συλλογὴ τοῦ ΙΑΚ) ἀναιρεῖται ἡ ἀμφισβήτησις· «1820 Μαΐου 17 ἀπέθανεν ἡ θεία μου Ἑλένη, ἀδελφὴ τοῦ πατρός μου, μὲ πανοῦκλαν καὶ ἔμεινε κληρονόμος ὁ πατήρ μου εἰς τὸ πρῶγμα τῆς κινητὸν καὶ ἀκίνητον».

⁵ Νικολαΐδου, Ἐνθ' ἄνωτ., Σταυρ. ΣΚ 179 σ. 2 καὶ Τιμοθέου, ἐπισκόπου Ρεθύμνης (νῦν Κρήτης) Κρήτη, ἐκκλ. ἱστορία. ΜΕΕ ΙΕ' σ. 196.

⁶ Τρύφωνος Εὐαγγελίδου, Ἀνεκδοτὸν ἔγγραφον ἐκ Σφακίων. Μύσων Α' 39-40.

⁷ Ὅρα Τιμόθεον Βενερέην, Ἐνθ' ἄνωτ. ὅστις λέγει ὅτι ὁ Μεθόδιος ἐγένετο μετὰ ταῦτα Ρόδου καὶ Βερροῖας. Ἐπομένως ἄλλος Μεθόδιος θὰ εἶναι ὁ τῷ 1835 συνυπογράφων μετὰ τοῦ Μελετίου Νικολετάκη ὡς «ὁ Καρπάθου καὶ Κάσσου Μεθόδιος» (Κρ. Λαὸς σ. 144).

τῆς ἐκλογῆς του φερμάνιον λέγει «ἐπειδὴ ὁ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐξαο-
τώμενος μητροπολίτης Κρήτης... Γεράσιμος ἐδολοφονήθη καὶ ἡ θέσις τῆς
μητροπόλεως ταύτης διατελεῖ κενή, συνῆλθον ἐπὶ τούτῳ ὁ εἰρημένος πατριαρ-
χης καὶ οἱ συνοδικοὶ μητροπολίται καὶ ἐξελέξαντο ὡς κατάλληλον καὶ δεδο-
κιμασμένης πείρας περὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν θρη-
σκείαν ὑπαγομένων ὑποθέσεων τὸν ἀρχιερέα Καλλίνικον, οὗ τὰ τέλη σφρα-
γισθεῖσαν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς... »¹.

Ἐπειδὴ τὸ φερμάνιον λέγει αὐτὸν ἀρχιερέα, θὰ ἦτο ἐπίσκοπος πρὸ τῆς
ἐκλογῆς του εἰς τὸν μητροπολιτ. θρόνον Κρήτης. Οὗτος ἐλθὼν εἰς Κρήτην
ἐφρόντισε νὰ συμπληρώσῃ τὰς χηρεύουσας ἐπισκοπὰς· καὶ πρῶτον μὲν ἐνήρ-
γησε καὶ ἐχειροτονήθη ἐν Κων/πόλει ὁ συμπατριώτης του Δωρόθεος Διαμαν-
τίδης ἐπίσκοπος Πέτρας. Εἶτα ὁ ἴδιος ἐχειροτόνησε τὸν Ἀρκαδίας Μάξιμον,
τὸν Χερρονήσου, τρίτον ὡς Σητείας τὸν ἀρχιδιάκονον τοῦ Γερασίμου Μελέ-
τιον, τέταρτον τὸν Ρεθύμνης Ἰωαννίκιον καὶ τελευταῖον τὸν Κυδωνίας
Ἀρτέμιον. Κατήργησε δὲ τὴν ἐπισκοπὴν Κνωσοῦ, προσθέσας οὕτω εἰς τὴν
περιοχὴν τῆς μητροπόλεως τὰς ἐπαρχίας Μαλεβιζίου καὶ Τεμένους².

Ἐξ ἐνθυμήσεως μανθάνομεν «1827 ὁ πανιερώτατος δεσπότης καὶ κυριάρ-
χης ἅγιος Κρήτης κύριος κύριος Καλλίνικος ἀφιέρωσε μίαν κανδήλαν ἀργυ-
ρᾶν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μηνᾶ, ἥτις ζυγιάζει δρ. 82, διὰ
μημόσυνον τῶν αὐτοῦ γονέων Δημητρίου καὶ Μεταξένιας»³. Εὗρισκόμενος
δὲ τῷ 1830 εἰς Χανιά ἀπέθανε⁴.

19. Μελέτιος Νικολετάκης, ὁ ἀπὸ Σητείας (1831 - 1839).

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς λογιάν οἰκογένειαν τοῦ Μ. Κάστρου, ἀφοῦ πρόγονός
του ὑπῆρξε Γεώργιος Νικολετάκης ἐκκλησιάρχης⁵, ἱατρός, ἐξάδελφος δ' ὁ
Αὐλοποτάμου Καλλίνικος. Ὑπηρέτησε δὲ τὸν Γεράσιμον Παρδάλην ὡς ἀρχι-
διάκονος καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπετρόπευε τῷ 1821, ἐν ἀπουσίᾳ ἐπισκόπου, μετὰ
τὴν σφαγὴν καὶ τὸν ἀφανισμόν τῶν συνοδικῶν⁶. Ὡς εἶδομεν, ὁ Καλλίνικος
τὸν ἐχειροτόνησε Σητείας· ἀποθανόντος δὲ τούτου, ἐξελέγη μητροπολίτης.

Μεταβὰς εἰς Κων/πολιν διὰ νὰ προχειρισθῆ, ἐχειροτόνησεν ἐκεῖ τὸν
Λάμπης Καλλίνικον, προσαρτήσας εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην καὶ τὴν ἐπαρ-
χίαν Σφακίων. Ἐπίσης τὴν χηρεύουσαν ἐπισκοπὴν Χερρονήσου ἤνωσε μὲ
τὴν μητρόπολιν, ἐχειροτόνησε τὸν συγγενῆ του Καλλίνικον Αὐλοποτάμου,
ὅστις ἐγένετο καὶ Ρεθύμνης, ἐνωθεισῶν τῶν ἐπισκοπῶν (1838). Ἠνώθησαν
δ' ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του αἱ ἐπισκοπαὶ Ἱερᾶς μὲ τὴν Σητείας καθὼς καὶ Κυδω-

¹ Χρ. Κρ. Β' σ. 237.

² Σταυρ. ΣΚ 180.

³ Κρητ. Λαὸς σ. 118-9.

⁴ Σ. Νικολαΐδης, Ἐνθ' ἀνωτέρω.

⁵ Χρ. Κρ. Α' 380 σημ. 2.

⁶ Σ. Νικολαΐδης, Ἐνθ' ἀνωτ.

νίας με την Κισιάμου ὥστε, ὅτε ἀπέθανε (1839), νὰ ὑπάρχη ἡ μητρόπολις με ἕξ μόνον ἐπισκοπὰς (Ἀρκαδίας, Πέτρας, Ἱεροσητείας, Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου, Λάμπης καὶ Σφακιῶν καὶ Κυδωνίας καὶ Κισιάμου) ¹.

Ἐνθὺμησις περὶ τούτου λέγει «1839 ἀφιέρωσαν οἱ συγγενεῖς τοῦ ἐν μακαρία τῇ λήξει πρῶην μητροπολίτου Κρήτης Μελετίου εἰς τὸν ναὸν τοῦ μεγαλομάρτυρος Μηνᾶ διὰ μνημόσυνόν του τὴν κόκκινην μίτραν καὶ ἕνα σάκκον χρυσοῦν καὶ μίαν ζυγὴν ποτηροκαλύμματα ².

20. Πορφύριος Φωτιάδης ἀπὸ Μυτιλήνης (1839).

Οὗτος ἦτο Λέσβιος ἀπὸ Σερρῶν ἐγένετο τῷ 1829 Μυτιλήνης, τῷ 1839 προεβιάσθη εἰς τὸν θρόνον Κρήτης ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη καὶ παραιτηθεὶς ἀνεπαύετο ἐν Μυτιλήνῃ, ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῇ 9 Φεβρουαρίου 1852 ³.

21. Καλλίνικος ὁ Γαργαλάδος (1839-1842) ⁴.

22. Καλλίνικος ὁ Χούγιας (1842-3).

Οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο Κρής, διότι ἀφιερωτῆς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ κατὰ τὸ 1761 ὠνομάζετο Δημητράκης Χούγια ⁵. Ὁ Καλλίνικος οὗτος προέβη εἰς ἀντικανονικὰς ἐνεργείας. Τῷ 1843 ἀπέσπασε τὴν Χερρόνησον ἀπὸ τῆς μητροπόλεως καὶ ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον Χερρονήσου τὸν τότε ἡγούμενον τῆς μονῆς Κερᾶς Μελέτιον ⁶. Ὁ πατριάρχης Γερμανὸς Δ', μαθὼν ὅτι ὁ Καλλ. προϋτίθετο νὰ χωρίσῃ ἀπὸ τῆς μητροπόλεως του τὰς ἠνωμένας αὐτῇ ἐπισκοπὰς, ἀποκαταστήσῃ δ' ἐν αὐταῖς ἰδίους ἐπισκόπους, ἀπηγόρευσε διὰ τῶν ἀπὸ 15 Μαΐου 1843 ἐπιστολῶν εἰς μὲν τὸν μητροπολίτην νὰ προβῇ εἰς τὸν χωρισμὸν, εἰς τοὺς ἐπισκόπους δὲ νὰ μετᾶσχουν τῆς ψηφίσεως καὶ χειροτονίας ἐπισκόπων ἐν ταῖς ὑπὸ τοῦ ἑαυτῶν μητροπολίτου τυχὸν αὐθαιρέτως χωρισθησομέναις ἀπὸ τῆς μητροπόλεως ἐπισκοπαῖς ⁷. Ἐστάλη δὲ τότε ἕξαρχος ὁ πρῶην Σμύρνης Χρῦσανθος, ὅστις, καί, παυθέντος τοῦ Καλλινίκου, τὸν διεδέχθη.

23. Χρῦσανθος ὁ Λέσβιος, ἀπὸ Σμύρνης. (1843-1850).

Οὗτος ἦτο πατριαρχικὸς ἕξαρχος εἰς Κρήτην, ἐξελέγχων λογαριασμοὺς μοναστηρίων, ὡς φαίνεται ἐκ κώδικος τῆς μ. Ἀγ. Τριάδος ἔτους 1843 «ὁ πρῶην Σμύρνης καὶ ἕξαρχος πατριαρχικοῦ θρόνου Χρῦσανθος ἐπιβεβαιοῖ» καὶ περαιτέρω «ὁ Κρήτης Χρῦσανθος» ⁸.

¹ Σταυρ. ΣΚ σ. 180.

² Κρητ. Λαὸς σ. 116.

³ Τιμοθέου Βενέρη, ΜΕΕ ΙΕ' σ. 196. Τῆς κυριωτέρας πληροφορίας περὶ τούτου ὀφείλω εἰς τὸν φίλον κ. Εὐάγγ. Σαβράμην, ἀντήσαντα ἐκ τοῦ Εὐστρατίου Δράκου, Λεσβιακὰ Τοπογραφικὰ καὶ ἔκκλησιαστικὰ ἦτοι κλπ. τόμ. Β' σελ. 11-12 Ἀθήνησι 1899.

⁴ Βενέρης, Ἐνθ' ἀνωτέρω, καὶ Σταυρ. ΣΚ σ. 180.

⁵ Κρ. Λαὸς σ. 84 καὶ 117.

⁶ Σταυρ. ΣΚ. σ. 180-181.

⁷ Κ. Μ. Πάλλη, Περὶ διαίρεσεως τῶν ἐπισκοπῶν. Πρ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμος ΣΤ', 1931, σ. 306-9.

⁸ ΕΕΒΣ. Θ' σ. 349.

Ἐν ἔτει 1843 ἠκυρώθη ὁ ἀντικανονικῶς καὶ ἄνευ ἀδείας τῆς πατριαρχ. συνόδου γενόμενος χωρισμὸς τῆς ἐπισκοπῆς Χερρονήσου ἀπὸ τῆς μητροπ. Κρήτης, ἐκελεύσθησαν δὲ διὰ τοῦ ἀπὸ 31 Δεκεμβρίου 1843 πατριαρχ. καὶ συνοδικοῦ γράμματος ὁ μὲν μητρ. Κρήτης Χρυσάνθος, ἵνα διὰ τὸ ἔκθεσμον καὶ ἀπαράδεκτον τῆς τοῦ προκατόχου του περὶ χωρισμοῦ πράξεως ἀπομακρύνῃ τῆς Χερρονήσου τὸν ἐν αὐτῇ παρανόμως χειροτονηθέντα ἐπίσκοπον, διατελῆ δ' ἔχων ἠνωμένην τὴν εἰρημένην ἐπισκοπὴν τῇ μητροπόλει του, ὁ δὲ κληρὸς καὶ λαὸς τῆς Χερρονήσου νὰ μὴ ἀναγνωρίζῃ τὸν παρανόμως χειροτονηθέντα ἐπίσκοπον, διατελῆ δ' ἀναγνωρίζων ἀρχιερέα τὸν μ. Κρήτης ¹. Τῷ 1850 ὁ Χρυσάνθος μετετέθη εἰς Φιλιππούπολιν, ἐξελέγη δ' ὁ

24. Σωφρόνιος ὁ ἀπὸ Αἶμου (1850), ὅστις παρητήθη εὐθύς.

25. Διονύσιος ὁ Βυζάντιος ἀπὸ Βόσνης (1850-1856) ².

26. Ἰωανίκιος ³ Ζαγορίσιος ἀπὸ Ἰωαννίνων (1856-58) ὁ Ξεφλούδης, καλούμενος οὕτω διὰ τοῦ δέρματος νόσον.

Οὗτος σκανδαλωδῶς φιλότουρκος καὶ ὑποστηρικτὴς τοῦ ἀσώτου Βελῆ πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Μουσταφᾶ Κιριτλῆ πασᾶ, καθ' οὗ ἐξηγέρθη ἡ Κρήτη τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1858 καὶ συνεταῖρος ἐν τῇ ὑποστηρίζει ταύτη μετὰ τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας Ὅγλεϋ καὶ τοῦ ὑπαλλήλου τῆς Γ. Διοικήσεως Φωτιάδου καὶ τῆς Ἐλισσάβητ Κονταξάκη, περιωνύμου γυναικὸς διὰ τὴν λογιότητα καὶ τὴν ἀνάμειξιν εἰς τὴν πολιτικὴν ³, δὲν ἐτύγγανε τῶν συμπαθειῶν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Καὶ αὐτὸ τὸ Οἴκουμ. Πατριαρχεῖον τῷ ἔγραψεν ἐπιστολὴν, ἐν ἣ τῷ ἔλεγεν «ὅτι οἱ πρόξενοι ὅλοι κατεφέροντο ἐναντίον του, ὅτι δὲν ἐπροσπάθησε νὰ οἰκονομῇ τὰς περιστάσεις, ἀλλ' ἐπεσκέπτετο τὸν Βελῆ πασᾶν καὶ συνανεστρέφετο ἀεννάως ἐκείνους ἐναντίον τῶν ὁποίων ἡ νῆσος ἅπασα κατεφέρετο» ἐπίτεξε δ' αὐτὸν διὰ τοῦ μεγάλου πρωτοσυγκέλλου καὶ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου Διονυσίου εἰς παραίτησιν. Μετὰ δὲ τὸ ἐν Χανίοις ἐπεισόδιον καὶ τὸν θάνατον τοῦ Κυδωνίας καὶ Κισάμου Καλλίστου (περὶ οὗ περαιτέρω ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει) ἡ ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν ἐν Χανίοις ἑλληνοφρόνων, ὡς ἰσχυρίζεται ἐν ἀνεκδότῳ πρὸς τὸν Ὅγλεϋ ἐπιστολῇ τῆς ἡ Ἐλισσάβητ, ἡ ἐκ τῆς θλίψεως

¹ Ράλλης, Ἐνθ' ἀνωτέρω καὶ ΕΕΚ σ. 131-2, 133-5, 135-6.

² Κατὰ πληροφορίαν τοῦ κ. Ἐ. Γενεράλι, εἰς ἔγγραφον Ἰ. Μονῆς Ἀσωμάτων τοῦ 1848, ὑπογραφομένου ὑπὸ τοῦ μητρ. Κρήτης Χρυσάνθου, «ὁ Κρήτης Διονύσιος ὑποβιβαιοῦ» τῷ 1852 μετὰ σφραγίδος.

³ Τοῦτον ὁ Κριτοβ. λέγει Ἰερόθεον (σελ. 526 ἐν σημ. καὶ 565), ἀλλ' ἡ σύγχρονος καὶ φίλη του Κονταξάκη, περὶ ἧς εὐθύς κατωτέρω, ρητῶς τὸν ὀνομάζει Ἰωαννίκιον, ὥστε οὐδεμία περὶ τούτου ἀμφισβήτησις νὰ χωρῇ.

³ Περὶ Κονταξάκη ὄρα Κ. Γ. Φουρνάκη, Ἐλισσάβητ Κονταξάκη ἡ Βασιλακοπούλα. Κρητικὰ Α' 41-44. Χανιά 1930 καὶ ἴδιον φάκελλον ἐγγράφων ΙΑΚ. Ὁμοίως Π. Κριτάρη, Ἱστορία Κρήτης. Χανιά 1902 σ. 485-7, Ψιλᾶκη, Ἱστορία Κρήτης. Χανιά 1909 Γ' σ. 820 καὶ σημ. καὶ ἐφημερίδα Ἐλευθέραν Γνώμην Χανίων φύλλον 99 τῆς 30 Μαρτίου 1931.

ἀπέθανεν ἐν Χανίοις μεσοῦντος τοῦ Ἰουλίου 1858, κηδευθεὶς κατὰ τρόπον ἥκιστα ἀρμόζοντα εἰς τὸ ἀξίωμα του ¹.

27. Διονύσιος Χαριτωνίδης (1858-1868).

Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ἀδριανουπόλει τῷ 1820. Εἰσελθὼν δ' ἀπὸ τοῦ 1851 εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πατριαρχείων ἀνήλθε δι' ὄλων τῶν βαθμίδων εἰς τὴν θέσιν τοῦ μεγάλου πρωτοσυγκέλλου. Τῇ 27 Ἰουλίου 1858 ἐχειροτονήθη Κρήτης, ὡς τοιοῦτος δὲ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1868. Ἐγένετο διαδοχικῶς Διδυμοτείχου, Ἀδριανουπόλεως (1873), Νικαίας (1880), Ἀδριανουπόλεως (1886) καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης (26 Ἰαν. 1887-12 Αὐγ. 1899, ὅτε ἀπέθανεν) ². Ἐπὶ τῆς ἐν Κρήτῃ ἀρχιερατείας του τῷ μὲν 1859 ἐχωρίσθη ἡ Κίσαμος ἀπὸ τῆς Κυδωνίας, τῷ δὲ 1862 ἀνασυνεστήθη ἡ ἐπισκοπὴ Λάμπης καὶ Σφακιῶν. Προέκυψε δὲ καὶ ζήτημα σοβαρὸν τῷ 1859· οἱ καθολικοὶ δὴλα δὴ μοναχοὶ ἀσκοῦντες προσηλυτισμὸν τῶν ὀρθοδόξων ὑπισχνούντο τὴν γαλλικὴν προστασίαν· ἐπειδὴ δ' ἔλαβε τὸ πρᾶγμα ἀσυνήθη διάστασιν, ἐλήφθησαν ἔκτακτα μέτρα διαφωτίσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἀποσταλέντων ἱεροκηρύκων καὶ κληρικῶν. Ὁ Διονύσιος διὰ προκηρύξεώς του ἐκ Χανίων (31 Δεκεμβρίου 1859) ἐξήγει τὴν ἀπάτην τῶν προσηλυτιστῶν, ἐκάλει δὲ τοὺς πλανηθέντας νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ³. Ἡ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν δὲ τοῦ 1866-69 πολιτικὴ τοῦ Διονυσίου δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι εὐνοϊκὴ τοῦ κινήματος ⁴.

28. Μελέτιος ὁ Καλύμνιος (1868-1874 καὶ 1877-1882).

Ἀπὸ Συναδῶν γενόμενος μητροπ. Διδυμοτείχου (1860) μετετέθη κατὰ Νοέμβριον 1868 εἰς Κρήτην, ἣν ἐποίμανε μέχρι τῆς 23 Νοεμβρίου 1874, ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς Διδυμότυχον, τοῦ μητροπολίτου αὐτοῦ Σωφρονίου μετατεθέντος εἰς Κρήτην. Ἐκεῖθεν πάλιν μετετέθη εἰς Κρήτην τῇ 6 Ἰουνίου 1877, ἀπέθανε δὲ διατελῶν μητροπολίτης Κρήτης εἰς Ἡράκλειον τῇ 13 Αὐγούστου 1882.

Εἰς στιχηρὸν λίβελλον τοῦ 1873 ὁ ριμαδόρος ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν σουλτάνον γράφει:

*καὶ μὴ ρωτᾶς πασᾶδες σου μήτε μητροπολίτη
γιατὶ κι' αὐτὸς ἐγένηκε ἕνα μὲ σοὶ πασᾶδες
ψυχῇ, ζωῇ του καὶ τιμῇ δίνει γιὰ σοὶ παρᾶδες ⁵.*

¹ Ὅπως ἀνακριβῶς διηγοῦνται τὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωαννικίου οἱ ἐξιστορήσαντες τοῦτον Γρηγ. Παπαδοπετράκης, Ἱστορία Σφακιῶν σ. 459 κ.έ. Ψιλάκης, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 826-7. Κριάρης, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 113-20. Διότι ὄχι μόνον δὲν ἀπέθανεν ὁ Ἰωαννικίος ἡμέρας τινὰς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Καλλίστου, ἀλλὰ πιθανότατα τὸν Ἰούλιον, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βελῆ πασᾶ. Ὅχι μόνον δὲν ἐκηδεύθη, ὡς παρεστάθη, «ὕπὸ τεσσάρων ἑτεροθρήσκων ἀχθοφόρων», ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἱερέων ἐτάφη, καὶ λόγος ἐξεφωνήθη εἰς αὐτόν, ἀδιάφορον ἂν ἐπικριτικὸς τῆς πολιτείας του.

² Μ. Ἰ. Γεδεῶν, ΜΕΕ Θ' ἐν τῇ λέξει.

³ Τὴν προκήρυξιν ὄρα παρὰ Π. Κριάρη, Ἐνθ' ἄν. σ. 127-29, ὅπου καὶ τὰ σχετικά.

⁴ Ὅρα παρὰ Κριάρη αὐτόθι σ. 134-5, ἐπικύρωσιν ἀναφορὰς σφακιανῶν ὑπὸ Διονυσίου καὶ τεσσάρων ἀρχιερέων.

⁵ Κρητικά, Α' σελ. 20.

Ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι ὁ Μελέτιος ἦτο φιλότουρκος καὶ φιλοχρήματος¹. Ἐπὶ τούτου ἠγέρθη καὶ τὸ θλιβερὸν καὶ μακροχρόνιον ἐπισκοπικὸν ζήτημα, τὰ καλούμενα δεσποτικά, ἔκανονίσθησαν δὲ τὰ ἐκκλησιαστικά δικονομικά ζητήματα τὰ προκύψαντα ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς πολιτικῆς καταστάσεως (1878), δι' «Ἐιδικῆς Δικονομίας»².

29. Σωφρόνιος ὁ ἀπὸ Διδυμοτείου, (1874-1877).

Οὗτος, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, μετετέθη ἐκ Διδυμοτείου εἰς Κρήτην, ἐντεῦθεν δὲ πάλιν εἰς Διδυμοτεῖον.

30. Τιμόθεος Καστρινογιαννάκης ἀπὸ Χερρονήσου (1882-1897).

Οὗτος ἦτο ἐξ Ἡρακλείου Κρήτης, ἐχειροτονήθη ἐπὶ Μελετίου ἐπίσκοπος Χερρονήσου (1870-1882), ἐγκαθιδρυθεὶς δ' εἰς τὴν μητρόπολιν μετὰ τὸν θάνατον τούτου³ κατώρθωσε νὰ δώσῃ λύσιν εἰς τὰ δεσποτικά⁴. Ὁ θάνατός του⁵ συνέπεσε μὲ τὰς ἀνωμαλίας τοῦ 1897, ὡς ἐκ τούτου δ' ἡ ἐκλογὴ ὡς δια-

¹ Ὁ Ν. Ἰ. Παπαδάκης, Ποίημα Ἱστορικόν, Κρητικά Α' σ. 24 κακῶς ἀποδίδων τὸ ποίημα εἰς τὸν ἱστορικὸν Ψιλάκην ὑπεραμύνεται τοῦ Μελετίου ἀναφέρων τὰς διενέξεις του μὲ τὸν μουτσαρίφην Ἡρακλείου διὰ τε τὸ ζήτημα τῆς Παναγίας Καλυβιανῆς καὶ τὰς ἐξωμοσίας, αἵτινα ἦσαν καὶ ἀφορμὴ τῆς ἐκ Κρήτης ἀνακλήσεώς του. Ὑποθέτει δὲ ὅτι καὶ οἱ στίχοι ὑπαινίσσονται τὴν δρᾶσιν τοῦ Διονυσίου. Ἄλλ' εἶναι δύσκολον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ κρῆς στιχογράφος ὁ γνωρίζων τόσα ἄλλα ἠγνόει ὅτι ὁ Διονύσιος εἶχε μετατεθῆ ἐκ Κρήτης πέντε ἔτη προηγουμένως. Ἡμεῖς ὑπολαμβάνομεν τοὺς στίχους ὡς γενικὸν ψόγον κατὰ τῶν ἐκάστοτε μητροπολιτῶν, οἵτινες ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς θεσεῶς των δὲν ἠδύναντο νὰ πράξουν ἄλλως.

² Ὅρα Ἰ. Σκαλισοῦνη, Ἀπομνημονεύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Κρήτης. Ἐν Χανίοις 1900 σ. 239 κ.έ.

³ Μετὰ τὴν εἰς Κων/λιν ἐγκαθίδρυσίν του, ἐπανερχόμενος εἰς Χανιά ἀπεβίβασθη διὰ τῆς λέμβου τοῦ ἑλλ. προξενείου, φερούσης τὴν ἑλλην. σημαίαν, τοῦτο δ' ἤρκασε νὰ προκαλέσῃ ἐπεισόδιον (ᾧρα ἐπιστολὴν Λεβίδου ἐν ἀλληλογραφίᾳ Ἀργυροπούλου ΙΑΚ ἀπὸ 27 Δεκεμβρίου 1882).

⁴ Ἱερόθεος ὁ Πραουδάκης ἐκλεγείς Κυδωνίας εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ θανόντος Γαβριήλ δὲν ἐγένετο δεκτὸς ἐν Χανίοις, ὡς σφακιανός. Ἦσαν δὲ σφακιανοὶ ἐπίσκοποι μὲν ὁ Γρηγόριος Παπαδημητράκης Ἱεροσητείας καὶ ὁ Λάμπης καὶ Σφακιῶν Εὐμένιος, ἐψηφισμένοι δὲ Κισάμου καὶ Σελίνου ὁ Παρθένιος Κελαϊδῆς. Οὐδ' εἰς τὸν μητροπολίτην ἐπετράπη νὰ λειτουργήσῃ ἐν Χανίοις, δι' ὃ ὁ μὲν Ἱερόθεος μετετέθη εἰς τὴν Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου, ἡ δὲ σύνοδος ἤθελε νὰ χειροτονήσῃ τὸν Δωρόθεον Κλωναράκην (τὸν κατόπιν Κισάμου) ἀπαρέσκοντα ὅμως τῇ Διοικήσει. Ὁ λαὸς ὑπεδέκνυε εἰς μὲν τὴν Κυδωνίαν τὸν Νικάνδρον, εἰς δὲ τὴν Κίσσαμον τὸν πολὺν Παρθένιον Περιδὴν οἱ μὲν, τὸν ἠγούμενον Ἀγ. Τριάδος Γεράσιμον Σφακιωτάκην οἱ δέ. Ὁ Κελαϊδῆς παρητήθη τῷ 1882 τῆς χειροτονίας (βλέπε ἀλληλογραφίαν τοῦ ΙΑΚ), τὸ δ' ὅλον ζήτημα ἔληξε διὰ τῆς κατὰ τὸ 1887 μεταθέσεως τοῦ Ἀρκαδίας εἰς τὴν Κυδωνίας, καὶ χειροτονίας τοῦ Παρθενίου Μπισάκη ἐκ Σελίνου ἐπισκόπου Κισάμου καὶ Σελίνου. Ἡ δ' ὅλη διαιρέσις τοῦ λαοῦ διὰ τὰ δεσποτικά ἦτο ἀποτελεσματικὰ τοῦ κατὰ τὸ 1878 (Σύμβασις Χαλέπας) εἰσαχθέντος προῶρως ἐν Κρήτῃ κοινοβουλευτισμοῦ (ᾧρα καὶ ἐφημ. Ἄπτερα, φύλλα 32 καὶ 33, Δεκεμβρίου 1880, Χανιά· ὁμοίως ἐφημ. Λευκὰ Ὅρη 5 Δεκεμβρ. 1886 Χανιά).

⁵ Φωτογραφία του μετὰ τῆς ἱεραῆς Συνόδου (Ἀρκαδίας Νικοδήμου, Χερρονήσου

δόχου του τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη ἀπὸ Λάμπης ἤγειρε δεινὴν ἔριν ἐν Κρήτῃ καὶ ζήτημα μεταξὺ ἀρμοστικῆς Κρ. Πολιτείας καὶ πατριαρχείου, διαρκέσαν ἐπὶ διετίαν, μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ὁποίου τὰ ἐν Κρήτῃ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα διηυθετήθησαν κατὰ τρόπον ἐκφεύγοντα τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας μελέτης ¹.

II. ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ

1. Κνωσοῦ.

Ἡ ἐπισκοπὴ Κνωσοῦ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας Μαλεβιζίου καὶ Τεμένους. Συνεχωανεύθη, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ μητροπ. Καλλινίκου τοῦ ἔξ Ἀγχιάλου (1823) μετὰ τὴν μητρόπολιν. Γνωστοὶ ἐπίσκοποι τῆς:

1. Μεθόδιος «1744 ἀφιέρωσεν ὁ ἅγιος Κνωσοῦ κύρ Μεθόδιος φελόνιον κόκκινον ἕνα, κλαδιὰ καὶ στιχάρι ἀτλαζένιον ἕνα κίτρινον φγιοράδο διὰ μνημόσυνόν του» ².

2. Ἀνώνυμος, περὶ οὗ ἡ ἐνθύμησις «Ἔδωκεν ὁ πρωτοσύγκελλος τοῦ ἁγίου Κνωσοῦ ὁ κύρ Γεδεὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ γρόσσια ἕκατὸν σαράντα διὰ νὰ κάμουν κανδήλα μετὰ 4 φωτιῆς» ³.

3. Ὁ εἰς τὸ δημοσιευόμενον ἔγγραφον 4 ὑπογραφόμενος Κνωσοῦ Γεράσιμος.

4. Ὁ Νεόφυτος Φυντικᾶκης σφαγιασθεὶς τῇ 24 Ἰουνίου 1821 ⁴.

2. Ἀρκαδίας.

Περιελάμβανε μέρος τῆς ἐπαρχίας Βιάννου (Ρίζου). Διτηρήθη πάντοτε. Ἐπίσκοποι γνωστοί:

Διονυσίου, Ρεθύμνης Ἱεροθέου, Κυδωνίας Νικηφόρου, Λάμπης Εὐμενίου, Ἱεροσητείας Ἀμβροσίου, Πέτρας Τίτου, Κισιάμου Δωροθέου) εὐρηταὶ ἐν τῇ Ἱ. μονῇ Γωνιάς.

¹ Περὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀπλῶς σημειοῦμεν, ὅτι ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης ἐψηφίσθη μὲν τῷ 1897 καὶ ἐγκαθιδρύθη αὐτοβούλως εἰς Ἡράκλειον, ἀνεγνωρίσθη δὲ μόλις τῷ 1900 (Σκαλιτσούνης, Ἔνθ' ἄνωτ. σ. 242-256 καὶ πολλὰ ἐν τῷ ΙΑΚ ἔγγραφο, ὃν αὐτόγραφοι ἀτομικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Εὐμενίου ἀρκεταί). Διετέλεσε δὲ μέχρι τοῦ 1920, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1917 εὐρίσκετο ἐν ἔξορᾷ εἰς Χίον, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἀνεμίχθη πολλάκις ἀτόπως εἰς τὴν πολιτικὴν κατ' ἀρχᾶς πολέμιος τοῦ πρίγκιπος, εἶτα δὲ φανατικὸς τοῦ ὑποστηρικτῆς, ἦτο δὲ μορφωμένος καὶ δραστήριος (πλειότερα εἰς τὰ περὶ ἐπισκοπῆς Λάμπης). Τὸν Εὐμένιον διεδέχθη ὁ Τίτος Ζωγραφίδης, ἀπὸ Πέτρας, κατ' ἀρχᾶς ὡς ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος καὶ εἶτα ὡς μητροπολίτης (1922-25 Ἀπρ. 1933) καὶ τοῦτον ἀποθανόντα ὁ Τιμόθεος Βενέρης ἀπὸ Ρεθύμνης, ψηφισθεὶς τῇ 22 Ἰουλίου 1933. Οὐδείς τῶν τριῶν τούτων συγχρόνων μητροπολιτῶν ἐγκαθιδρύθη διὰ βερατίου, ὡς οἱ προηγούμενοι τῆς τουρκοκρατίας.

² Κρ. Λαὸς σ. 85.

³ Αὐτόθι σ. 118.

⁴ Ὅρα τὰ περὶ Γερασίμου μητροπ. τοῦ Παρδάλη προσημειωθέντα.

1. Γαβριήλ, ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως «1757 ἀφιέρωσεν ἅγιος Ἀρκαδίας κῦρ Γαβριήλ σταυρὸν ἕνα ἀργυρὸν μὲ μαργαριτάρια μὲ τὸν πόδα παραχρυσωμένος μὲ τὴν θήκην καὶ ἄξιος ὁ μισθὸς αὐτοῦ» ¹.

2. Νεόφυτος, ὑπογραφόμενος εἰς τὸ ἔγγραφον 4 τῷ 1812 ².

Οὗτος προσκληθεὶς τῷ 1821 ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου, ἐντολῇ τοῦ πασᾶ, εἰς Μ. Κάστρον «καθυστέρησεν καὶ τὴν ἡμέραν τῆς σφαγῆς κατέβη εἰς Ἁγίους-Παρασκῆς διὰ ν' ἀνταμώσῃ τοὺς Χερρονήσου καὶ Σητείας, διότι εὗρισκοντο ἐκεῖ ἔνεκα τῆς πανώλους προφυλαττόμενοι καθὼς καὶ ὁ Λάμπης Ἱεροθέος εἰς Ἁγ. Μύρωνα καὶ τοὺς ὁποίους ὅλους ἐπροσκάλεσεν ὁ μητροπολίτης δι' ἐπιτηδες ἀπεσταλμένοι κατὰ ἔντονον διαταγὴν τοῦ Χερῖφ πασᾶ, ὅπου ἐπρόκειτο καὶ οἱ τρεῖς μαζί νὰ κατέλθουν εἰς Ἡράκλειον ἐξ Ἁγίων Παρασκιῶν καὶ ἐκεῖ ἔμεινε τότε ὁ Ἀρκαδίας μόνος ἔνθα ἔμαθε τὴν τραγικὴν σκηνὴν καὶ ἐπέστρεψε διὰ νυκτὸς εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Προσεκλήθη μετὰ μῆνα ὀλόκληρον παρὰ τῷ Χερῖφ πασᾶ καὶ ἀνέλαβε χρέη μητροπολίτου, διότι ὁ διοικητὴς Χερῖφ εἶχε σφραγίσῃ ἕως τότε τὴν μητρόπολιν, ἀλλὰ μετὰ ἕνα μῆνα ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς πανώλους καὶ ἔμεινεν ἐπιτροπεύων ὁ Μελέτιος ὁ ἀρχιδιάκονος, ὁ μετὰ ταῦτα Σητείας» ³.

3. Μάξιμος, χειροτονηθεὶς ὑπὸ Καλλινίκου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου ⁴.

4. Ἰωακεῖμ ἐξ Ἀγχιάλου.

5. Ματθαῖος Ἀρκαδίας μὲ ἕδραν τὴν Ἄνω Βιάννον (κατὰ πληροφориάν τοῦ Νεαπόλεως κ. Διονυσίου).

6. Γρηγόριος περὶ τὸ 1875 ⁵, ἐκ τῆς μονῆς Ἀπανωσήφης.

7. Νικηφόρος Ζαχαριάδης. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς Πλάτην Λασιθίου τῷ 1835, ἐγένετο Ἀρκαδίας 1878-1886, ὅτε μετετέθη εἰς τὴν Κυδωνίας. Ἀπέθανεν ἐν Χανίοις ὡς πρῶν Κυδωνίας τῇ 24 Ἰουλ. 1913 ⁶.

8. Νικόδημος Κατσαράκης ἐκ Βιάννου (1887-12 Δεκ. 1900) ⁷.

3. Χερρονήσου.

Ἡ ἐπισκοπὴ περιλάμβανε τὴν ἐπαρχ. Πεδιάδος Ἡρακλείου. Ἐπὶ Μελετίου Νικολετιάκη ἠνώθη μὲ τὴν μητρόπολιν. Ὁ Καλλνίκος ὁ Χούγιας τὴν ἀπέσπασε (1843) ἀντικανονικῶς, ἀλλ' ἡ Μ. Ἐκκλησία δὲν ἐνέκρινε τὸν χωρι-

¹ Κρ. Λαὸς σ. 117.

² Κακῶς ὁ περὶ πολλὰ σφαλόμενος Γρ. Παπαδοπετράκης, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 220 τὸν ὀνομάζει Ἄνθιμον.

³ Στ. Νικολαΐδης, Ἐνθ' ἄνωτ.

⁴ Σταυρ., ΣΚ σ. 180.

⁵ Εὐάγγ. Γ. Φουρναράκη, Γεωγραφία Κρήτης. Σῦρος 1875.

⁶ Νεκρολογίαν του ὄρα εἰς τὴν ἐφ. Ἑλ. Βῆμα 27 Ἰουλίου 1913. Χανιά.

⁷ Σταυρ., ΣΚ σελ. 182 σ. 2. Τοῦτον διεδέχθη ὁ μέχρι σήμερον διατελῶν Βασίλειος Μαρκάκης.

σμόν. Είτα ἀνασυνεστήθη πάλιν (1870;) ἕως οὗ κατηργήθη διὰ τοῦ καταστατ. χάρτου (1900). Γνωστοὶ ἐπίσκοποι:

1. Ραφαήλ ἐπίσκοπος πρώην Χερσονήσου Κρήτης· ἐξελέγη εἰς διαδοχὴν τοῦ παυθέντος Ζωσιμᾶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1699 ἀρχιεπίσκοπος τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς Ἀ΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν ¹.

2. Γεράσιμος, ὅστις τὴν 8 Μαΐου 1783 καταχωρίζει ἀφορισμὸν κατὰ τῶν μελλόντων νὰ ἐξαλείψουν τὸ μνημόσυνον, ὅπερ παραγγέλλει, νὰ γίνη, διότι ἀφιέρωσεν εἰς τὸν ἅγιον Μηνᾶν ἓνα σπίτι «ὅπερ ἐπριάσατο καὶ ἠγόρασε παρὰ τοῦ γείτονος Χασάν ἀγᾶ, κατὰ τὸ ἔξωτερικὸν τεμεσούκιον, ὅπερ ἐπεδόθη τοῖς ἐπιτρόποις τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς· παραγγέλλει νὰ μνημονεῦται ὁ πατήρ του Νικόλαος, μήτηρ Παλμέτα καὶ ὁ Παῖσιος ἱερομόναχος, διδάσκαλός του». Ἐκ τῆς καταχωρίσεως φαίνεται ἐγγράμματος ².

3. Ἰωακείμ, ὁ σφαγὴς τῷ 1821.

4. Μελέτιος, ἠγούμενος τῆς μονῆς Κερᾶς, χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ Καλλ. Χούγια τῷ 1843 καὶ ἀπομακρυνθεὶς διὰ τὸ ἀντικανονικὸν τῆς χειροτονίας του ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου ³. Δὲν γνωρίζω ἂν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ σημειούμενος ὡς συνδρομητὴς τοῦ Κριτοβουλίδου «ἐπίσκοπος Χερρονήσου Μελέτιος» τῷ 1860 ⁴.

5. Τιμόθεος Καστρινογιαννάκης (1870-1882) ὁ εἶτα Κρήτης ⁵.

6. Διονύσιος Καστρινογιαννάκης ὁ ἀπὸ Ρεθύμνης (1883-1896) καὶ εἶτα πάλιν Ρεθύμνης ⁶.

7. Ἀγαθὰγγελος Παπαδάκης ἐκ Σελλίων Ἀγ. Βασιλείου (γεννηθεὶς τῷ 1859). Ἐχειροτονήθη Χερρονήσου τὴν 17 Μαρτίου 1896. Τῷ 1900 μετετέθη εἰς τὴν Λάμπης καὶ Σφακιῶν.

4. Αὐλοποτάμου.

Ἡ ἐπισκοπὴ περιελάμβανε τὴν ἐπαρχίαν Μυλοποτάμου. Τῷ 1779 τὰ Σφακιά ἠνώθησαν μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Αὐλοποτάμου «διὰ τὸ δύσκολον τοῦ νὰ ἐπισκέπτεται (ὁ μητροπολίτης) συνεχῶς τὸ ἐν Σφακίοις πνευματικὸν ποίμνιον» ⁷ ἀλλ' ἡ ἐξάρτησις δὲν ἐκράτησεν ἐπὶ πολὺ ⁸ τῷ 1838, ἐκλεγέντος τοῦ

¹ Κ. Μ. Ράλλη, Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχιεπισκόπων τῆς αὐτοκ. ἀρχιεπ. Ἀ΄ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν, ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος. Πρ. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ΣΤ' σελ. 303-6. Ἀθ. 1931.

² Κρ. Λαός σ. 142-3.

³ Σταυρ., ΣΚ σ. 180-1.

⁴ Κριτοβ., σ. 609.

⁵ Σταυρ., ΣΚ σ. 182 σημ. 2. Φωτογραφία του εἰς τὸ ΙΑΚ.

⁶ Ὅπου ὄρα καὶ τὰ σχετικὰ. Καὶ τούτου φωτογραφία εἰς τὸ ΙΑΚ.

⁷ Σταυρ., ΣΚ σ. 179.

⁸ Ὅρα περαιτέρω τὰ περὶ ἐπισκοπῆς Λάμπης.

Ρεθύμνης Ἰωαννικίου μητροπολίτου Ἰωαννίνων καί, κενωθείσης οὕτω τῆς ἔδρας Ρεθύμνης ἠνώθησαν αἱ δύο ἐπισκοπαί ¹. Γνωστοὶ ἐπίσκοποι:

1. Αὐλοποτάμου καὶ ἔξαρχος Σφακίων Παρθένιος (περὶ τὸ 1779).
2. Αὐλοποτάμου Γεδεών, ἀποθανὼν ἐκ πανώλους τῷ 1820 ².
3. Αὐλοποτάμου Καλλίνικος Νικολετάκης (1832·1838), πιθανώτατα ἀπὸ Λάμπης, ὁ εἶτα Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου.

5. Ρεθύμνης (καὶ εἶτα Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου).

Ἡ ἐπισκοπὴ περιλαμβάνει τὴν ἐπαρχίαν Ρεθύμνης. Γνωστοὶ ἐπίσκοποι:

1. «ὁ Ρεθύμνης Μακάριος» (1671-1680), ὡς ὑπογράφεται εἰς πατρ. γράμμα Διονυσίου πρὸς τὸν Φιλαδελφείας Μελέτιον Χορτάκην τὸν Ρεθύμιον, ἀπὸ ἀρχαί, μηνὶ Δεκεμβρίῳ, περὶ τοῦ μνημοσύνου τοῦ πατριαρχικοῦ ὀνόματος ³. Ὁ αὐτὸς ἀναφέρεται εἰς γράμμα τοῦ πατρ. Ἰακώβου (1680), δι' οὗ ἀναγγέλλεται ἡ προαγωγή τοῦ Γερασίμου Βλάχου ἐκ Φιλαδελφείας, ὡς «ὁ Μεθύμνης Μακάριος» ⁴. Πιθανῶς δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἐπισκόπου τῆς ἐν Λέσβῳ Μηθύμνης.

2. Φιλόθεος Πατελλάρος πρῶην Ρεθύμνης, εἰς ὃν τῷ 1684 ἀφήνει διὰ διαθήκης ὁ μητροπ. Νικηφόρος Σκωτάκης τὴν πατερίτσα του ⁵.

3. Ρεθύμνης Δανιὴλ (περὶ τὸ 1725) προκάτοχος τοῦ Γερασίμου τοῦ ἀπὸ Μονεμβασίας ⁶.

4. Ρεθύμνης Γεράσιμος Περδικάρης ἢ Κοντογιαννάκης, φυλακισθεὶς τῷ 1821 καὶ κατόπιν πολλῶν βασάνων ἀπαγχονισθεὶς ἐν Ρεθύμνῃ μετὰ ἐν περίπου ἔτος ⁷.

5. Ρεθύμνης Ἰωαννίκιος Λαζαρίδης (1827-38), ἀνεψιὸς τοῦ Αὐλοποτάμου Γεδεών, διδάσκαλος τοῦ ἑλλην. σχολείου Ρεθύμνης, μετακληθεὶς ἐκ τοῦ τότε περιφήμου γυμνασίου τῶν Κυδωνιῶν ⁸. Τούτου μετατεθέντος εἰς Ἰωάννινα (1838-40) ⁹ συνεχωνεύθη ἡ ἐπισκοπὴ μὲ τὴν Αὐλοποτάμου καὶ ἀνήλθεν ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς ὡς

6. Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου Καλλίνικος Νικολετάκης (1838-1869) ὁ ἀπὸ Αὐλοποτάμου ¹⁰.

¹ Σταυρ. ΣΚ 180.

² Αὐτόθ. σ. 179.

³ Ἰω. Βελοῦδου, Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα ἀνήκοντα εἰς τοὺς μητροπολίτας Φιλαδελφείας Βενετία 1893 σ. 57.

⁴ Αὐτόθι σ. 63.

⁵ Χρ. Κρ. Α' σ. 512.

⁶ Αὐτόθι σ. 395·6.

⁷ Κριτοβ. σ. 21 κ.έ.

⁸ Αὐτόθι σ. 21 σημ. β'.

⁹ Ἠπειρ. Χρονικά Γ' (1928) σελ. 43·44.

¹⁰ Ἐγγραφοὺν φέρων τὴν ὑπογραφὴν του 28 Αὐγ. 1863 βλέπε παρὰ Κριάρεν, Ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 134·5.

7. Ρεθύμνης και Αύλοποτάμου Ἰλαρίων Κατσούλης (1869-1880) ὁ ἀπὸ Ἱεραπέτρας¹. Οὗτος τῷ 1880 ἀπεχώρησε τῆς ἐπισκοπῆς και μετέβη εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, ὅπου και ἀπέθανε (1884). Συνέπεσαν δ' ἐν τῷ μεταξὺ τὰ δεσποτικά.

8. Διονύσιος Καστρινογιαννάκης (1881-1883) ἀδελφὸς τοῦ μητροπολίτου Τιμοθέου, ὅστις τὸν ἐχειροτόνησε μόλις εἰκοσιπενταετῆ. Εἶχε σπουδάσει εἰς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ σχολὴν τοῦ Σταυροῦ και ἦτο ἐξόχου ἐμφανίσεως κληρικός. Πρὸς διευθέτησιν τῶν δεσποτικῶν μετετέθη εἰς Χερρόνησον (1883-1896), ἐκεῖθεν δ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ρεθύμνης (1896 - †12 Ἰουνίου 1910). Ἐπεδίωξε νὰ διαδεχθῆ τὸν ἀδελφόν του (1897), ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπέτυχε, ὄξυνθέντος μόνον τοῦ μητροπολιτικοῦ ζητήματος (1898-1900)².

9. Ἱερόθεος Πραουδάκης (Μπραγουδάκης) (1883-1896) ἀπὸ Κυδωνίας. Ἐγεννήθη ἐκ γονέων Σφακιανῶν εἰς Μῆλον τῷ 1836. Ἐσπούδασεν ἐπὶ τετραετία θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, και εἶτα ἐστάλη εἰς Μόναχον διὰ σπουδᾶς. Ἐφημέρευσε και εἰς Τύνιδα³. Ἐξελέγη τὸ πρῶτον Κυδωνίας, κατελθὼν δ' ἐκ Μονάχου, ὅπου ἐφημέρευε, και χειροτονηθεὶς δὲν ἐγένετο δεκτός, ἀρξαμένων τῶν δεσποτικῶν, ἅτινα ὑπεσημειώσαμεν εἰς τὰ περὶ μητροπ. Τιμοθέου. Μετὰ ματαίας προσπαθείας συμβιβασμοῦ μετετέθη εἰς τὴν Ρεθύμνης, ὅπου και παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του⁴.

6. Λάμπης (καὶ Σφακιῶν).

Ἡ ἐπισκοπὴ Λάμπης περιελάμβανε τὰς ἐπαρχίας Ἀμαρίου⁵ και Ἁγ. Βασιλείου, ἀπὸ δὲ τοῦ 1831 και τὴν Σφακιῶν. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Νικοδήμου, κατ' Ἰούλιον 1845 ἐπὶ πατριάρχ. Μελετίου Γ', μέχρι τοῦ 1862 προσηρητήθη ὀλόκληρος εἰς τὴν μητρόπολιν, τοῦτο δ' ἐγένετο και διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐξάρτησιν τῶν Σφακιῶν ἀπὸ τῆς μητροπόλεως. Γνωστοὶ ἐπίσκοποι:

1. Μανασσῆς (1780) ἐπίσκοπος Λάμπης⁶. Περὶ τούτου μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὁ κ. Γενεράλις, ὅτι «κατὰ τὸ χειρόγραφον Κτιτορικὸν τῆς Μονῆς

¹ Ὅρα τὰ κατ' αὐτὸν εἰς τὰ περὶ ἐπισκοπῆς Ἱεραπέτρας.

² Τὰς περὶ αὐτοῦ βιογραφικὰς σημειώσεις ὡς και ἄλλας, ἃς παρεθέσαμεν περὶ ἄλλων μέχρι τοῦδε ἀμαρτύρους συνελέξαμεν οἱ ἴδιοι ἀσφαλῶς· θὰ ἦτο δὲ μακρὸν νὰ παραπέμψωμεν, προκειμένου τοὐλάχιστον περὶ συγχρόνων σχεδὸν γεγονότων.

³ Σπυρ. Παπαγεωργίου, Ἡ ἐν Μονάχῳ ἑλληνικὴ Κοινότης και ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία. Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ Ζ' σ. 49 κ.έ. Ἀθῆναι 1903 σ. 121-125.

⁴ Ἡ Κρητικὴ Πολιτεία εὔρε Ρεθύμνης τὸν Διονύσιον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου ἐξελέγη ὁ ἐργατικώτατος διευθυντὴς τοῦ ἐν μ. Ἁγίας Τριάδος Ἱεροδιδασκαλείου Χρυσανθὸς Τσεπετάκης (1911-1915) και τούτου θανόντος, ἐξελέγη ὁ Τιμόθεος Βενέρης (1916-1933) ὁ εἶτα Κρήτης.

⁵ Κριτοβ., σ. 565.

⁶ Σημ. Γωνιάς σ. 9 σημ.

Ἐσσωμάτων τῷ 1764 ὁ ἀδελφὸς τῆς μονῆς Μονῆς Μανασσῆς ἐξελέχθη ἡγούμενος, καὶ ὕστερον (πότε ἀκριβῶς ἀγνωστον) ¹ ἐπίσκοπος Λάμπης. Ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν Ἐσσωμάτοις τῷ 1779». Ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀρχιερέως Μανασσῆ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Μνήσθητι Κύριε τοῦ Δούλου Σου Μανασσῆ ἀρχιερέως καὶ κτίτορος, 1779» ².

2. Ὁ ἐπίσκοπος Λάμπης Ματθαῖος, μαρτυρούμενος ἐξ ἀντιμνησίου, φέροντος τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐπίσκοπος Λάμπης Ματθαῖος ΑΨΠ' Μάιος 8» ³.

3. Μεθόδιος Λάμπης, ὃν ἐφόνευσαν Τούρκοι (9 Ἰουλίου 1793), θεῖος τοῦ Μ. Βερνάρδου, ὅστις παρέχει τὴν πληροφορίαν ⁴. Περὶ τοῦ θανάτου του ἴδεται καὶ δημοτικὸν ᾄσμα ⁵.

4. Κατὰ φιλικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ σεβαστοῦ μου διδασκάλου κ. Ἐμμ. Γ. Γενεράλι, πρόφην γυμνασιάρχου, ὁ πατὴρ του, ἱερεὺς ἐν Ἀμαρίῳ ὧν, ἐμνημόνευε τῶν κάτωθι ἐπισκόπων «Παμφύλου, Γεδεῶν, Μανασσῆ, Παρθενίου, Ἱεροθέου, Μεθοδίου, Καλλινίκου καὶ Νικοδήμου».

Δέον λοιπὸν νὰ προστεθῆ εἰς τοὺς γνωστοὺς ἐπισκόπους καὶ κατὰ σειρὰν τέταρτος ὁ Πάμφυλος. Περὶ τούτου ὁ κ. Γενεράλις, ἐπισκεφθεὶς ἐσχάτως τὴν μονὴν Ἐσσωμάτων Ἀμαρίου πρὸς μελέτην τῶν ἐν αὐτῇ ἱστορικῶν ἐγγράφων, μοὶ ἐγνώρισεν ὅτι, μνημονεύεται ἐπὶ τῆς ἡγουμενείας Ἐσσωμάτων Ἱερεμίου Λίμα (μετὰ τὸ 1779) ὡς ἐπίσκοπος Λάμπης, ἐφ' οὗ ἡγοράσθη ὑπὸ τῆς μονῆς τὸ μετόχιον Βούλγαρι (Μαρτυρικὸν ἀνέκδοτον τῶν προκρίτων ἐπ. Ἀμαρίου, πρὸς τὸν μητροπολίτην Χρύσανθον).

Ὁ Γεδεὼν καὶ ὁ Παρθένιος δὲν ἦσαν, κατὰ τὴν κρίσιν μου, Λάμπης ἀλλὰ οἱ προσημειωθέντες Αὐλοποτάμου.

¹ Καὶ τῷ 1768 ἦτο, ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιγραφῆς, ἡγούμενος. Ὅρα Γ. Ε. Ἀνδρεαδάκη, Ἱστορικὰ Σημειώματα. Ἐν Ρεθύμνῃ 1926 σ. 47.

² Κατὰ τὸν Ἀνδρεαδάκη, Ἐνθ' ἀν. σ. 17 ἡ χρονολογία εἶναι 1775. Ἀλλ' ὁ ἴδιος σημειώνει ἐν σελίδι 42 ὡς ἔτος θανάτου τοῦ Μανασσῆ τὸ 1779. Ὡστε πρόκειται περὶ ἀβλεπτήματος τυπογραφικοῦ.

³ Ἀνδρεαδάκη, Ἐνθ' ἀν. σελ. 47.

⁴ Κατὰ τὸ 1793 Ἰουλίου 9 ἐμαρτύρησεν ἐκεῖ (Ἀμάρι) εἰς ἐπίσκοπος Λάμπης, Μεθόδιος καλούμενος, ἀδελφὸς τῆς ἐμῆς μητρὸς, φονευθεὶς καὶ μεληδὸν κατακεραματισθεὶς ἀδίκως ὑπὸ τριῶν αἰμοβόρων Ὀθωμανῶν... μετακομισθεὶς δ' ἐτάφη ἐν τῷ ἐκεῖ μοναστηρίῳ τῶν Ταξιαρχῶν. Ἐποίησα δ' αὐτῷ τὸ ἀκόλουθον ἐπιτύμβιον.

*Τὸν ρ' ἤνεγκε πόλις Βυζάνη ἀρχιερεῖα
Λάμπης, τὴν κληῖον Μεθόδιον, ἀνέρες
τριχθὰ καὶ τετραχθὰ τρεῖς ὡς αἰμοβόροι, φεῦ!
ἔκτανον, ὃν τε ὑπὲρ μοῖραν κείμενον κάλλιπον, ᾧ!
Ὡ δολιχόσκιον ἔγχος, ὁ μόρον ἔδωκας ἀνδρὸς
σφριγανοῦ θ' ἠδυφασῶς τ' ἀγετοῦ, φεῦ.*

Μ. Βερνάρδου, Κρητὸς, ἀκριβῆς περιγραφή Κρήτης Δάπερ Ἀθ. 1836 σ. 226 σημ. β'.

⁵ Γ. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, Ἀθήναι 1893 σ. 112 - 113.

5. Ἰερόθεος Λάμπης, ὑπογραφόμενος εἰς τὸ ἔγγραφον 4 τῷ 1812. Ἐσφάγη εἰς Μ. Κάστρο 24 Ἰουνίου 1821.

6. Καλλίνικος Λάμπης καὶ Σφακίων, χειροτονηθεὶς ἐπὶ Μελετίου τοῦ Νικολετάκη, ἐν Κων/λει τῷ 1831¹.

7. Νικόδημος (1832 - τοῦλάχιστον 1843). Οὗτος τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1832 ἐτέλεσεν ἐγκαίνια τῆς μονῆς Ρουστίκων². Τῷ 1836 ἴδρυσε σχολὴν εἰς τὴν μονὴν Ἀγ. Πνεύματος (Ἀγ. Βασιλείου), ἣτις ὡς δημοτικὴ διήρκεσε μέχρι τοῦ 1870, ὅτε ἐγένετο ἑλληνικὸν σχολεῖον, ἐπὶ Εὐμενίου δ' ἱερατικῆ σχολῆ³. Τὴν δὲ 7 Αὐγούστου 1843 ἐπεσκέφθη τὴν μονὴν τῆς Γωνιάς⁴. Ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου τοῦ ἐπισκόπου Λάμπης Νικολήμου, κατ' ἀνακρίνωσιν τοῦ ἴδιου κ. Γενεράλι, εἶναι 1845, Ἰουνίου 17. Οὗτος ἴδρυσε σχολὰς εἰς Μοναστηράκι Ἀμαρίου καὶ Σελλιά Ἀγ. Βασιλείου, ἐκτὸς τῆς ἀνακαινισθείσης τοῦ Ἀγίου Πνεύματος⁵.

8. Παΐσιος ὁ ἐκ Περγάμου Λάμπης καὶ Σφακίων (1863 - 1886). Οὗτος ἦτο καὶ τουρκόφωνος, ἐδημιούργησε δὲ καὶ πράγματα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν 1866 - 69⁶.

9. Εὐμένιος Ξηρουδάκης ἐκ Σφακίων. Ἐγεννήθη τῷ 1850, ἐσπούδασεν εἰς Χάλκην, ἐδίδαξε καὶ ἔδρασε κοινωφελῶς εἰς Χανιά. Τῷ 1880 κατέβαλε προσπάθειαν νὰ πείσῃ τὸν Κυδωνίας Γαβριὴλ νὰ παραιτηθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσεν εἰμὴ μόνον νὰ ὑποδειχθῇ διάδοχός του ἔφυγε διὰ τοῦτο εἰς Κων/λιν, ὅπου ἔδρασεν ὡς πρόεδρος σωματείου Κρητῶν, ἐδίδαξε δὲ καὶ ἐν Χάλκῃ. Ἐχειροτονήθη Λάμπης καὶ Σφακίων ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 28 Δεκεμβρ. 1886. Ἐθεωρεῖτο ὁ σοφώτατος τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχιερέων. Τῷ 1897 ἐψηφίσθη Κρήτης, ἐγένετο δὲ παραίτιος τοῦ μητροπολιτικοῦ ζητήματος, περὶ οὗ ἐσημειώσαμεν τὰ δέοντα ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει⁷.

Οὗτοι ἡ σειρά τῶν γνωστῶν ἐπισκόπων Λάμπης ἔχει ὡς ἑξῆς: 1) Μανασσῆς 2) Ματθαῖος 3) Μεθόδιος 4) Πάμφυλος 5) Ἰερόθεος 6) Καλλίνικος 7) Νικόδημος 8) Παΐσιος 9) Εὐμένιος.

¹ Σταυρ. ΣΚ. σ. 180. Πιθανώτατα εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Καλλίν. Νικολετάκης ὁ κατόπι Αὐλοποτάμου (1832) καὶ εἶτα Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου (ὄρα ἀνωτέρω).

² Χρ. Κρ. Β' σ. 341.

³ Ἐμ.μ. Γενεράλι, Ἡ παιδεία ἐν τῷ τμήματι Ρεθύμνης ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἐφ. Βῆμα Ρεθύμνης 22 Νοεμβρ. 1931.

⁴ Χρ. Κρ. Β' σ. 35.

⁵ Εὐμενίου, Ἐπισκόπου Λάμπης, Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος Ἀγ. Βασιλείου 1899 σελ. 21, 22.

⁶ Ὅρα ΙΑΚ ἀρχεῖον 1866 ἐν λέξει τοῦ εὐρητηρίου.

⁷ Τοῦτον διεδέχθη, μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του, ὁ ἀπὸ Χερρονησοῦ Ἀγαθάγγελος Παπαδάκης, ἀποθανὼν πρὸ δεκαετίας περὶ του.

7. *Κυδωνίας (καὶ Ἀποκορώνου)*¹.

Περιελάμβανεν ἡ ἐπισκοπὴ τὰς ἐπαρχίας Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου, ὅτε δ' ἤνοῦτο πρὸς αὐτὴν καὶ ἡ τῆς Κισάμου, δολόκληρον τὸν νομὸν Χανίων, πλὴν τῆς ἐπαρχίας Σφακίων. Γνωστοὶ ἐπίσκοποι.

1. Καλλίνικος ὁ τῷ 1684 ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Σκωτάκη ὡς πρῶην Κυδωνίας².

2. Ἀρσένιος περὶ τὸ 1700³. Ἐκ τοῦ δημοσιευομένου ἐγγράφου 1 φαίνεται ὅτι ἔζη μέχρι τοῦ 1705· τὸν διεδέχθη

3. Εὐφραῖμ ἢ Εὐφραῖμ περὶ τὸ 1706. Ὁ πατρ. Κων/λεως Γαβριήλ διὰ σιγιλλίου του πρὸς τὸ μοναστ. Ἁγίου Ἐλευθερίου, τὸ συνηγμένον μετὰ τῆς μονῆς Χρυσοπηγῆς, ὀρίζει ὅτι τὸ χωρίον Μουριές θὰ ὑπάγεται εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγ. Ἐλευθερίου, διότι κατὰ τὰ παραδεδομένα ἐκεῖ ὑπήγετο, ἕως ὅτου ὁ Ἐφραῖμ κατάρθωσε νὰ ἐκδοθῇ συνοδικὴ ἀπόφασις παραχωροῦσα εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του τὸ χωρίον⁴. Πιθανώτατα εἶναι οὗτος ὁ ἐν τῷ κώδικι τῆς μ. Γωνιάς «Ἐφραῖμ ἀρχιερεὺς, ἐγράφη ἐν τῇ ἁγίᾳ προθέσει. Διὰ τὸν ὁποῖον ἐλάβαμεν ἀπὸ ἑναυ χριστιανὸν ἀπὸ τὸ Κάστρον γρόσια 6»⁵.

4. Ὁ Χίου Δανιήλ (1714-1741) ἦτο πρῶην Κυδωνίας⁶.

5. Μακάριος ὁ θεοφ. ἐπίσκοπος Κυδωνίας ὁ Ντεπάρης «διὰ πολλὰς καλωσύνας εἰς ἀγάπην πατρικὴν... κοινῇ γνώμῃ ἐγράψαμεν αὐτὸν εἰς τὴν ἁγίαν πρόθεσιν...»⁷.

6. Μαρτινιανός, ἄνευ ἄλλης πληροφορίας περὶ αὐτοῦ.

7. Γεράσιμος, Κυδωνίας, ὅστις τὸν Μάϊον τοῦ 1776 βεβαίωσεν τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 δημοσιευόμενον ἐγγράφον, καθ' ὃ ἀπέδωκε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς εἰς τοὺς νομίμους ἰδιοκτικῆς τῆς.

8. Ἰωάσαφ ἀπὸ Χίου (περὶ τὸ 1780) «Ἰωάσαφ ὁ ἀείμνηστος ἀρχιερεὺς ἀπὸ Χίου καὶ πρῶην Κυδωνίας ἔτι ζῶν ἐφιλοδώρησε τὴν παροῦσαν μονὴν γρόσια 160... τὰ ὁποῖα ἐλάβομεν παρὰ τοῦ θ. ὑμῶν ἐπ. ἁγίου Κισάμου κ. Σωφρονίου»⁸.

9. Δαμασκηνός, ἄνευ ἄλλης περὶ αὐτοῦ πληροφορίας.

¹ Οἱ ὑπ' ἀριθμοὺς 6, 9 καὶ 12 ἐπίσκοποι μαρτυροῦνται κυρίως ἐκ τῶν διπτύχων τῆς μονῆς Χρυσοπηγῆς, περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐν τοῖς διπτύχοις σημειουμένων (7, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 16 καὶ 17) ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι πληροφορίες, σημειούμεναι.

² Χρ. Κρ. Α' σ. 512.

³ Χρ. Κρ. Β' σ. 230 κ.έ.

⁴ Αὐτόθι σ. 218-22.

⁵ Αὐτόθι σ. 32.

⁶ Δ. Πασχάλης ἐν περ. Θεολογία Ζ' σ. 214-20.

⁷ Χρ. Κρ. Β' σ. 33.

⁸ Αὐτόθι.

10. Καλλίνικος Σαρπάκης (- 1821). Ἐμα τῆ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ καθείροχθῃ (τὴν 15 Ἰουνίου) ¹, ἕως οὗ βασανιζόμενος ἀπέθανε ². Παρὰ τῶ νῦν ἀγίῳ Κυδ. κ. Ἀγαθαγγέλω ἐσώθη σταυρὸς χρυσοῦς τοῦ Καλλ. μετὴν ἐπιγραφὴν «Καλλίνικος πρωτοσύγκελλος Κυδωνίας».

11. Ἀρτέμιος, διάκονος τοῦ προηγουμένου, μεθ' οὗ διετέλεσεν ἐν τῇ εἰρκτῇ. Ἐχειροτονήθη ὑπὸ Καλλινίκου τοῦ ἔξ Ἀγχιάλου (μετὰ τὸ 1823) ³.

12. Βενιαμίν, ὁ εἶτα Θεσσαλονίκης, οὗ ἡ ἐπιγραφή σφίεται χαρὰ γμένη ἐπὶ ἀγίου ποτηρίου τῆς Χρυσοπηγῆς, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ νῦν ἀγίου Κυδωνίας.

13. Κάλλιστος Φυντίκης. Τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται εἰς ἔγγραφον ἀπὸ 14 Ὀκτωβρ. 1830 ὡς πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας Κυδωνίας «Κάλλιστος Ἱερομνήμων» ⁴. Ἀδελφὸς καὶ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀγίου Ἐλευθερίου, ἀνακαινιστῆς τοῦ κώδικος Χρυσοπηγῆς (1843) «... ἐμεταγράφη δὲ καὶ ἀνεκαινίσθη ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ πανοσιωτάτου ἀγίου καθηγουμένου τοῦ νῦν Καλλίστου Φυντικᾶκη κατὰ τὸν νῦν γε ἐνεστῶτα «αὐμγ' Ἰουλίου λα'» ⁵.

Καὶ πότε μὲν ἐχειροτονήθη καὶ ποῖον διεδέχθη δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Τῶ 1846 ἦτο Κυδωνίας ⁶. Εἰς τὴν μονὴν Ἀγ. Τριάδος ἐσώθη αὐτόγραφον δωρητήριόν του τοῦ ἔτους 1852, ὅπερ θὰ δημοσιεύσωμεν μετ' ἄλλων συμβολαίων τῆς τουρκοκρατίας, εἰς δὲ τὸ ΙΑΚ καὶ εἰς τὸ κατάστιχον τῶν ἀνακαινιστῶν τοῦ ἐν Χανίοις ναοῦ τῶν Εἰσοδίων (Τριμάρτυρη) ὑπάρχει ἡ ἰδιόχειρος ὑπογραφή του «ὁ Κυδωνίας καὶ Κισάμου (1856)», «Ὁ κυδωνίας κάλλιστος γρ. 1000» (1-11-1857).

Πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ Βελῆ πασᾶ καὶ τοῦ μητροπ. Ἰωαννικίου νὰ ὑπογράψῃ ἀποκήρυξιν τῶν εἰς Μπουτσουνάρια συναθροισθέντων χριστιανῶν κατὰ Μάϊον 1858, ἀπέθανεν ἀπόπληκτος ⁷. Ἐδίσταζεν, ἐντόπιος αὐτός, νὰ παραστήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας «κατσικοκλέφτες», ἦτο δὲ κατὰ τὸν Παπαδοπετράκη ἀσθενοῦς χαρακτήρος ⁸, πάντως γέρων. Ὁ θάνατός του ἐσώθη πρὸς μαρτύριον, ἡ κηδεῖα του ἐγένετο μεγαλοπρεπῆς, εἰς δὲ τὸν ἐν τῶ περιβόλῳ τῆς Χρυσοπηγῆς τάφον του ἐχαράχθη τὸ ἐπίγραμμα

*Ὄνόματι καὶ πράγματι Κάλλιστος Κυδωνίας
ὡς μάρτυς ἐτελεύτησεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας
τὴν 8 Μαΐου 1858.*

¹ Κριτοβ. σ. 7. Τοῦτον ὁ Κυδωνίας Ἀγαθάγγελος λέγει Δεσποτάκη, ὑποστηρίζων, ὅτι Σαρπάκης ἦτο ὁ τῆς Κισάμου Μελχισεδέκ.

² Νινολάκης, Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 8.

³ Κριτοβ. σ. 7. Σταυρ. ΣΚ. σ. 180.

⁴ Κριτοβ., σ. 526.

⁵ ΙΑΚ. Φάκελλος Μονῶν Α', σημειώσεις Ν. Ἰ. Παπαδάκη περὶ Χρυσοπηγῆς.

⁶ ΕΕΒΣ Θ' σ. 349.

⁷ Ὅρα τὰ προσημειωθέντα περὶ Ἰωαννικίου, περὶ δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Καλλίστου τὸν Κριτοβ. σ. 526 ἐν σημειώσει.

⁸ Ἐν τῇ χειρογρ. ἱστορίᾳ τῆς μ. Ἀγ. Τριάδος.

14. Μισαήλ Τσισιτράκης¹ ἐκ Μαλαξας. Ἐβεβαίωσε τὰς ὑπογραφὰς τῶν ὑπογραψάντων τὸ ὑπόμνημα τοῦ 1866 ἐπαναστατῶν, μετὰ τοῦ Κισάμου Γερασίμου. Τὸ ἐπὶ τοῦ τάφου του ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Χρυσοπηγῆς, εἰς ἣν ὡς εἰκὸς ἐμόναζεν, ἐπίγραμμα λέγει :

*Τύμβος ὄδε σῆνος κατέχει Μισαήλ ὁσίοιο
ἀρχιερέω πόλιος πουλνκλεῆος ὄθι
ναιετάουσι Κύδωνες Κρητες ψυχὴ δ' ἐσθλὴ
ἔπιη οἰκήσουσ' οὐρανόνα πόλον
Γεννηθεῖς τὸ 1821
ἀπεβίωσε τὴν 18 Ἀπριλίον 18 1869.*

15. Γαβριήλ Γρηγοράκης ἐξ Ἀφράτων Κισάμου (1869-1881). Μικρᾶς μορφώσεως καὶ προχωρημένης ἡλικίας ἐπένετο, διότι ἐκλεγείσιν εἰς ἀνωμάλους καιροὺς, δὲν κατῴρωνε νὰ εἰσπράττη τὰ δικαιώματά του, ἔμνε δὲ συνήθως εἰς Χρυσοπηγὴν². Εἰς τὸν περίβολον τῆς ἰδίας μονῆς ἐπιγέ-
γραπται ὁ τάφος του :

*Γαβριήλ τοῦ Κυδωνίας τὸ φθαρτὸν ἐνθάδε κεῖται
κ ἡ ψυχὴ μετὰ δικαίων τὴν ἀνάπαισιν ποιεῖται.
Ἀπεβίωσε τῇ 4 Σεπτεμβρίου 1881.*

16. Ἱερὸθέος Πραουδάκης (1881-1883), ὁ εἶτα Ρεθύμνης, ὅπου ὄρα τὰ σχετικά.

¹ Αναφέρεται καὶ οὗτος εἰς στιχοῦργημα Φουντούλη τινὸς ἐκ Καμάρας Κουμούλη Κισάμου Ἱστορικὸν ποίημα τῆς Ἐπαρχίας Κισάμου ἀρχόμενον ἀπὸ τὰ 1821 μέχρι τοῦ 1834 (sic). Ἐν Ἀθήναις κατὰ Μάρτιον 1895.

*Ἐγέννησες κι' ἀνάθρεψες καὶ ἐξὶ ἐπισκόπους
δὲν εἶχε ἡ Κρήτη ἀπ' αὐτοὺς περιφνημοὺς ἀνθρώπους.
Ἀρτέμιον, Μελχισεδέκ, Κάλλιστον καὶ Γαβριήλ
εἶχες καὶ τὸν Γεράσιμον καὶ πᾶτερ Μισαήλη.
Ὁ ἴδιος ὁ Γεράσιμος ἦτονε καπετάνιος
ὅπου ἐβρόντα κι' ἄστραπτε εἰς τᾶρματὰν του ἀπάνω,
τὸν Κάλλιστο ἐξεκάνανε, τὸν Μελιχὴ ἐφουρκίσαν
τὸν μακαρι' Ἀρτέμιον πολὺ τὸν βασανίσαν
τρεις χρόνους μέσα σὲ βουτσι καὶ τὸν ἐδασανίζαν
κι' ὅταν ἐζήτησε νερό, οὐδὲς τὸν ἐποτίζαν.*

² Ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἀποδεδειγμένως ἦσαν Κισαμίται οἱ Γαβριήλ καὶ Μισαήλ Κυδωνίας καὶ ὁ Γεράσιμος Κισάμου, ὁ δὲ Μελχισεδέκ (κ. Μελιχῆς) ἐξ ἀνατολ. ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης, (ὄρα κατὰ τόπους).

² Ὅρα τὰ προσημειωθέντα εἰς τὰ περὶ Λάμπης Εὐμενίου.

17. Νίκη φόρος Ζαχαριάδης (1887-1912) ὁ ἀπὸ Ἀρκαδίας ¹, ὅπου ὄρα καὶ τὰ σχετικά ².

8. Ἱεραῖς.

Ἡ ἐπισκοπὴ Ἱεραῖς περιελάμβανε τὴν ἐπαρχίαν Ἱεραπέτρας. Γνωστοὶ ἐπίσκοποι.

1. Μελέτιος Τριβιζᾶς (1700-1713). Εἰς ἐπιγραφὴν Ἑθιᾶς Σητείας ἀναγινώσκειται «οἰκοδομήθη ἡ πηγὴ ταύτη ὑπὸ ἐξόδου καὶ μόχθου τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου κυροῦ Μελετίου Ἱεραῖς, τὸ ἐπίκλην Τριβιζᾶς, ποτὲ Θεοδώρου» ³. Χρονολογία θανάτου τοῦ 1713 Ἀπριλίου 5 ⁴. Διορισμὸν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ κετχουδᾶ πρὸς εἰσπραξίν πατριαρχικῶν φόρων Μελετίου Τριβιζᾶ ἔδημοσίευσαν ἐσχάτως, τοῦ ἔτους 1686 ⁵. Ὁμοίως καὶ τὴν ἐνθύμησιν τοῦ θανάτου τοῦ ⁶.

2. Γεδεῶν ἐκ Κισάμου, ἀδελφὸς τῆς μονῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ ὁ ἀνεψιὸς του.

3. Αὐξέντιος ἐκ Κισάμου, ἀδελφὸς τῆς αὐτῆς μονῆς ⁷.

4. Ἀρτέμιος Παρδάλης (—1821) ὁ κατόπιν Κεστεντηλίου καὶ τιτουλάριος Ἀλεξανδρείας. Ἐπιστρέφων ἐκ Κων/λεως εἰς Κρήτην εὐρέθη εἰς Σαντορίνην κατὰ τὰς σφαγὰς τοῦ 1821, καὶ διεσώθη, ἀλλὰ δὲν ἐπανῆλθε πλέον εἰς Κρήτην ⁸.

9. Σητείας (καὶ εἶτα Ἱεροσητείας).

Πότε ἀνιδρύθη ἡ ἐπισκοπὴ Σητείας δὲν γνωρίζω. Εἰς πανταχοῦσαν Παΐσιου Β' (1745) περὶ μονῆς Τοπλοῦ ἀναγινώσκομεν «Γνωστὸν τοιγαροῦν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Σητείας...» ⁹. Περιελάμβανε τὴν ἐπαρχίαν Σητείας, μετὰ δὲ τὴν ἔνωσίν της μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Ἱεραῖς ἐπὶ Μελετίου Νικολετάκη (1832) καὶ τὴν Ἱεραπέτρας. Ἐκ τοῦ κώδικος τῆς ἐπισκοπῆς Ἱεροσητείας ἀποκειμένου εἰς τὸ ΙΑΚ ἔχομεν καὶ ἄλλας πληροφορίας καὶ τὸν ἐξῆς κατάλογον ἐπισκόπων.

«Ὄνόματα ἀρχιερέων Σητείας πρὸ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐπισκοπῶν: Μελέτιος, Παρθένιος, Γρηγόριος, Ἀθανάσιος, Διονύσιος, Ἰωσήφ, Κωνστάντιος,

¹ Ἐγκύκλιον ἐπὶ τῇ ἐγκαθιδρύσει του ὄρα ἐν ἐφημ. Ἀμύνη 16 Μαΐου 1887, Χανιά.

² Τοῦτον παραιτηθέντα τῆς ἐπισκοπῆς τῷ 1912 διεδέχθη ὁ Ἀγαθὰ ἄγγελος Νινολάκης (Μάιος 1912 μέχρι σήμερον).

³ Χρ. Ἐπιγρ. σ. 80.

⁴ Μ. Γ. Καταπότι, Σημειώματα, ἐφ. Ἐλευθέρα Σκέψις. 21 - 2 - 31.

⁵ Περ. Μύσων Β' σ. 137, Ἀθήναι 1933.

⁶ Αὐτόθι σ. 134 - 5.

⁷ Παπαδοπετρακῆς, Ἐν τῇ χειρ. ἱστορ. Ἀγ. Τριάδος.

⁸ Κατὰ πληροφορίας Στ. Νικολαΐδου, Ἐνθ' ἀνωτ. Ὄρα καὶ Κριτοβ. σ. 575 σημ.

⁹ Μύσων Α' 6 σ. κ.ε.

Θεοφύλακτος, Ζαχαρίας, Μελέτιος, καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, Γεράσιμος, Καλλίνικος, Ἰλαρίων, Νεόφυτος, Γρηγόριος»¹.

Εἰδήσεις περὶ τῶν ἐπισκόπων τούτων.

1. Μελέτιος

2. Παρθένιος

3. Γρηγόριος

4. Ἀθανάσιος

5. Διονύσιος

ἄνευ ἄλλης μαρτυρίας ἢ εἰδήσεως ἢ τῆς ἀνωτέρω τοῦ κώδικος.

6. Ἰωσήφ. Οὗτος εἶναι γνωστὸς ἕξ ἐπιγραφῆς μεγαλογραμμάτου ἀναγλύφου ἐπὶ ξυλίνης θήκης σταυροῦ εἰς τὴν μονὴν Τοπλοῦ. «Τῷ θεοφιλεστάτῳ καὶ θεοπροβλήτῳ κυρίῳ κνρ Ἰωσήφ Σητείας, ὑπόδουλος Μιχαὴλ Μαστροκωνσταντουλάκης ἐκ κώμης Κεφαλαῶ»².

7. Κωνσταντῖος «1785 Νοεμβρίου 23. Ἔδωκε Γιάννος τοῦ Σητεία ὁ υἱὸς γρόσια 100 ἥγουν 100 ὁποῦ τὰ ἀφήκε ὁ πατέρας του Κωνσταντῖος ἀρχιερεὺς Σητείας, διὰ τὰ μνημονεύεται παρηρησία»³. Θὰ ἦτο δ' ἔγγαμος κληρικὸς ὁ Κωνσταντῖος, γενόμενος ἐπίσκοπος μετὰ τὴν χηρείαν του.

8. Θεοφύλακτος, ἄνευ ἄλλης περὶ αὐτοῦ πληροφορίας.

9. Ζαχαρίας, σφαγεὶς τῷ 1821 ἐν Ἡρακλείῳ⁴.

10. Μελέτιος Νικολετάκης, χειροτονηθεὶς ἐπὶ Καλλινίκου, καὶ εἶτα διάδοχός του. Εἰσηγήσει του ἠνώθησαν αἱ ἐπισκοπαὶ Σητείας καὶ Ἱεράς.

11. Γεράσιμος.

12. Καλλίνικος. Τούτου ἐπιστολὴν τοῦ Σεπτεμβρίου 1844 ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Καταπότης⁵.

13. Ἰλαρίων Κατσούλης (1847 - Μάϊος 1896) ὁ εἶτα Ρεθύμνης (1869 - 1880). Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὰ Μάλια Πεδιάδος (1808 - 1884). Κατ' ἀρχὰς δὲ ἦτο οἰκονόμος τοῦ Ἀγ. Ματθαίου σιναιτικῆς μετοχίου ἐν Ἡρακλείῳ. Ἀπέθανεν ἐν Σινῶ, ὅπου ἠσύχαζεν⁶.

¹ Ἐν κώδικι μονῶν Ἱεραπέτρας ΙΑΚ, ἰδιόχειρος σημείωσις τοῦ τελευταίου ἐπισκόπου Ἱεροσητείας Ἀμβροσίου· Ἐπίσκοποι ἄν μνημονεύω· Γεδεών — Γερασίμου — Καλλινίκου — Νεοφύτου — Γρηγορίου καὶ (ἐσχάτως ἐνωθείσης (μέρους) τῆς ἐπαρχίας Βιάννου μετὰ τὴν ἐπαρχίαν Μου) καὶ Νικόδημου». Ὁ δὲ Νικόδημος οὗτος εἶναι ὁ Κατσαράκης, ἐπ. Ἀρκαδίας.

² Χρ. Ἐπιγρ. σ. 93.

³ Κρ. Λαὸς σ. 143.

⁴ Κριτοβ. σελ. 41. Παράδοσιν σχετικὴν μετὰ τὸν ἐπίσκοπον τούτον ὄρα Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκι, ὁ Γεντισαρισμὸς ἐν Σητεία. Ὁ ἐπίσκοπος Ζαχαρίας κλπ. Κρητικαὶ Μελέται Α' 91 - 92. Ἀθήναι 1933.

⁵ Αὐτόθι σ. 138.

⁶ Βιογραφίαν του κατὰ τὰς μαρτυρίας πατῆ Τίτου Φακιολάκη ὄρα ἐν ἐφημ. Ἰδρῆ Ἡρακλείου 27 καὶ 30 Σεπτεμβρίου, 1-24 Ὀκτωβρίου 1931. Αὐτογράφον του ἀνταλλαγῆς περιουσίας βλέπε αὐτόθι 1 Νοεμβρίου 1931, κατὰ δημοσίευσιν Ἐμμ. Βλαστοῦ.

14. Νεόφυτος Καλογερίδης ἐκ Καλύμνου (1869 - Φεβρ. 1878). Εἶχε σπουδάσει ἐν Χάλκῃ. Σημείωμά του εἰς τὸν κώδικα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτόγραφον λέγει «τοῦ κῦρ Ἰλαρίωνος εἰς τὴν Ἱερὰν ἐπισκοπὴν Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου μετατεθέντος, προήχθημεν ἡμεῖς τῇ χάριτι τοῦ Παναγίου καὶ τελεταρχικοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἀγιωτάτην ταύτην ἐπισκοπὴν Ἱερᾶς καὶ Σητείας τὴν 10 Μαΐου 1869». Τούτου ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Καταπότης ἐπιστολὴν τοῦ 1872¹.

15. Μισαὴλ ὁ ἀπὸ Κισάμου (Ἰανουάριος - Ὀκτώβριος 1879). Δὲν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῆς ἐπαρχίας.

16. Γρηγόριος Παπαδοπετράκης ἐκ Καλλικράτους Σφακιῶν (1828 - 1888). Ἱερομόναχος τῆς μ. Ἀγίας Τριάδος Ἀκρωτηρίου, σπουδάσας ἐν Ἀθήναις, ἡγουμενεύσας δις εἰς τὴν μονὴν (1862 - 1866 καὶ 1873 - 1876). Ἔλαβε μέρος εἰς τὰς ἐπαναστάσεις 1866 καὶ 1878, χρηματίσας πληρεξούσιος καὶ πρόεδρος ἔπαν. συνελεύσεων. Ἱεροσητείας ἐγένετο τῷ 1880. Ἀπέθανεν ἐν Παρισίοις, ἐτάφη δ' ἐν Ἀθήναις. Ἠγουμενεύων συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς μ. Ἀγ. Τριάδος, παραμένουσαν ἔτι χειρόγραφον. Τῷ 1877 συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν Σφακιῶν, ἣν ἐξέδωκε μετὰ δεκαετίαν ἐν Ἀθήναις. Τούτου ἢ εἰς τὸν κώδικα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτόγραφος καταχώρισις. «Παυθέντος δὲ τοῦ ἐπισκόπου κυρίου Νεοφύτου κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1878 καὶ διαδόχου αὐτοῦ ψηφισθέντος τοῦ πρῶην Κισάμου κυρίου Μισαὴλ κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1879, ἀλλὰ καὶ τούτου δεκτοῦ μὴ γενομένου ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ παυθέντος περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, προήχθημεν ἡμεῖς τῇ χάριτι τοῦ παναγίου καὶ τελεταρχικοῦ πνεύματος καὶ τῇ κοινῇ ψήφῳ ἀπάντων τῶν ἀγιωτάτων τῆς Κρήτης ἐπισκόπων εἰς τὸν ἀγιώτατον τοῦτον τῆς Ἱεροσητείας θρόνον τῇ δεκάτῃ Φεβρουαρίου 1880 καὶ ἀκολουθοῦμεν ἐργαζόμενοι ἀναλόγως τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν δυνάμεων ὡς ἀκολουθῶς δηλοῦται. Ὁ Ἱεροσητείας Γρηγόριος». Ἐχειροτονήθη δ' οὗτος τὴν 3 Φεβρουαρίου 1880.

17. Ἀμβρόσιος Σφακιανᾶκης (1890 - 1927). Ἦτο ἀρχιμανδρίτης τοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, ἐκεῖθεν δ' ἐξελέγη λήγοντος τοῦ 1889 Ἱεροσητείας. Τὴν ἀλληλογραφίαν του (ἐν ἣ καὶ ἀξιόλογος ἐπαναστατικὴ 1897 - 8) κατέθηκε πρὸ τοῦ θανάτου του εἰς τὸ ΙΑΚ.

10. Πέτρας.

Ἡ ἐπισκοπὴ περιελάμβανε τὰς ἐπαρχίας Λασιθίου καὶ Μεραμπέλλου. Πότε ἰδρῦθη ἄγνωστον δὲν μοῦ φαίνεται ὅμως παλαιότερα τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Αἱ πρῶται πληροφορίαι περὶ αὐτῆς συναντιῶνται εἰς τὸ περὶ

¹ Μύσων, Β' σ. 138.

μητροπ. Κρήτης φερμάνιον τοῦ 1756. Οἱ Πέτρας ἤδρευον εἰς τὴν μονὴν Ἁρετίου (Μεραμπέλλου), ἀλλ' ἔμενον καὶ εἰς τὴν ἐπάνω Φουρνήν, ὅπου εἶχον οἰκίας¹. Γνωστοὶ ἐπίσκοποι:

1. Μελέτιος
2. Γεράσιμος².
3. Ἰωακείμ. Ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τοῦ Χουμεριάκου τῷ 1821³.
4. Δωρόθεος Διαμαντίδης ἐξ Ἀγχιάλου 1824⁴.

Κατὰ πληροφορίαν τοῦ νῦν ἐπισκ. Νεαπόλεως κ. Διονυσίου ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῆς Ἱ. Μονῆς Ἁρετίου σώζεται ἐπιγραφὴ: «Ἐπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ τοῦ ἀνακαινίσαντος τὴν Ἱ. Μονὴν ταύτην Δωροθέου τοῦ καὶ Λασκάρεως Ἐπαρχία Ἀγχιάλου δι' ἀρχιτέκτονος Νικολάου Γυαλιναῦ τοῦ κρητὸς ἐν ἔτει σωτηρίῳ ΑΩΜΔ Γαμηλιῶνος Β' ἰσταμένου».

5. Μελέτιος Χλαπουτάκης. Οὗτος φέρεται ὑπογράφων ἔγγραφον ἀπὸ 16 Φεβρουαρίου 1871⁵. Ἐχρημάτισε Πέτρας μέχρι τοῦ 1889.

6. Τίτος Ζωγραφίδης (1889-1922) ἐκ Γαλύφας Πεδιάδος, ὁ εἶτα Κρήτης⁶.

11. Κισάμου (καὶ Σελίνου).

Ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη περιελάμβανε τὰς ἐπαρχίας Κισάμου καὶ Σελίνου. Μετὰ τὴν θανάτωσιν τοῦ Μελχισεδέκ (1821) ἔμεινε κενή, διὰ τὸ ἀραιὸν δὲ τῶν χριστιανῶν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς προσηρητήθη ἐπὶ Μελετίου τὸν Ἰούλιον 1831, ἐπὶ πατριάρχου Κωνσταντινίου Α', εἰς τὴν Κυδωνίας. Ἐχωρίσθη δ' αὐτῆς, ἐπὶ Κυρίλλου ΣΤ', ἀρχομένου τοῦ 1860⁷. Γνωστοὶ ἐπίσκοποι.

1. Φιλόθεος Παγᾶς. Ὡς πρόφην Κισάμου εὐρισκόμενος ἐν Ζακύνθῳ ἐκλέγει τὴν 2 Αὐγ. 1684 ἐπίτροπον αὐτοῦ τὸν ἐν Κρήτῃ Ἄντ. Σολωμόν⁸.

2. Γεράσιμος, περὶ οὗ ἡ ἐνθύμησις «1711 Γεράσιμος, ὁ τῆς Κισάμου προχρηματίσας ἐπίσκοπος, ἔγραψεν εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἁγίας προσθέσεως τὰ παρόντα τρία ὀνόματα. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὀνόματι Μανουὴλ Φλουρῆς, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Εὐγενία καὶ Ἑλένη ἐδώρησεν εἰς τὴν παρούσαν μονὴν [Γωνιάς] γρ. 6 καὶ ὁ θεὸς νάναπαύσῃ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἔνθα οἱ δίκαιοι ἀναπαύονται»⁹.

¹ Χρ. Κρ. Α' 1.

² Αὐτόθι.

³ Σταυρ. σ. 179 σ. 2.

⁴ Αὐτόθ. σ. 180.

⁵ Μύσον Α' σ. 22 - 3. Ἄτερον ἔγγραφον τοῦ 1872 αὐτόθι σ. 16.

⁶ Βιογραφίαν τούτου ὄρα ἐν περ. Κρητ. Μελέται Α' σ. 106 - 108. Τοῦτον γενόμενον Κρήτης διεδέχθη ὁ Διονύσιος Μαραγκουδάκης, νῦν ἐπίσκοπος Νεαπόλεως.

⁷ 25 Φεβρουαρίου 1866 πατρ. γράμμα πρὸς τὸν Κρήτης Διονύσιον ΕΕΚ σ. 150 - 1.

⁸ Χρ. Κρ. Α' σ. 508.

⁹ Χρ. Κρ. Β' σ. 32.

3. Γεράσιμος, ὁ εἶτα Κρήτης, ἀποστάτης, μετὰ τὸ 1716. Περὶ τούτου ὁ Παῦλ. Οἶκ. γράφει:

*Μά 'τον ἐδῶ εἰς ἄρχοντας πὸν λέγασιν Μοσκάκη
καὶ ἄλλος πὸν ἐτούρχεψε πὸν κράζονταν Μπονάκη
καὶ μὲ αὐτοὺς ἐπίσθηκε λέγω μητροπολίτης
ὥστε πὸν τὸν ξορίσασι κι' ἤφυγε ἀπ' τὴν Κρήτη.
Καὶ ὁ Μοσκάκης ἦκαμε κι' ἡ Κρήτη ἀποστατίζει
Κισάμου κὺρ Γεράσιμον βάνουσι καὶ καθίζει...¹*

Θὰ ἠδύνατό τις νὰ τὸν ταυτίσῃ μὲ τὸν προηγούμενον Γεράσιμον, ἂν οὗτος δὲν ἐξαπατηροῦντο ἤδη κατὰ τὸ 1711 ὡς «προχηματίσας», χωρὶς καὶ νὰ σημειοῦται ὡς μητροπολίτης ἢ πρῶφην Κρήτης².

4. Παρθένιος (-1635) «ὁ ἐν μακαρία τῇ λήξει προχηματίσας ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Κισάμου πρὸς Κύριον ἀπεδήμησεν ἀπλα' Ἰουλίου ε'»³.

5. Ἀνθιμος 1731-1750. (Ἀναγράφεται εἰς τὴν σειρὰν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν μεγάλην παρρησίαν τῆς μονῆς Γωνιάς).

6. Παρθένιος ὁ Φαζάκης. Ἡ ἀρχαιότερα ὑπογραφή του ὡς Κισάμου εἶναι τοῦ 1751 καὶ ἡ νεωτέρα τοῦ 1770, συναντᾶται δὲ πολλακίς εἰς τὸν κώδικα τῆς μ. Γωνιάς. Ἐπίγραμμα τοῦ ἐδημοσιεύθη ἐκ τῆς εἰκόνας τῆς ρίζης Ἰεσσαί, ἣν ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μονήν⁴. «Διὰ παρακλήσεως τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Κισάμου κυρίου Παρθενίου Φαζάκη κατὰ τὸ ἀψνα» (1751) ἐνεγράφη εἰς τὸν κώδικα τῆς μ. Γωνιάς ὁ Ἰω. Γονάλης⁵.

7. Σωφρόνιος. Ἡ ἀρχαιότερα ὑπογραφή του τοῦ 1777 καὶ ἡ νεωτέρα τοῦ 1796, ἐνδιάμεσοι δὲ τῶν ἐτῶν 1778, 1786, 1790. Περὶ τούτου ἡ ἐνθύμησις: «Σωφρόνιος ὁ θεοφ. ἡμῶν ἐπίσκοπος καὶ ἀρχιερεὺς ἀπὸ τὸ χωρίον Ροδοποῦ ἀφιέρωσεν... 1777 ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ»⁶.

8. Γεδεὼν | Ἐκ τῆς μεγάλης παρρησίας Γωνιάς, εἰς ἣν μετὰ τὸν

9. Ἰγνάτιος | Γεδεὼν σημειοῦται Καλλίνικος, κατὰ τὴν κρίσιν μου

10. Σεραφεῖμ | ὁ Κυδωνίας ἀριθ. 10.

11. Μελχισεδὲκ Δεσποτάκης (1818-1821). Κρής, ἐξ ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν «Ἀποδημήσας ἀπλοῦς κληρικός, νέος ἔτι ὢν, διήνυσε τὸ πλεῖστον

¹ Χρ. Κρ. Α' σ. 395.

² Χαρακτηριστικὸν διὰ τοὺς ἐπίσκοπους Κισάμου, εἶναι ὅτι εἶχον τὰ ὀνόματα Γεράσιμος καὶ Παρθένιος. Ἐξηγῶ δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι προήρχοντο ἐκ τῆς μονῆς Γωνιάς, εἰς ἣν τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι συνήθη (μέχρις ἡμῶν ἔτι, ὡς εἰς τὸ Γουβερνέτο τὸ Δαμασκηνός, εἰς τὴν Ἁγ. Τριάδα τὸ Γεράσιμος κ.ἄ.ἄ.).

³ Χρ. Κρ. Β' σ. 35.

⁴ Σημ. Γωνιάς σ. 13.

⁵ Χρ. Β' σ. 32 καὶ Σημ. Γωνιάς σ. 9. σημ. 1.

⁶ Χρ. Κρ. Β' σ. 35 καὶ Σημ. Γωνιάς ἐνθ' ἀνωτέρω.

τοῦ βίου εἰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας, προχειρισθεὶς καὶ πρωτοσύγκελλος. Ἐκεῖθεν ἔπειτα τῷ 1818 προήχθη εἰς ἀρχιερέα τῆς κατὰ τὴν Κρήτην χηρευσάσης ἐπισκοπῆς Κισάμου. Γενναῖος καὶ ἀτρομήτου χαρακτήρος ἀνὴρ, ἀπέκρουεν ἀπτοήτως πολλὰς παραλόγους ὁρμὰς καὶ ἀδίκους ἀπαιτήσεις καὶ αὐτῶν προσέτι τῶν λιαν ἐπιφύβων Τούρκων... »¹. Ἐκ τῆς φυλακῆς δ' ἀπήχθη εἰς ἀγχόνην τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως τοῦ 1821 ἔτους «ὄχλαγωγικῶς» ἐν Χανίοις².

12. Γεράσιμος Στρατηγάκης (1860-1866) ἐκ Κισάμου. Πατριώτης λαβὼν μέρος εἰς ὅλα τὰ πὸ τοῦ 1821 πολιτικὰ κινήματα. Ἐμόνασεν εἰς τὴν μονὴν Ἁγ. Τριάδος, ὅπου καὶ ἡγουμένευσεν (1850 - 54)³. Ἡδύνησε τὴν κρητ. ἐπανάστασιν τοῦ 1866 - 69, ἔνεκα τῆς ὁποίας παρητήθη καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Ἀθήνας. Εἰς Κρήτην ἐπανῆλθε τῷ 1880, ἀπέθανε δὲ τὴν 8/20 Ἰουνίου 1886 εἰς Πλακοῦρες Ἀκρωτηρίου καὶ ἐτάφη εἰς τὴν μονὴν τῆς μετανοίας του, ὅπου ὁ τάφος του μετ' ἐπιγράμματος⁴.

13. Μισαήλ, ἐκ Καλύμνου, πρῶην διάκονος τοῦ Κρήτης Διονυσίου, πιθανῶς φιλότουρκος. Ὡς εἶδομεν οὔτε εἰς τὴν Ἱεροσητείας ἐγένετο δεκτὸς τῷ 1880⁵.

14. Πανάρετος, πιθανῶς ἐκ Κων/λεως. (— 1880). Ἰωακείμ ὁ Γ' διὰ γράμματός του ἀπὸ 4 Αὐγ. 1880 παραγγέλλει νὰ παραδοθῆ ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος Κισάμου Παναρέτου εἰς τὸν Κυδωνίας Γαβριήλ⁶.

15. Παρθένιος Μπιτσάκης (1 Ἰανουαρ. 1887 - 1892) ἐξ Ἀγριλῆ Σελίνου, ὁ εἶτα Καμπανίας.

16. Δωροθέος Κλωναράκης ἐξ Ἀποκορώνου⁷ (1892 - 1903).

¹ Κριτοβ. σ. 3.

² Αὐτόθι σ. 2. Μετὰ τὸν Μελχισεδὲκ ἡ μεγάλη παρρησία Γωνιάς ἀναγράφει τὸν Γεράσιμον καὶ Νικόδημον, ἄγνωστον ποίας ἐπισκοπῆς ἀρχιερεῖς. Εἶτα τοὺς (Κυδωνίας καὶ Κισάμου) Ἀρτέμιον καὶ Κάλλιστον, τοὺς (Κισάμου) Μισαήλ καὶ Πανάρετον, τὸν (Κυδωνίας) Γαβριήλ καὶ τελευταῖον τὸν (Κισάμου) Γεράσιμον. Ἐσημειώθη δ' οὗτος τελευταῖος ὡς θανὼν τελευταῖος, ἐξ οὗ δεικνύται ὅτι ἡ ἐν τῇ παρρησίᾳ σειρά δὲν εἶναι ἡ τῆς ἀρχιερατείας. Οἱ σημειούμενοι ἦσαν εἴτε ἐπίσκοποι Κισάμου εἴτε ἀρχιερεῖς πληρώσαντες, διὰ νὰ ἐγγραφοῦν, ὡς οἱ μετὰ τὸν Παρθένιον Φαζάκην σημειωθέντες Ἰωάσαφ καὶ Μανασσῆς, οἵτινες, ὡς ἐκ τοῦ κώδικος κρίνω, ἦσαν ὁ μὲν Κυδωνίας, ὁ δὲ Λάμπης (ὅρα κατὰ τόπους).

³ ΕΕΒΣ Θ' σ. 338.

⁴ Νεκρολογία του εἰς ἐφ. Ἄμυναν 14 Ἰουνίου 1886. Χανιά.

⁵ Εἰς ἐγγραφον ΙΑΚ, 1 Μαρτίου 1871, ὑπογράφεται μετὰ τοῦ μητρ. Μελετίου καὶ τοῦ Κυδωνίας Γαβριήλ.

⁶ Σημ. Γωνιάς σ. 11.

⁷ Τοῦτον διεδέχθη ὁ μέχρι σήμερον Ἄνθιμος Λελεδάκης (1903 —).

12. Διοπόλεως.

Ἄνευ ἐπαρχίας· πότε ἰδρῦθη δὲν γνωρίζομεν¹. Γνωστοὶ ἐπίσκοποι (Τιτουλάριοι) 1) ὁ Διοπόλεως Μελέτιος, ὑπογραφόμενος εἰς τὸ ἔγγρ. ὑπ' ἀρ. 4 τῷ 1812 καὶ 2) ὁ Διοπόλεως Καλλίνικος, ὁ κατὰ τινὰς σφαγεῖς (1821), μᾶλλον ὅμως ἀποθανὼν ἐκ πανώλους².

Β'

Δημοσιεύομεν ἐνταῦθα καὶ πέντε ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν τῆς Κρήτης ἐπὶ τουρκοκρατίας. Τὸ πρῶτον προέρχεται ἐκ τῆς μονῆς Ἁγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων, ὅπερ, μὴ εὐρόντες τὸ πρωτότυπον, δημοσιεύομεν κατ' ἀντίγραφον σταλὲν ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ Λιονάκη, ἐκ τοῦ κώδικος ὑπ' ἀριθ. 17 τῆς μονῆς³. Τὰ ἄλλα τέσσαρα προέρχονται ἐκ τῆς τελευταίως δωρηθείσης εἰς τὸ ΙΑΚ συλλογῆς ἔγγράφων τοῦ λογίου καὶ πατριώτου Ζαχαρίου Τσιριγιώτου ἢ Πρακτικίδου⁴ καὶ εἶναι τῶν πρὸ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος χρόνων, καὶ δὴ τῆς ἀρχιερατείας Γερασίμου τοῦ Παρδάλη.

Τὸ πρῶτον τῶν ἔγγράφων ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐν Κυδωνία μετόχιον τῆς μονῆς, καλούμενον Ἁγία Φωτεινὴ (Ἁγία Φωθιά), ἀπεκτήθη δὲ κατὰ τὰ τέλη τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καθ' ᾧ ἐν τῷ κώδικι 17 ἱστορεῖται. Ἐξ αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς τύχας τῶν ἰδιωτικῶν ἐκκλησιῶν μεταβιβαζομένων ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν ἢ κληρονόμον, ὡς καὶ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, μανθάνομεν δὲ πλὴν τῶν περὶ Εὐφραΐμ καὶ Ἀρσενίου σημειουμένων, τοὺς ὁποίους ἐγνωρίζαμεν ὡς Κυδωνίας καὶ ἐξ ἄλλης πληροφορίας, τὴν ὑπαρξιν Γερασίμου Κυδωνίας, τοῦ συντάκτου τοῦ ἔγγράφου, ἀγνώστου ἐξ ἄλλης πηγῆς.

¹ Ὑπεστηρίχθη ὅτι τὴν ἰδρυσεν ὁ Γεράσιμος Παρδάλης, ὅτε ἦτο συνοδικός, διὰ ν' ἀναπληροῦται ὑπὸ τοῦ Διοπόλεως εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἀλλ' ὅτι προὔπηρχε τοῦ Καλλίνικου καὶ Διοπόλεως Μελέτιος (1812) δὲν ἐγνώριζεν ὁ ὑποστηρίξας.

² Βλέπε ἀνωτέρω τὰ περὶ τοῦ Κρήτης Γερασίμου Παρδάλη.

³ ΕΕΒΣ Θ' σ. 350.

⁴ Οὗτος ἦτο ἱεροδιάκονος τοῦ Γερασίμου (Ψιλᾶκης, Ἐνθ' ἀνωτ. Γ' σ. 352 καὶ Παπαδοπετράκης, Ἱστορ. Σφακιῶν σ. 178 κ.έ.). Ἐσπούδασεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ ἐγράφετο διδάκτωρ τοῦ δικαίου καὶ διδάσκαλος. Ἦτο ὁ κομιστὴς τῶν ἀφορισμῶν τοῦ μητροπολ. κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως εἰς Σφακιά, ὅπου ἔμεινε τῷ 1802 - 1808, καὶ ὑπηρετεῖ τῷ 1820 - 1821 ὡς διδάσκαλος, μένων εἰς μονὴν τινα, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιστολῆς του. Καίτοι δὲ δὲν ἠνύνησεν ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐπανάστασιν, εἶτα ἀπέξεδύθη τὸ ἱερατικὸν σχῆμα καὶ μετέσχεν αὐτῆς ἐνεργῶς. Τῷ 1822 πληρεξούσιος ὦν ἐγένετο φροντιστὴς τοῦ δικαίου. Διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποστασίαν ὁ Παπαδοπετράκης τὸν ἐχαράκτηρισεν «αὐτόχρημα ἐργαστήριον τοῦ Σατανᾶ, καὶ δοχεῖον πάσης κακίας». Ὁ ἀνήρ ἐστάλη μετὰ τοῦ Δημ. Παρδαλάκη εἰς Πελοπόννησον «παραστάτης» τῆς Κρήτης τῷ 1823 καὶ πολλάκις ὕστερον ἀντεπροσώπευσε τὴν νῆσον (εἰς τὴν ἐν Ἄργει Δ' Ἐθν. Συνέλευσιν 1829 κ.ά.).

Τὸ δευτερον εἶναι συνοδικὸν «ἐπιτίμιον» κατὰ κλεπτῶν καὶ φονέων καὶ τῶν περιθαλπόντων αὐτούς, ἐκδοθὲν διὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐν Σφακίοις ζωκλοπῶν καὶ φόνων, αἰτήσεϊ τῶν ἰδίων κατοίκων. Τὸ τέταρτον εἶναι ἀτομικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Γερασίμου πρὸς τὸν οἰκονόμον τοῦ Σιναϊτικοῦ μετοχίου Μελχισεδέκ, ἣν προσυπογράφει καὶ ὁ ἐν Κων/πόλει μέγας δραγομάνος. Τὸ τρίτον εἶναι πανταχοῦσα γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Πρακτικίδου, ὁμοίαν τῆς ὁποίας ἄλλοτε ἐδημοσίευσα ¹. Τὸ πέμπτον παρέθηκα, καίτοι εἶναι ἀπλοῦν σχέδιον τῆς ἐπιστολῆς τῶν προκρίτων τοῦ Μ. Κάστρου, ἐπειδὴ εἶναι γραμμένον εἰς τὸ 1⁶ καὶ 2^α φ. τοῦ τετάρτου ἐγγράφου, καὶ ἔτι διὰ τὴν διαφώτισιν τῶν κατὰ τὸν Μελχισεδέκ τοῦτον καὶ τὸ ἐν Ἡρακλείῳ μετόχιον τοῦ Ἁγίου Ματθαίου.

Διητήρησα δὲ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν κειμένων, γράψας μόνον μὲ κεφαλαῖα τὰ τοπωνύμια καὶ κύρια ὀνόματα, διεσαφήνισα δ' ἔτι ἐν τοῖς ἀναγκαιοτέροις γλωσσικῶς τὰ ἔγγραφα. Δι' ἀγκυλῶν [] ἔσημειώθησαν αἱ δι' ἄλλης χειρὸς προσθῆκαι (εἰς τὸ ἔγγραφον 2 κυρίως τοῦ Πρακτικίδου), δι' ὄξειῶν δ' ἀγκυλῶν < > αἱ διαγραφείσαι λέξεις.

1 (1777).

Ἱστορία διαλαμβάνουσα περὶ τῆς Παναγίας εἰς Τσουκαλαριά ², οὔσης ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κυδωνίας ἐν Κρήτῃ.

Αὕτη ἡ ἐκκλησία ἦτον παλιὰ καὶ βρόμικη, εἰς δὲ τοὺς, ἀγιγ' οἰκοδομήθη ὑπὸ τινος ἱερέως τὸ ὄνομα Μιχαήλ, ὅστις τὴν ἠΐξησε μὲ τοὺς χορούς καὶ τὸν κουμπέ, καθὼς τὴν βλέπετε· αὐτὸς ἔκτισεν ἐκ θεμελίων καὶ τὸν Ἀρχιστράτηγον εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον καὶ τὸν ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Παναγίαν, ἔκτισε δὲ καὶ ὀσπίτια ἀρκετὰ διὰ τὸν κατὰ καιροὺς ἐφημέριον. Εἰς δὲ τοὺς ἀχμε' ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ ὁ αὐτὸς παπᾶ Μιχαήλ (τὸ αὐτὸ ἔτος ἔγινε καὶ ἡ ἄλωσις τῶν Χανίων καὶ ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν ἀγαρηνῶν). Τὴν δὲ ἐκκλησίαν ἐδέξατο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀντώνιος καὶ αὐτοῦ θανόντος ἔλαβεν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἡ θυγάτηρ τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου, Μαρούλα ὀνομαζομένη. Αὕτη ἔβανεν ἐφημέριον, λαμβάνουσα τὸ ἡμισυ ἀπὸ ὅ,τι ἐσυνάζετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Μετὰ δὲ καιρὸν, ὁ αὐτὸς ἐφημέριος ἀποστατήσας δὲν ἤθελε νὰ δίδῃ τῆς Μαρούλας οὐδέν, καὶ αὕτη στέλνουσα ἄνθρωπον εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν μὲ ἀποδείξεις ὅτι εἶναι ἡ ἐκκλησία πατρογονικὴ τῆς ἔστειλαν ἕνα γράμμα συνοδικὸν καὶ ἀφοριστικὸν μὲ τὸ ὅποῖον τὸν ἐξωστράκισε καὶ ἔβαλεν ἄλλους.

Ἀπέθανε δὲ καὶ αὕτη ἡ Μαρούλα καὶ ἡ ἐκκλησία ἔμεινε ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ παιδὸς αὐτῆς Ἀντωνίου, εἰς τοῦ ὁποίου τὸν καιρὸν τὴν ἤρπασαν οἱ Τούρκοι νὰ τὴν κάμουν μετζίτιον ³. Τότε ἐγάλασαν τὰ ὀσπίτια καὶ ἔβγαλαν

¹ ΕΕΒΣ Θ' σ. 311 - 313.

² Τσουκαλαριά, τὰ νῦν Τσικαλαργιά. Κώμη τῆς Κυδωνίας, ὅπου κατεσκευάζοντο παλαιότερον «τσικάλια» κλπ. πῆλινα ἀγγεῖα.

³ μετζίτιον = τζαμί, τέμενος προσευχῆς.

τάς εικόνας ἀπό τὰς ἐκκλησίας καὶ τοῦ τὴν ἐρῆμωσαν παντελῶς. Ἐπῆγαν οἱ χριστιανοὶ τοῦ χωρίου καὶ τὴν ἐζητοῦσαν, ὅμως τοὺς ἐδίωχναν ἀπράκτους. Κάποιος δὲ παπᾶ Ἰωάννης Δασκαλάκης Μπάλμπης καὶ γενεὰ του ἔχων παρησιάν πρὸς τοὺς ἀγαρηνοὺς, ὑπῆγε καὶ μὲ μεγάλα ἔξοδα καὶ πολλοὺς κόπους τὴν ἐξηγόρασε, δίδοντας τῶν ἀγαρηνῶν χίλια πεντακόσια γρόσια, ἴγουν 1500, τοῦ δὲ Ἀντωνίου Λουκάκη καὶ Μποιποῦ ἔπινομαζομένου, τοῦ ἀπογόνου τῶν κτιτόρων, ἔδωκε καὶ αὐτοῦ γρόσια πεντακόσια, ἴγουν 500.

Λαμβάνοντας γοῦν ὁ παπᾶ Ἰωάννης τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν ἐπιστασίαν του, ἔκαμεν εἰκόνας καὶ ἱερὰ καὶ βιβλία καὶ τὴν ἐστολίσειν ἀπὸ εἴτι ἔχρηάζετο, ἐσκέπασε καὶ ἕνα ὀσπίτιον καὶ ἐκάθησεν εἰς αὐτὸ καὶ ἐφημέρευε τὴν ἐκκλησίαν αὐτὴν χρόνους ἰβ'. Εἶτα ἐκοιμήθη καὶ αὐτὸς ἐν Κυρίῳ ἀφε', ὢν ἐπίσκοπος Κυδωνίας ὁ κύρ Ἀρσένιος, ὅστις μετ' ὀλίγον καιρὸν ἐτελεύτησε καὶ ἔγινε ὁ κύρ Εὐφραῖμ, ὅστις ἐκυρίευσεν αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἐπώλησε κάποιου παπᾶ-Γεωργίου ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου Τσικαλαρίων. Ἐπῆγεν ἡ πρεσβυτέρα τοῦ παπᾶ Ἰωάννου φέρουσα ὁμοῦ καὶ τὰ ὄρφανὰ τῆς τέκνα (ὁποῦ εἶχε τέσσαρας υἱοὺς), ὅμως τὴν ἀπέβαλεν ὁ δεσπότης· στέλλουσι λοιπὸν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν ἀνθρωπον καὶ φανερώουσι τὴν ἔξαγορὰν καὶ τὸ ἄδικον ὁποῦ τοὺς γίνεται καὶ γενομένης συνόδου ἔκριναν εὐλογον νὰ δοθῆ ἄλλο πάλιν ἡ ἐκκλησία εἰς τὰ ὄρφανὰ τοῦ παπᾶ Ἰωάννου, δίδοντάς του ἐκεῖνο τὸ συνοδικὸν ὁποῦ εὐρίσκειται ἕως τῆς σήμερον καὶ οὕτω μὲ ἔξοδον διακοσίων γροσίων πάλιν τὴν ἔξανάλαβαν.

Εἶτα ἔγινεν ὁ ἕνας υἱὸς τοῦ παπᾶ Ἰωάννου ἱερομόναχος 1725 καὶ ἐφημέρευεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν χρόνους κη'. Εἰς τοῦ ὁποίου τὸν καιρὸν ἀφιερῶθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλιές ρίζες 100 καὶ δύο ὀσπίτια καὶ ἱερὰ ἀρκετὰ, εἰς δὲ τοὺς ἀψνα' ἔγιναν δύο ἱερεῖς ἔγγονοι τοῦ παπᾶ Ἰωάννου τοῦ ἀγοραστοῦ, Μανουὴλ καὶ Ἰωάννης ὀνομαζόμενοι, αὐτοὶ οἱ δύο ἐφημερεύοντες χρόνους ἱκανοὺς καὶ εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν ἀφιερῶθησαν πάλιν ἐλιές ρίζες 80 καὶ ἕτερα ἱερὰ. Ὁ παπᾶ Ἰωάννης ἐξώδευσε καὶ ἔκαμε τὰ τέμπλα, τὰ διάστυλα καὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὴν θύραν καὶ ἄλλα, ἀνεκαίνισε δὲ τὰ ὀσπίτια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐξώδευσε ὑπὲρ τὰ πεντακόσια γρόσια.

Ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ παπᾶ Μανόλης ἀψος' (;) καὶ οἱ Τοῦρκοι ἔφεραν ἄλλον παπᾶ καὶ ἔβαλαν εἰς τὸ ποδᾶρι του. Αὐτὸς ὡς διεστραμμένος ὁποῦ ἦτον δὲν ἄφησεν εἰς τὸν καιρὸν του νὰ γίνῃ κανένα καλὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔκαμε δὲ καὶ αὐτὸς χρόνους δέκα ὁμοῦ μὲ τὸν παπᾶ Ἰωάννην, πλην ἡ θεία δίκη τὸν ἐπρόφθασεν εἰς τὸν δρόμον, ὁποῦ ἐπεριπάτει τὴν μεγάλην Παρασκευὴν ἐβγαίνοντας ἀπὸ τὰ Χανιά τοῦ ἀπῆντησεν ἕνας Τοῦρκος καὶ τὸν ἐθανάτωσε χωρὶς αἰτίαν.

Ὑστερον ἐπῆγε ὁ παπᾶ Ἰωάννης εἰς τὸν ἅγιον Κυδωνίας κύρ Γεράσιμον καὶ ἔδειξε τὰ γράμματα τὰ πατριαρχικὰ καὶ ἄλλα ὁποῦ εἶχεν ἀπὸ τοὺς γονεῖς του καὶ ἔχοντας καὶ υἱὸν νὰ ἱερωθῆ τοῦ ἔδωκεν ὅλην τὴν ἐκκλησίαν

μετὰ τῶν ἀφιερωμάτων τῆς, πλὴν ἐξώδευσε, πάλιν ἕως γρόσια τετρακόσια, τὰ ὁποῖα ἔλαβον οἱ Τοῦρκοι ἀποζ' Μαΐφ».

Ὁ Κυδωνίας Γεράσιμος βεβαιοῖ.

2.

(*Ἀρχιερατικὸν Ἐπιτίμιον κατὰ κλεπτῶν [καὶ φονέων]
καὶ περιθαλιπόντων αὐτοῦς. 1812. Εἰς φύλλον 0,31×0,44.*)

† Γεράσιμος Μητροπολίτης Κρήτης ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος Ἐνδρώπης.

† Ἐυλαβέστατοι Ἱερεῖς οἱ ψάλλοντες εἰς τὸ Καστέλλι τῶν Σφακιῶν ¹, τιμιώτατοι καπεταναῖοι, χρήσιμοι γέροντες καὶ λοιποὶ ἀπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, τέκνα ἐν κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία, καὶ συγχώρησις. Ἐπειδὴ ἐπληροφορήθημεν ἀπὸ τὸ κοινὸν ὑμῶν γράμμα, καὶ ἐσφραγισμένον μὲ τὴν κοινὴν βούλλαν τοῦ Καστελιοῦ τῶν Σφακιῶν, ὅτι φωτισθέντες παρὰ Θεοῦ ἐσυμφωνήσατε ὅλοι κοινῶς, Ἱερεῖς καὶ κοσμικοὶ, καπεταναῖοι καὶ προεστοί, ὅτι ἐὰν τινὰς ἐξ ὑμῶν, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, ἤθελε τολμήσῃ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ κλέψῃ ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου ἢ ὄζον ἢ ἄλλο τι ² [ἢ ἤθελεν ἀποτολμήσῃ νὰ φονεύσῃ τινὰ] πράγμα πολὺ ἢ ὀλίγον καὶ ἤθελε φοραθῆ καὶ μαρτυρηθῆ κλέπτης [ἢ φονιγὰς] τούτου τὸ μὲν κινήτὸν πράγμα νὰ λαμβάνῃ ἢ κοινότης ὑμῶν εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ ἀρπαχθέντος καὶ κλεφθέντος πράγματος, τὸ δὲ ἀκίνητον νὰ δίδεται εἰς τὸν πανεκλαμπροενδοξότατον δευτεράτῳ ³ ἐφένδῃ μας διὰ τὸν τζερεμέν ⁴ του καὶ κατὰ τὴν συμφωνίαν σας ταύτην ἐξεδόθη καὶ πανένδοξος προσκυνητὸς διβὰν δεσκερές ⁵, παρὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου δευτεράτῳ ἐφένδῃ μας, εἰς βεβαίωσιν καὶ πίστωσιν τῆς συμφωνίας σας. Ἐπὶ τούτοις δὲ ζητεῖτε καὶ παρ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικὸν φρικτὸν ἐπιτίμιον, κατ' ἐκείνων ὅπου ἤθελαν κλέψῃ ποτὲ τὸ πράγμα ἄλλου ἀνθρώπου [ἢ φονεύσῃ ἄλλον τινὰ] καὶ κατ' ἐκείνων ὅπου ἤθελον διαφενδύσῃ ἢ ὑπερασπισθῆ αὐτοὺς τοὺς κλέπτας καὶ ἀρπαγὰς [καὶ φονεῖς] καὶ ἐναντιωθῆ εἰς τὴν κοινὴν ὑμῶν ὠφέλιμον συμφωνίαν. Τούτου χάριν γράφοντες ἀποφαινόμεθα ἐν ἀγίῳ πνεύματι μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἐπισκόπων τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα ὅποιος τῶν χριστιανῶν [τῶν κατοικούντων εἰς τὸ Καστέλλιον τῶν Σφακιῶν] μικρὸς

¹ Καστέλλι Σφακιῶν, ὁ Μπρόσγιαλος, ἡ νῦν Χώρα Σφακιῶν. Χωρίον παραθαλάσσιον, ἔδρα τῆς ἐπαρχίας. Ἐκαλεῖτο δὲ Καστέλλι ἀπὸ τοῦ ἐνετικῆ φρουρίου.

² Παροιμιώδης εἶναι ἡ ἐπίδοσις τῶν ἄλλως εὐγενῶν καὶ ἡρωϊκῶν σφακιανῶν εἰς τὴν ζωοκλοπὴν, ὀφειλομένη εἰς τοῦ ἐδάφους τὸ ἀπότομον καὶ τῶν ποιμνίων τὴν ἐκτροπὴν.

³ Δευτεράτῳ, (ὁ κρατῶν τὰ δεφτέρια) ἀνώτατος οἰκονομικὸς ὑπάλληλος.

⁴ Τζερεμές, ἡ ζιμία, ἡ ἀποζημίωσις.

⁵ Διάταγμα τοῦ ἐν Κων/λει διβανίου, τῆς κυβερνήσεως δηλονότι.

ἢ μεγάλος, νέος ἢ γέροντας, ἤθελε τολμήσῃ ἀπὸ τῶρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ κλέψῃ ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου ζῶον ἢ πρᾶγμα, πολὺ ἢ ὀλίγον [< ἢ φονεύσῃ τινὰ >] ἢ ἀπὸ τὸ Καστέλλιον ἢ ἀπὸ τὰ πέριξ χωρία, ἢ φονεύσῃ τινά,] καὶ ὅποιος ἤθελε διαφενδεύσῃ καὶ ὑπερασπισθῆ τοῦτον τὸν κλέπτην καὶ ἄρπαγα [καὶ φονέα] φανείς ἐναντίος εἰς τὴν κοινωφελῆ ἡμῶν κοινὴν συμφωνίαν σας, οἱ τοιοῦτοι ὅποιοι καὶ ἂν εἶναι, ὡς κλέπται ἄρπαγες < καὶ > ἄδικοι [καὶ φονεῖς] ἐχθροί τε καὶ πολέμιοι τοῦ Καστελιῦ τῶν Σφακιῶν, τῆς πατρίδος αὐτῶν καὶ τῶν χριστιανῶν εἶψαν ἀφορισμένοι παρὰ θεοῦ κυρίου παντοκράτορος, καταραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι, καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτοι, αἱ πέτραι καὶ ὁ σίδηρος λυθῆσονται αὐτοὶ δὲ μηδαμῶς, κληρονομήσῃεν τὴν ἄεθρον τοῦ Γιεζῆ καὶ τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα [σχειθίει ἢ γῆ καταποίσι καυτοὺς ὡς τὸν Δάθαν καὶ Ἄβιρον], ἠκόντες¹ εἶψαν καὶ τρέμοντες ἐπὶ τῆς γῆς ὡς Κάϊν, ἢ ὀργὴ τοῦ θεοῦ εἶη ἐπάνω εἰς τὰς κεφαλὰς καὶ εἰς τὰ πράγματα καὶ εἰς τὰ ζῶα αὐτῶν, καὶ προκοπὴν οὐ μὴ ἴδοιεν πώποτε εἰς ὅσα ἐργάζονται, ἄγγελος κυρίου καταδιώξῃ αὐτοὺς [ἐν φλογίνῃ ρομφέα] ἐπὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν· ἐὰν δὲ καὶ φοραθῶσι προφανῶς κλέπται καὶ ἄρπαγες [καὶ φονεῖς] καὶ διαφενδευταὶ καὶ ὑπερασπισταὶ τῶν κλεπτῶν, εἶψαν ἔξω τῆς Χριστοῦ ἐκκλησίας· μηδεὶς τῶν ἱερέων θυμιάσῃ ἢ ἀγιάσῃ ἢ μνημονεύσῃ μετὰ θάνατον, αὐτούς τε καὶ τὰς φαμελίας αὐτῶν [ἐν βάρει ἀργίας καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ]. Οὕτω γενέσθω ἐξ ἀποφάσεως, ἵνα καὶ ἡ παρ' ἡμῶν εὐχὴ καὶ εὐλογία εἶη μετὰ πάντων ἡμῶν.

,αωιβ^ω μαῖτου κθ^η

† Ὁ Κρήτης Γεράσιμος

Ὁ Κνωσοῦ Γεράσιμος

Ὁ Ἀρκαδίας Νεόφυτος

Ὁ Χερρονήσου Ἰωακείμ

Ὁ Διοπόλεως Μελέτιος

Ὁ Λάμπης Ἰερόθεος

Ὁ Σιτειίας Ζαχαρίας

3.

(Πανταχοῦσα 1815, Μαῖον 2. Δίφυλλον 0,15 × 0,42).

Οἱ ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν διαλάμπο[ν]τες ἀστέρες θεόφωτοι τοῦ νοητοῦ στερεώματος, <οἱ ἀπανταχοῦ διατελοῦντες> Πανιερώτατοι καὶ Θεοπρόβλητοι Μητροπολίται καὶ <ὑπέριμοι> ἀρχιεπίσκοποι, Θεοφύλακτοι καὶ σεβασμιώτατοι ἐπίσκοποι, πανοσιώτατοι Οἰκονόμοι καὶ Πρωτοσύγκελλοι, Καθηγούμενοί τε καὶ Προηγούμενοι, τῶν Ἱερῶν <καὶ εὐαγῶν> σταυροπηγιακῶν καὶ ἐνοριακῶν Μοναστηρίων, σοφολογιώτατοι Διδάσκαλοι καὶ Ἱεροκήρυκες, ὀσιώτατοι Ἱερομόναχοί τε καὶ Μοναχοὶ <ἐντιμώτατοι κληρικοὶ ἐκάστης ἐπαρχίας> εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, <καὶ ὀσιώτατοι Ἱερομόναχοί τε καὶ μοναχοί, λογιώτατοι Διδάσκαλοι> εὐγενέστατοι ἄρχοντες, ἐντιμώτατοι κληρικοὶ, τίμιοι γέροντες καὶ προεστῶτες <πὸλ> ἐκάστης πόλεως καὶ κωμοπόλεως <καὶ>

¹ Βεβαίως στένοντες.

τιμιώτατοι <χρησιμώτατοι> πραγματευταὶ <καὶ> θεοκυβέρνητοι караβοκύριοι καὶ ναῦται, χρησιμώτατοι πρωτομαΐστορες καὶ μαΐστορες παντοίας τέχνης καὶ ἐπιτηδύματος, θεοδίδακτοι γεωργοὶ καὶ <καὶ> ζευγολάται, τίμιοι γέροντες καὶ προεσιῶτες > καὶ λοιποὶ ἀπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοί, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες νέοι καὶ γέροντες, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι <ἔθνος ἅγιον, βασιλείον Ἱεράτευμα> μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν εὐσέβειαν, καὶ υἱοὶ τοῦ θεοῦ κατὰ τὴν χάριν, ἡμῶν δὲ ἀδελφοὶ κατὰ πνεῦμα περιπόθητοι, χαίρετε ἐν κυρίῳ, ὑπὸ τῆς παντοδυναμίου δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου σκεπόμενοι τε κατ' ἄμφω καὶ φυλαττόμενοι!

Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι κατὰ τὴν νῆσον Κρήτην, ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Χερρονήσου, εὐρίσκεται κώμη τις, Ἀιτάνια ὀνομαζομένη, ἐν ἣ κεῖται ἱερὸς ναός, ἐπ' ὀνόματι τιμώμενος τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καθ' ὃν πανηγυρίζεται ἡ πάνσεπτος αὐτῆς κοίμησις, ὅστις καθ' ἑκάστην βρῦει πηγὰς θαυμάτων. Ἐφάνη δὲ πρὸ χρόνων καὶ ἐν σημείον κυκλικόν, <ἐκ μέρους τοῦ καμπαναρίου ὡσὸν σφαῖρα> ἐξελθὼν ἔνδοθεν τῆς σκέπης τῆς ἐκκλησίας φαινόμενον ὡσπερ Ἰσκιος ὁ ὁποῖος κατ' ὀλίγον κινούμενος <ἄνωθεν τῆς> ἔξωθεν τῆς ὁροφῆς <τῆς> κατευθεῖαν μεταξὺ πολλῶν χρόνων ἔφθασεν ἤδη εἰς τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ βήματος· ὁ αὐτὸς φαινόμενος νύκτα τε καὶ ἡμέραν, ὅπου καὶ ἴσταται μέχρι τῆς σήμερον. Πρὸ δὲ τοῦ φοβεροῦ σεισμοῦ¹ τοῦ ἐπακολουθήσαντος ἐνταῦθα ἐν τῇ Κρήτῃ κατὰ τὸ αὐθ^{ον} ἔτος, φεβρουαρίου α^π ἔσειετο μία τῶν ἀργυρῶν κανδήλων, τῆς Ἱεράς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, χρόνου ἑνὸς δλοκλήρου διάστημα, προδηλοῦσα τὸν μέγαν ἐκεῖνον καὶ φοβερὸν σεισμόν, ἐκ τοῦ ὁποῖου κατηδαφίσθησαν πολλὰ τῶν χωριῶν, καὶ μάλιστα ἡ ἄνω ρηθειῖσα κώμη (Ἀιτάνια)² <ἐφ' ἣν> ἐν ἣ δὲν ἔμεινε λίθον ἐπὶ λίθον, πλὴν τοῦ Ἱεροῦ ναοῦ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ὅστις ἔμεινεν ὀλοτελῶς ἀβλαβής. Μετὰ δὲ τὴν ἀπειλὴν τοῦ σεισμοῦ, ἐστάθη ἀκίνητον τὸ κανδήλιον ἡμέρας εἴκοσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἤρχισε πάλιν νὰ σείεται σταυροειδῶς μέχρι τῆς σήμερον. Ἐξέροχεται δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εὐωδία ἄρρητος καὶ γλυκυτάτη· ἀναβρῦει δὲ καὶ ἐκ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ Ἱεροῦ τούτου ναοῦ ὕδωρ ἁγιάσματος, θεραπεῦον πᾶσαν νόσον τῶν μετὰ πίστεως καὶ πόθου προσερχομένων, καὶ λαμβανόντων ἔξ αὐτοῦ. Ἐκ τούτων οὖν καὶ ἐτέρων θαυμασίων εὐλαβούμενοι πάντες οἱ εὐσεβεῖς τὴν Θεοτόκον, προστρέχουσι καθ' ἑκάστην, λαμβάνοντες ἔπειτα τὸ ποθούμενον· ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ εἶναι ὀλίγον χαλασμένος ὁ ναός, καὶ μικρός, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἀπεριτοίχιτος, ἡμεῖς φωτισθέντες ὑπὸ τῆς Θεοτόκου,

¹ Οὗτος κατὰ Σταυρ. ΣΚ. σ. 108 (ἀντλοῦντα ἐκ τοῦ Raulin, Description physique de l'île de Crète) ἐγένετο τῇ 4/16 Φεβρουαρίου 1810, ἡ κατ' ἄλλους τῇ 16 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Νῦν προστίθεται καὶ ἡ παρῴσα πληροφορία.

² Ἡ Ἀιτάνια κατεστράφησαν καὶ κατὰ τὸν σεισμόν τῆς 30/12 Ὀκτωβρίου 1856 (Σταυρ. ΣΚ. σελ. 109)

ἀπεφασίσαμεν νὰ τὸν μεγαλώσωμεν μὲ παρεκκλήσιον, εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἰερομάρτυρος Χαλαλάμπους καὶ νὰ τὸν περιτειχίσωμεν γύρωθεν μὲ τεῖχος, καὶ κελλία, καὶ ἄλλα ἔτι οἰκοδομήματα, διὰ τὴν ἡσυχίαν, καὶ ἀνάπαυσιν τῶν καθ' ἐκάστην προσερχομένων προσκυνητῶν, διὰ τὰ ὁποῖα ὡς συμπεραίνομεν δὲν ἐξαρκούσι μὴ τε δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια, εἰς τὰ διάφορα χρειώδη καὶ ἀναγκαῖα τῶν νέων τούτων οἰκοδομημάτων καὶ εἰς τὰς αὐθεντικὰς αὐλάς, καθὼς ἡ ἐπιχείρησις τοῦ ἔργου μᾶς βεβαιοῖ. Μὴ δυνάμενοι λοιπὸν νὰ ἐξοικονομήσωμεν ἐνταῦθα τὰ βαρῦτατα ταῦτα ἔξοδα, διὰ τὴν στενοχωρίαν καὶ πτωχείαν τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν, ἣν ἔχουσιν ἐκ τῶν καθημερινῶν βαρυτάτων δοσιμάτων, ἔγνωμεν μετὰ θεὸν προσδραμεῖν εἰς τὰ φιλελεήμονα καὶ φιλοικτίρμονα σπλάγχνα ὑμῶν τῶν φιλελεημόνων καὶ ἀδελφῶν χριστιανῶν, χάριν ἐλέους καὶ βοηθείας· καὶ δὴ ἐκλεξάμενοι κοινῇ ψήφῳ τὸν παρόντα τιμιώτατον ἐπίτροπόν μας κύρ Μάρκον, ἄνδρα τίμιον, συνέσει τε καὶ φρονήσει κεκοσμημένον, ἀποστέλλομεν τὴν αὐτοῦ τιμιότητα πρὸς τὴν ὑμετέραν φιλάδελφον ἀγάπην.

Δεόμεθα τοίνυν καὶ παρακαλοῦμεν θερμῶς πάντας ὑμᾶς, ὅπως ἀποδεξάμενοι αὐτὸν μὲ τὴν συνήθη χριστομίμητον ὑμῶν προαίρεσιν, ὁ μὲν ἔργῳ, ὁ δὲ λόγῳ συνδράμητε καὶ βοηθήσητε αὐτῷ, καὶ ἐλεημοσύνην παρέξητε, ὁ μὲν πρόθεσιν, ὁ δὲ σαραντάριον, ἕτερος δὲ ἀδελφάτον, ἄλλος δὲ σκευὸς τι ἱερὸν, καὶ ἄμφιον, ἕκαστος καθὰ δυνάμεως ἔχει καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τῷ ἱερῷ τούτῳ ναῷ χρειώδη, καὶ τῷ θεῷ εὐπρόσδεκτα, καὶ ὑμῖν τοῖς παρέχουσιν ἐπωφελεῖ καὶ σωτήρια. Οὕτως οὖν ποιήσατε ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ περιπόθητοι, ἵνα διὰ τῆς ὑμετέρας εὐποιίας δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς ἀπαρτίσαι καὶ ἐξοικονομῆσαι τὰ ἀφενκα καὶ βαρῦτατα ταῦτα ἔξοδα, διὰ νὰ παρακαλοῦμεν ἀκαταπαύστως τὴν παντάνασσαν ἀειπάρθενον Δέσποιναν, νὰ μεσιτεύῃ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτῆς υἱόν, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ θεόν, διὰ τὴν ὑγίειαν καὶ εὐτυχίαν σας, τόσον σωματικὴν, ὅσον καὶ ψυχικὴν· διὰ νὰ μακαρίζεσθε καὶ νὰ μνημονεύησθε ὡς κτίτορες τοῦ ἱεροῦ καὶ πανσεβάστου τούτου ναοῦ, καὶ νὰ ἐπιβρέχη πρὸς ἡμᾶς ὁ πλουσιόδωρος καὶ μισθαποδότης θεὸς οὐρανίου ἐπιτροπῆς τῶν χαρίτων αὐτοῦ, ἐπιχορηγῶν εἰς τοὺς εὐλογημένους οἴκους ὑμῶν τὴν εὐλογίαν Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, εὐλογῶν τὰς εισόδους καὶ ἐξόδους ὑμῶν, καὶ τέλος ἀξιώσατε πάντας ὑμᾶς τῆς μερίδος τῶν σωζομένων, τῆς χαρᾶς τῶν ἐκλεκτῶν, τῆς ἀλήκτου τροφῆς, τῆς ἀκηράτου ζωῆς, καὶ αἰδίου μακαριότητος, ἐν τῇ ἐπουρανίῳ καὶ ἀτελευτήτῳ αὐτοῦ βασιλείᾳ· ἀμήν.

·αωιε^φ Μαΐου β^φ

4. Ἐπιστολή (ἀχρονολόγητος).

† Πανοσιώτατε ἅγιε ἔξαρχε κύρ Μελχισεδέκ! Τὴν πανοσιότητά σου ἐν Κυρίῳ εὐχόμενοι ἠδέως προσαγορεύομεν. Τὸ ἀπὸ θ'ης αὐγούστου γράμμα

σου ἐλάβομεν σήμερον τῇ ιδ^η τοῦ ἰδίου καὶ εἶδομεν τὰ ὅσα μᾶς γράφεις. Ἰδοὺ ὁποῦ στέλνομεν ἀπὸ μέρους μας ἓνα ἀρζουχάλι¹ πρὸς τὸν ὑψηλότατον πασᾶ ἐφένδη μας, τὸ ὁποῖον νὰ δώσης μόνος σου, καὶ ἀφοῦ φιλήσης τὴν ποδιά του ἐκ μέρους μας νὰ τοῦ δώσης νὰ καταλάβῃ ὅτι ὁ δοῦλος του ὁ πατριάρχης καὶ τὸ δεμασίτι² τῶν μητροπολιτῶν ὁποῦ εὐρίσκεται εἰς τὴν Πόλιν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δώσουν εἰς τὸ ὑψηλὸν δεβλέτι ἄρζι³ ψεύτικον, καὶ νὰ ζητῇ μαλιμηρί⁴, ἀπὸ ἐκείνους ὁποῦ δὲν χρεωστοῦν· αὐτὸς ὁ Δημήτρης ἀπ' ἀρχῆς τέτοια ψεύματα προβάλλει, πότε μᾶς λέγει πῶς τὰ ἔστειλεν ὁ θεῖος του, καὶ πότε πῶς αὐτὸς δὲν χρεωστεῖ διὰ νὰ δώσῃ ἀλλὰ ὁ πατριχανὲς⁵, ἔχει τερκενάρι⁶ καὶ εἶναι γραμμένον ποῖος χρωστεῖ καὶ ποῖος δὲν χρωστεῖ, καὶ ψεύματα ποτὲ δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἴπῃ ὁ πατριάρχης καὶ νὰ ζητῇ νὰ πάρῃ ἀπὸ ἐκεῖ ὁποῦ δὲν ἔχει νὰ πάρῃ. Ἐπιμελήσου ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ γενοῦν ταξίλι⁷ διὰ νὰ φανῇ καὶ ἡ πανοσιότης σου εὐπρόσωπος εἰς τὴν ἱερὰν Σύνοδον· μεχτοῦπι⁸ ὁ πασᾶς ἤθελε νὰ μᾶς δώσῃ, πλὴν κοιμᾶται ἀκόμη, καὶ κατόπι αὐτὰ τὰ ἄσπρα θέλομε σοῦ τὸ προφθάσει ἂν γένη χρεία. Τὸ κεραλενιὸ ἦταν καλὰ νὰ μὴν ἀνακατώνεται εἰς αὐτὴν τὴν δουλεία, διατὶ ἔμπορεῖ νὰ τῆς ἔλθῃ κανένα ἀφοριστικὸν συνοδικόν, καὶ ἐντρεπόμεθα διατὶ εἶναι συγγενῆς μας· σὲ λυπούμεθα πῶς κοιμᾶσαι ἐπάνω εἰς ταῖς τάβλαις, καὶ ὁ θεὸς νὰ σὲ γλυτώσῃ μίαν ὥραν προτῆτερα.

Τὸν σιῶρ Χαϊμάκην μὲ ὄλην του τὴν φαμελιὰν καὶ τὴν ἀρχόντισσάν του ἀκριβῶς χαιρετοῦμεν, εὐχῆθημεν καὶ τὸν υἱόν της, δὲν ἤξεύρομεν ὅμως ἂν ἔχῃ εἰς ὑπόληψιν τὰς εὐχὰς μας. Ὁ σαῆς⁹ στέλνεται μαξοῦς¹⁰ καὶ νὰ μᾶς γράψῃς μὲ τὸν ἴδιον τὰ πάντα, ἡ δὲ παρ' ἡμῶν εὐχὴ καὶ εὐλογία εἶναι μετὰ τῆς πανοσιότητός σου.

Τῇ ιδ^η αὐγούστου

† Ὁ Κρήτης Γεράσιμος εὐχέτης σου ἐν ΧϞ

Ὁ ἄρχων Δραγουμάνος τὴν προσκυνεῖ

1 Arsehal τουρκ. ἔκθεσις καταστάσεως, ἀναφορά.

2 Τζεμότ = ἡ σύνοδος.

3 Ἄρζι = ἀναφορά, ἀρτζουχάλι.

4 Μαλιμηρί = φόρος ἰδιοκτησίας.

5 Πατριχανὲς = τὸ πατριαρχεῖον.

6 Τερκενάρι = περιθώριον, πρᾶξις γινομένη εἰς τὴν γωνίαν τοῦ ἐγγράφου.

7 Ταξίλι = εἰσπραξις, μελέτη.

8 Μαχτοῦπι = ἔγγραφον, γράμμα· ἐξ οὗ καὶ χαζιρμαχτοῦπι = ἔτοιμος ἐπιστολή.

9 Σαῆς, ὁ = ὁ ταχυδρόμος.

10 Μαξοῦς = ἐπίτηδες. Καὶ τῶν δέκα ἀνωτέρω τουρκ. λέξεων τὴν ἐξήγησιν ὀφείλω εἰς τὸν τουρκομαθῆ δημοσιογράφον κ. Κ. Γ. Φουρνάρακην.

5.

(*Σχέδιον ἐπιστολῆς πρὸς Γεράσιμον Παροδάλην (ἀχρονολόγητον).*
Περὶ τῶν οἰκονόμων τοῦ σιναϊτικοῦ μετοχίου Ἑρακλείου.)

*Τὴν ὑμετέραν σεβασμίαν Πανιερότητα ὡς εἰκὸς προσκυνοῦντες τὴν πανιε-
 ρον αὐτῆς δεξιὰν εὐλαβῶς κατασπαζόμεθα.*

† Καὶ μετὰ τὰς ταπεινὰς ἡμῶν προσκυνήσεις καὶ εἶδησιν τῆς δεσποτι-
 κῆς ἡμῖν ἀγαθῆς αὐτῆς ὑγιείας δηλωποιοῦμεν τῇ σεβασμιότητι της, ὅτι ἐξαί-
 φνης καὶ παρ' ἐλπίδα εἶδωμεν νὰ ἔλθῃ νέος οἰκονόμος εἰς τὸ ἐδῶ εὐρισκό-
 νον Σιναϊτικὸν μετόχιον, τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ
 Ματθαίου, ἀντὶ τοῦ κυρ Μελχισεδέκ, παρ' ἐλπίδα δὲ λέγωμεν, διότι ὄντες
 πληροφορημένοι, ἠξερῶμεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς ἡμῶν σεβασμιώτατος ἅγιος
 Κρήτης προέγραψεν εἰς τὴν τζουβενίαν¹ τῶν ἁγίων πατέρων καὶ τοὺς ἡξίου
 νὰ ἀφήσωσιν <εἰσέτι> ἐν ταξίδιον εἰς τὸν κυρ Μελχισεδέκ, ἐπειδὴ καὶ κατε-
 ξοδεύθη εἰς τινὰ ἀναγκαῖα μουμέξα² κατεχρεώθη τότε ὡς πέντε χιλιάδες
 γρόσσα ὄντων καὶ τῶν χρόνων δυστυχῶν καὶ ἀκάρπων, καὶ εἰς τοῦτο τὸ
 ταξίδι ἀνιμπορέση καὶ ἐξηκονομήση καὶ ἀπληρόση τὸ χρέος του καὶ μετὰ
 τοῦτο νὰ ἀπέλθῃ ἢ πανοσιότης του εἰς τὴν τζουβενίαν καὶ νὰ τὸ ἀφίση
 πάλιν ἐλεύθερον, νὰ τὸ εὖρη ὁ διάδοχός του καὶ ἄνευ χρέους καὶ τὰς ἐκκλη-
 σίας οὐ μόνον ἀνακαινισμένας, ἀλλὰ καὶ ἐγκεκοσμημένας, καθὼς οὐδέποτε
 ἦσαν, καὶ τὰ γύρωθεν κελλία καὶ ὄντάδες διορθωμένα καὶ ἀνακαινισμένα,
 καὶ μὲ ὅλας τὰς δυσκολίας καὶ οὕτως χωρὶς χρέος καὶ διορθωμένον ἀφήσας
 τὸ μετόχιον νὰ φανῇ καὶ τῆς πανοσιότητός του ἢ προκοπῆ, καὶ νὰκούση
 εὐχαριστίαν διὰ τὰ ὅσα καλὰ εἰς αὐτὸ ἔκαμε, καὶ διὰ τὰς ὅσας δυσκολίας εἰς
 τόσους χρόνους εἰς τὴν ἀκανθῶδη Κρήτην ἐτράβιξε. ἀλλὰ εἰς τοῦτο ὁ ἀρχιε-
 ρεὺς μας δὲν εἰσηκούσθη· ἀλλ' ἐστάλη ἄλλος οἰκονόμος. <καὶ> μὲ ὄλον τοῦτον
 ἐδέχθη ὁ κυρ Μελχισεδέκ κατὰ τὴν συνήθειαν, τοῦ ἐπαράδωσε τὸ μετόχιον
 μὲ ἀβεντάριον³ ἐπειδὴ δὲν εἶχε <εἰσέτι> χρεώσει εἰσέτι ἐπλήρωσε διὰ προλα-
 βόντως ἐξοδά του γρ. 3240: ἐκρίθη εὐλογον νὰ τὰ πληρώσῃ ὁ νέος οἰκονό-
 μος, ὁ ὁποῖος λαμβάνει τὸ μετόχιον, χωρὶς νὰ θέλῃ κανένα ἔξοδον καὶ ἐν
 ἡμέροις χρόνοις, καὶ κατὰ τὸ εἰσόδημα ἠῦξημένον. Ὁ Μελχισεδέκ ἐπειδὴ μὲ
 παντοίους τρόπους ἔπασχε νὰ δίδῃ εἰς τοῦτο αὔξησιν καὶ ἡμεῖς δὲ διὰ χατῆρι
 τοῦ μοναστηρίου καὶ τῆς πανιερότητός της τὸν ἐδέχθημεν, μὲ ὄλον ὅπου
 ἐπαραπονέθημεν, διατὶ ὁ ἀρχιερεὺς μας γράψας δὲν εἰσηκούσθη, ἀλλ' ἔγινε
 ὄλον τὸ ἐναντίον, δὲν ἠξερῶμεν διατὶ· ἀλλ' ὡς φαίνεται διὰ κάποιον πάθος ἦτε
 ταυτοῦ τοῦ Μελχισεδέκ ἢ διὰ νὰ ἀποδείξωσιν οἱ ἅγιοι πατέρες ὅτι μήτε ἀξιώσεις

¹ Τζουβενία, ἢ = ἡ σύναξις τοῦ ὄρους Σινᾶ.

² Μουμέξα = δοσίματα, ἔξοδα.

³ ἀβεντάριον = inventario, μὲ πρωτόκολλον.

μήτε συμβουλὰς τῶν κατατόπων ἀρχιερέων δέχονται, τὰ ὁποῖα αὐτὰ βλέποντες καὶ νοοῦντες ἡμεῖς διὰ τοὺς ὁποίους θπάρχει καὶ ὁ Ἅγ. Ματθαῖος, ἔρχεται καὶ οἰκονόμος, βλέποντες καὶ νοοῦντες, καὶ ἀποναρκῶμεν καὶ ἀνευλαβούμεθα, τὸ ὁποῖον δὲν προξενεῖ κἀνενα καλὸν μήτε εἰς τὸ ἱερὸν μοναστήριον μήτε εἰς τοὺς οἰκονόμους μήτε εἰς ἡμᾶς. Ἡμεῖς πρὸ χρόνων ἐγράψαμεν κατὰ τοῦ οἰκονόμου Μελχισεδὲκ καὶ ἐζητήσαμεν παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων <νὰ τὸν σικώσωσιν> νὰ στείλωσιν αὐτῷ αὐτοῦ ἄλλον διότι διὰ τὰ νιτερέσα τοῦ ἁγίου Ματθαίου ἐσύγχιζε [καὶ ἐ]πειράζε τὴν πολιτείαν μας καὶ μὲ ὄλους ἡμᾶς σχεδὸν ἔγινε ἐχθρός, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ μοναστήριόν του, τρόπον τινὰ τὴν ὑπόληψιν ὕστερον δὲ καὶ ἡμεῖς βλέποντες τὸν ἀνακαινισμόν τὸν ὁποῖον ἔκαμνε εἰς τὸ μετόχιον καὶ ὅτι ἄλλως νὰ κάμῃ δὲν ἠμποροῦσε παρεβλέψαμεν εἰς τὸ ἔξῃς, καὶ ἐπέρνα ἢ πανοσιότης του μὲ ἡμᾶς ἤσυχα καὶ ἀγαπημένα καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες μήτε κατ' αὐτοῦ γράψαντας εἰσήκουσαν μήτε εἰς τὸν ἀρχιερέα μας ὑπὲρ αὐτοῦ, ἔστωσαν ἐν θυγαίᾳ, ἐκτελοῦντες ἀείποτε τὸ ὅτι εἰς τὴν πανοσιότητά τους εὐρέθη εὐλογον, καὶ ταῦτα δεσπότῃ μου τῶς γράφονται <ἐγράφομεν ὅτι ἐκ τοῦ προλαβόντων θέλει> δὲν γνωρίσῃ ὅτι ἐπαραινέθημεν, διότι ἡμεῖς, μὲ ὄλον ὁπὸν καὶ τὸ μοναστήριον ἀγαποῦμεν καὶ τὸν ἅγιον Ματθαῖον καὶ εὐλαβούμεθα, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν μας βοηθοῦμεν μήτε οὕτως μήτε ἄλλως <δὲν> εἰσακουώμεθα ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέρας, ὁ κὺρ Μελχισεδὲκ παραδόσας τὸ μετόχιον καὶ τὰ τοῦ μετοχίου ἀφοῦ ἂν ἔχη τινὰ ὑπόθεσιν νὰ τὴν ξεκάμει εἶχε ἀπόφασιν <δὲν ἤξεύρομεν> ἢ αὐτὸν θέλει νὰ ἔλθῃ πρὸς τὴν πανιερότητά της, ἢ θέλει ἀπέλθῃ εἰς τζουβανίαν νὰ θεωρήσῃ τὸν λογαριασμόν του καθὼς τὸν διορίζουσι. <ἀφίσας τὸν νέον ἡμιθανῆ οἰκονόμον διὰ νὰ ἐξοικονομῇ τὰς ὑποθέσεις τοῦ μετοχίου ἀλλὰ καθὼς ἡμᾶς βλέπομεν τὰ ὅσα ὁ Μελχισεδὲκ τὸ πολὺ ἢ ὀλίγον κατόρθωμα τοῦ Μελχισεδὲκ θέλει φθαρῆ ἐν ὀλίγῳ καὶ ταῦτα καταγράφομεν ὄχι ἐπειδὴ> Ἔστω εἰς εἶδησίν τους ἡμεῖς δὲν κατατρέχομεν τὸν νέον <οἰκονόμον ἀλλὰ εἶναι ἀλήθεια καὶ ὀρισμὸς τῆς πανιερότητός της> διότι τὰ ὅσα τῆς γράφομεν εἶναι ἀλήθεια καὶ ταῦτα μὲν προσκυνητῶς, αἱ πανιέροι δὲ αὐτῆς εὐχαὶ καὶ εὐλογίαι εἶησαν μετὰ πάντων ἡμῶν.

Ἔγγραφον ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης

Ἰούνιος — Αὐγούστος 1933.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Διευθυντῆς τοῦ Ἱστ. Ἀρχείου Κρήτης.